

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

CHARLES BAUDELAIRE / YAPMA CENNETLER

t

**CHARLES
BAUDELAIRE**
**yapma
cennetler**

ÇEVİREN: YAKUP ŞAHAN

Pierre Charles Baudelaire (1821-1867); Fransız şair “Ölünceye dek yalnızlığa mahkûm” olduğunu söylemiştir ve sevdiği kadınlara tapmıştır. “Son romantik” de denmiştir onun için, “Blanqui'nin çizgilerini taşıır” da. Hastalıklar ve borçlarla paylaşmıştır sergüzeşt hayatını (hatta, ‘İnsan Dâhi Olunca Borçlarını Nasıl Öder’ diye bir yazısı da vardır).

Anlaşılmamak için özel çaba harcama snobluğuna, ya da, herkes beni anlasın dar pratikçiliğine düştüğüne tanık olunmamıştır 1848 Devrimi'nin coşkusuyla, barikatlarda halka konuşma yaparken bile...

İnsan acılarının, tutkularının, inceliklerinin, kaçışlarının, umutlarının, yoksulluğunun, aşklarının şüre dönüştürülmesinin en yetkin örneklerini vermiştir

“Ruhu ve zihni allak bulak eden ve hem büyileyen hem zehirleyen ne varsa tatmıştır”

Bir hastane odasında, imeli ve sefalet içinde

Charles Baudelaire

Yapma Cennetler

Kitabın Özgün Adı
Les Paradis Artificiels

Fransızcadan Çeviren
Yakup Şahan

Bu kitap, Gallimard tarafından basılan,
Claude Pichois'nin hazırladığı metinden çevrilmiş;
Yves Florenne'in düzenlemesiyle, 1972'de
Le Livre de Poche Yayınevi tarafından
yapılan baskıyla karşılaştırılmıştır.

ISBN 975-545-052-1

Kapaktaki Fotoğraf
Charles Baudelaire

Dizgi
Huriye Zengin (Palatino 9.75)

Düzeltili
Hakan Kete
Ofset Baskıya Hazırlık

Optimal Grafik
Kapak ve İç Baskı

Yön Matbaacılık
Cilt

Umut Mücellit
Kapak Selofanı
Sedef Selofan

Birinci Basım
Ekim 1994

TELOS YAYINCILIK
Ücretsiz PDF Kitap Arşivi: <http://www.pdfkitap.org>
Cağaloğlu Yokuşu, Evren Han, No: 29/30 - Cağaloğlu - İstanbul
Telefon: 511 79 16 Fax: 511 06 26

charles baudelaire

yapma cennetler

Çeviren: Yakup Şahan

ŞARAP VE ESRAR ÜSTÜNE

**BİREYSELLİÇİ ÇOĞALTMA ARAÇLARI OLARAK
BİR KARŞILAŞTIRMA**

I

ŞARAP

Çok ünlü, aynı zamanda da koca bir budala olan bir adam –bu iki niteliğin birbirine pek yakıştığı söylenir; ben de, birçok kez, bunu gözler önüne sermenin buruk zevkini duyacağım– sağlık bakımı ve damak zevki gibi ikili bir bakış açısıyla kaleme alınmış, Sofra üstüne bir kitabın ŞARAP maddesinde, "Şarabın mucidi Nuh Peygamber olarak bilinir; bağ meyvasından yapılan bir içkidir," demeye cüret ediyor.

Peki sonra? Sonrası yok, hepsi bu kadar: Kitabın yapraklarını karıştırırsanız, her yönden evirip çevirseniz, tersinden, yüzünden, sağdan sola, soldan sağa baksanız da boşuna; o pek ünlü ve pek saygın Brillat-Savarin'in *Ağız Tadının Fizyolojisi* adlı kitabında, şarap üstüne, "*Nuh Peygamber...*" ve "*bir içkidir*" sözlerinden başka bir şey bulamazsınız.

Ay'dan ya da daha uzak bir gezegenden dünyamızı gezmeye gelen bir kişinin, uzun yolculuğundan yorgun düşüp, kuruyan damağını ıslatmak ve midesini ısıtmak istediğini varsayıyorum; bunun için, dünyamızdaki âdetler ve keyifler konusunda bilgi edinmek istiyor; yeryüzü vatandaşlarına alabildiğine cesaret ve keyif kazandıran nefis içkilerden söz edildiği, öylesine

çalınmış kulağına. Ama yerinde bir seçim yapabil-
mek için, Ay'lı konuğumuz, ağız tadları üstüne bi-
lirkişi kesilen, ünlü ve şaşmaz Brillat-Savarin'in
kitabını açıyor ve ŞARAP maddesinde şu değerli bil-
giyle karşılaşılıyor: "*Nuh Peygamber...*" ve *...den
yapılan bir içkidir.*" Hani ya, ne hatmettirici bir şey
bu. Hani ya, ne açıklayıcı bir laf! Bu tümceyi oku-
duktan sonra, artık, şarapların tümü, değişik nite-
likleri, sakıncaları, mide ve beyine etkileri üstüne
doğru ve net bir fikir edinmemek olacak şey değil.

Aman! Sevgili dostlar, okumayın şu Brillat-
Savarin'i. *Tanrı sevdiklerini yararsız okumalardan ko-
rusun!* Bu, Lavater'in, yani, insanları, yeni ve eski
dünyanın bütün devlet adamlarından çok sevmiş
olan bir filozofun, küçük bir kitabının ilk
özdeyişidir. Hiçbir pastaya Lavater'in adı verilme-
miştir amma, gene de, bu melek yaratılışlı adamın
anısı Hristiyanlar arasında yaşayacaktır, burjuva-
lar bile *Brillat-Savarin*'i unuttuklarında; yani, o
tatsız tuzsuz şeyi unuttuklarında –ki, onun en
küçük kabahatidir, o eşsiz başyapıttan alınan, ap-
talca bilgiçlik taslayan özdeyişlerin bol bol sarfedil-
mesine yol açmak.

Eğer bu sahte başyapıtın yeni bir basımı çağdaş
insanın sağduyusu karşısına çıkma cüretini
gösterirse, ey dertli içiciler, ey şen içiciler, sizler ki
hep anımsamayı ya da unutmayı ararsınız şarapta
ve bunu gönlünüze göre, yeterli miktarda bula-
madığınızda, şişenizin* dibinden gökyüzünü sey-
retmeyin artık! Ey unutulmuş ve bilinmezlikten ge-

* Beroaldé de Verville, *Moyen de Parvenir*.

linen içiciler, o kitaptan bir nüsha alır da kötülükle iyiliği, kayıtsızlıkla iyi niyeti değiş-tokuş eder misiniz?

Tanrısal Hoffmann'ın *Kreisleriana*'sını açıyorum ve ilginç bir öğüt okuyorum. Ne yaptığını bilen bir müzisyen, opera-komik yazabilmek için, Champagne şarabı içmelidir. Çünkü onda, bu türün gereksindiği o köpüklü ve hafif neşeyi bulacaktır. Buna karşılık, dinsel müzik, Ren şarabı ya da Jurançon şarabı ister. Derin düşüncelerin kökeninde olduğu gibi, burada da baş döndürücü bir keder bulunur; ama, yiğitleme müziği, Boutgogne şarabından vazgeçemez. Onda sert bir taşkınlık ve yurtseverlik vardır. İşte bence yapılacak en iyi şey de bu; çünkü burada, bir içicinin tutkulu duygusunun ötesinde, bir Alman'a en büyük onuru kazandıran bir tarafsızlık görüyorum.

Hoffmann, ruhunun değişik sıcaklıklarını ve atmosferik olaylarını gösterebilecek acayip bir ruhbilim barometresi de yapmıştır. Burada şu bölümleri görüyoruz: Hoşgörüle ılımlılaştırılmış hafiften alaycı bir ruh; kendinden çok hoşlanan yalnızlık ruhu; müzikal sevinç, müzikal coşku, müzikal fırtına, insanın kendisi için çekilmez olan yergili bir neşe, kendinden çıkmaya özlem, aşırı nesnellik, varlığın doğayla kaynaşması. Doğaldır ki, Hoffmann'ın ruhsal barometresindeki bölümler, bildiğimiz barometrelerde olduğu gibi, doğuş (*generation*) sırasına göre saptanmış bulunmaktadır. Bana öyle geliyor ki, bu ruhsal barometre ile şarapların müzikal nitelikleri arasında, apaçık bir kardeşlik vardır.

Hoffmann, ölüm gelip canını aldığıında, artık para kazanmaya başlamıştı. Talih artık kendisine gülüyordu. Bizim sevgili ve yüce Balzac'ımız gibi, o da yalnızca ömrünün son zamanlarında, çok eskiden beri beslediği umutların gerçekleştiğini görmüştü. O dönemde, yayın programları adına onun öykülerini paylaşamayan yayıncılar, bir iyi niyet göstergesi olarak, gönderdikleri paraya bir kasa Fransız şarabı eklemeyi de âdet edinmişlerdi.

II

Şarabın derin sevinçleri, kim tanımaz sizleri? Yatıştırılacak bir pişmanlığı, çağrıştırılacak bir anısı, dindirilecek bir acısı, kurulacak hayalleri olan her insan, sonunda gelir size sığınır, asmanın liflerinde saklanmış o gizemli Tanrı'ya. İnsanın iç güneşiyle aydınlanan şarabın hünerleri ne yücedir! İnsanın ondan aldığı o ikinci gençlik nasıl da gerçek, nasıl da yakıcıdır! Gelgelelim, insanı yıldırım gibi çarpan keskin hazları ve sinirleri alt üst eden esriklikleri de bir o kadar korkunçtur doğrusu! Ancak, ey yargıçlar, yasa koyucular, beyler, efendiler, ruhunuza ve vicdanınıza danışarak söyleyiniz; mutluluğun yumuşattığı, yazgının erdem ve sağlık bahşettiği sizler söyleyiniz, dehasını içen bir adamı mahkûm etmeye varacak o acımasız cesaret, aranızda kimde vardır?

Sonra şarap, zaferinden emin, merhametsiz ve aman bilmemeye ant içmiş o müthiş güreşçi de değildir her zaman. Şarap insana benzer: Nereye

kadar beğenileceği veya küçümseneceği; sevileceği veya nefret edileceği; ne denli yüksek işlere ya da alçaklıklara yatkın olduğu hiçbir zaman bilinemez. Öyleyse, kendimize olduğumuzdan daha kısıyıcı davranmayalım ona ve dengimiz olarak görelim.

Kimi zaman şarabın şöyle konuştuğunu duyar gibi olurum: -canıyla, ancak ruhların işitebildiği ruhların sesiyle konuşur- "Ey insan, sevdiğim benim, cam hapishaneme ve mantar kilitlerime inat, sana kardeşlik dolu bir şarkı, sevinç, ışık ve umut dolu bir şarkı söylemek istiyorum. Hiç de nankör değilim ben, yaşamımı sana borçlu olduğumu biliyorum. Onca emeğin ve omuzlarındaki onca güneşin sana neye mal olduğunu biliyorum. Bana yaşamı sen verdin, ben de seni ödüllendireceğim. Borcumu misliyle ödeyeceğim; çünkü ben, çalışırken susuzluktan yanmış bir boğazın derinliklerine düşünce, olağanüstü bir sevinç duyuyum. Namuslu bir adamın göğsü, o hüznü ve duygusuz mahzenlere yeğleyeceğim bir yerdir. Yazgımı coşkuyla yaşadığım şen bir mezardır orası. İşçinin midesinde büyük bir kargaşa çıkarırım ve oradan, görünmez merdivenlerle, son bir dans için beynine çıkarım.

"İçimde çırpınıp duran, gümbür gümbür yankılanan eski zamanların güçlü nakaratlarını, o aşk ve zafer şarkılarını duyuyor musun? Ben vatanın ruhuyum, bir yarım aşk adamı, öbür yarım askerdir. Ben pazar günlerinin umuduyum. *Emek, günlerimize bolluk getirir*, şarap pazar günlerini mutlu kılar. Sen, dirseklerini sofraya dayamış ve kol yenlerini kıvırmış olarak, beni

yüceltecek ve gerçekten memnun olacaksın.

"Yaşlı karının, gündelik üzüntülerine ve en eski umutlarına yoldaşlık etmiş bu yaşlı kadının, gözlerini parlatacağım. Bakışını yumuşatıp gözbebeklerinin derinliğine gençliğin pırıltısını yerleştireceğim. Ve sevgili solgun yavruna, koşum atıyla aynı yorgunluğa koşulmuş o gariban küçük sıpayı, beşiğinin güzel renklerini geri vereceğim ve yaşamın bu yeni atleti için, eski pehlivanların kaslarını güçlendiren yağ olacağım.

"Göğsünün derinliklerine bitkisel bir Tanrı balı gibi ineceğim. Acının yoğurduğu toprağı bereketlendiren tane olacağım. İçten içe birleşmemiz, şiiri yaratacak. İkimiz için bir Tanrı yaratacağız ve kuşlar, kelebekler, Bakire Ana'nın oğulları, güzel kokular ve kanatlı her şey gibi, sonsuzluğa uçacağız.

İşte şarabın o gizemli dilinde söylediği şarkı budur. Yazıklar olsun, kardeşlerinin acılarına kapalı ve bencil yüreğiyle, bu şarkıyı hiç duymamış olana!

Eğer bugün İsa sanık sandalyesine otursaydı, suç tekerrüründen dolayı durumunun ağırlaşmış olduğunu ispatlayacak bir savcı bulunurdu, diye düşünmüşümdür sık sık. Şaraba gelince, o her gün aynı suçu işler durur. Her gün iyiliklerini yineler. Ve kuşkusuz ahlakçıların ona sürekli saldırıp durmalarının sebebini de bu açıklıyor. Ahlakçı diyorsam, burada erdemli geçinen sözde-ahlakçıları kastediyorum.

Ama bambaşka bir şey daha var. Biraz daha aşağıya inelim. Adeta büyük kentlerin atıklarıyla

yaşayan o gizemli insanlardan biri üstüne durup düşünelim; çünkü, çok acayip zanaatler var. Sayıları da pek büyük. Hiçbir neşe içermeyen zanaatlerin, hiçbir zevk vermeyen zanaatlerin, hiçbir avuntusu olmayan yorgunlukların, hiçbir ödülü olmayan acıların bulunduğunu düşünmüşümdür bazen, hem de dehşet içinde. Meğer yanılıyormuşum. İşte başkentte bir günün döküntülerini toplamakla görevli bir adam. Büyük kentin reddetmiş, yitirmiş olduğu her şeyi, burun kıvrıp attığı her şeyi, kırıp döktüğü her şeyi toplayıp türlerine göre ayırıyor. Sefahatin arşivlerini, sefillerin sandık odalarını araştırıyor. Bir ayıklama, zekice bir seçme yapıyor; bir cimrinin define toplamaya çalışması gibi, o da, sanayi tanrısının yeniden çiğneyerek yararlı eşyalar ve hazlar şekline sokacağı çöpleri topluyor. Bir bakıyorsunuz, o, gece rüzgârıyla sallanan sokak fenerlerinin ölgün ışığı altında, Sainte-Geneviève dağında küçük evlerle dolu, uzun, engebeli yollar-
dan birini tırmanmaktadır. *Yedi numarasıyla kamış şalına* sarınmıştır. Bütün günlerini başıboş dolaşmak ve uyak aramakla geçiren genç ozanlar gibi başını sallayarak ve kaldırım taşlarına takılarak geliyor. Kendi kendine konuşuyor; gece-
nin soğuk ve körkaranlık havasına içini boşaltıyor. En lirik tragedyaları bile acınası kılacak, görkemli bir monologdur bu. 'İleri! Marş! İleri bak! Silah omuza!' Tıpkı Sainte-Hélène'de can çekişen Bonaparte gibi! *Yedi* numaranın demir asaya, *hasır şalın* ise bir imparatorluk mantosuna dönüştüğü görülür. Şimdi artık ordusunu kutlamaktadır.

Savaş kazanılmıştır, ama gün zorlu geçmiştir. Zafer takları altından, at üstünde geçmektedir. Kalbi mutlulukla doludur. Coşkulu kalabalığın alkışlarını hazla dinliyordur. Az sonra, bilinen bütün kanunların üstünde bir kanun dikte edecektir. Halklarını mutlu kılacağına resmen ant içmektedir. Sefalet ve kötülük kalmamıştır artık dünyada.

Gelgelelim, sırtı ve beli, taşıdığı küfenin ağırlığı altında parçalanmış gibidir. Geçim sıkıntılarından bunalmıştır. Kırk yıldır çalışıp didinmekten harap olup bitmiştir. İlerleyen yaşı, aklını başından almaktadır. Buna karşılık şarap, bitkin düşmüş bir insanlığın içinden, yeni bir Pactole* gibi düşünsel bir altın akıtmaktadır. Tıpkı iyi krallar gibi o da uyruklarının hançeresiyle seferlerinin türküsünü söylemekte, hizmetleriyle hükmetmektedir.

Yerküre üzerinde sayısı bilinmeyen, adsız sansız, uykuları acılarını yeterince dindiremeyen bir yığın insan vardır. Şarap onlar adına şarkılar ve şiirler yazar.

Kuşkusuz, birçokları, beni fazla hoşgörülü bulacak. "Sarhoşluğu suçsuz gösteriyorsunuz, rezilliği yüceltiyorsunuz," diyecek. İtiraf etmeliyim ki, onun iyilikleri karşısında, yol açtığı sıkıntıları sayıp dökmeye cesaret , edemiyorum. Ayrıca, daha önceden de söylemiştim ya, şarap insana eşdeğerdir ve kabul etmiştim ki, suçları erdemleri-

* Lidya'da Hermos'tan akan ve Sart'tan geçen, sularında altın pullar taşıyan küçük ırmak. Bu pullar, her dokunduğu şeyi altına çeviren Kral Midas'ın burada yıkanmasından kaynaklanıyordu.

ne eşittir bunların. Daha ne diyeyim ki? Üstelik başka bir fikrim daha var: Eğer şarap insanoğlunun bir ürünü olmaktan çıkarılsaydı, sanırım gezegenimizin sağlığında ve aklında, onun sorumlu tutulduğu tüm aşırılıklar ve sapmalardan çok daha korkunç bir eksiklik, bir yokluk, bir boşluk oluşurdu. Sağlığından ya da bile bile, hiç şarap içmeyen insanların aptal ya da ikiyüzlü olduklarını düşünmek, akla yatkın bir fikir değil midir yani? Aptal, yani ne insanlığı, ne de doğayı tanımayan insanlar; sanatın geleneksel araçlarını reddeden sanatçılar; mekaniğe küfreden işçiler; ikiyüzlüler, yani utanç verici oburlar, yemeklerde gizli gizli şarap içen sadelik gevezeleri. Sudan başka bir şey içmeyen insanın, hemcinslerinden saklayacak bir sırrı vardır. Buyurun şimdi siz karar verin: Bundan birkaç yıl önce, bir resim sergisinde, adeta bir sanayi ürünü gibi cilalanmış, parlatılmış, verniklenmiş bir tablo karşısında, budalalar güruhu ayağa kalkmışlardı. Bu, sanatın mutlak anti-teziydi. Bu çılgınlık budalalığa, öykünmecî bağınaz çömezlere göre ne idiyse, Drolling Mutfığı'na göre oydu. Bu mikroskopik resmin içinde sinekler uçarken görülüyorlardı. Ben de, herkes gibi bu çirkin nesneye merak sarmıştım; fakat bir yandan da bu acayip düşkünlüğümden ötürü utanç duyuyordum; çünkü, tablo, iğrençliğin karşı konulmaz çekiciliğini taşıyordu. En sonunda, felsefi bir merakla, bu denli çirkin bir zirzopluğu yaratmış olan bir adamın ahlaksal karakterinin ne olabileceğini öğrenmek için çok büyük bir istekle, farkında olmadan buraya kadar sürüklenmiş olduğumu

anladım. Onun içi çiftit çarşısı gibi bir adam olduğuna dair kendimle bahse tutuşuyordum. Hakkında bilgi edindim ve içgüdüm, bu psikolojik bahsi kazanma zevkine erişti. Öğrendim ki, bu canavar, her gün muntazaman gün doğmadan yatağından kalkar, evine gelen temizlikçi kadının canına okur ve *sütten başka bir şey içmezmiş!*

Şimdi bir-iki öykü daha, ve ardından kurallarımızı saptayacağız. Bir gün, kaldırımda insanların toplanmış olduğunu görüyorum. Avanak meraklıların omuzları üzerinden bakıyorum ve şu durumla karşılaşıyorum: Yere sırtüstü uzanmış bir adam, gözlerini gökyüzüne dikmiş; önünde, ayakta bir başka adam, sadece el kol hareketleriyle onunla konuşuyor; yerdeki adam yalnızca gözleriyle ona yanıtlar veriyor; ve görünürde her ikisi de bundan hayli büyük bir keyif alıyorlar. Ayakta duran adamın jestleri, yerde uzanan adamın aklına şöyle sesleniyordu: "Gel, hadi gel, mutluluk hemen şurada, iki adım ötede, köşebaşında. Henüz üzüntü kıyılarını tümüyle gözden yitirmiş, düşlerin *açık denizine* ulaşmış değiliz; gayret dostum, düşünceni doyurmalarını söyle bacaklarına."

Bütün bunlar uyumlu sallantılar ve tökezlemeler halinde. Öteki kuşkusuz *açık denize* (engine) varmıştı bile (zaten yoldaki dereciğin içinde yüzüyordu), çünkü, yüzündeki kendinden geçmiş gülüş şöyle yanıt veriyordu: "Dostunu rahat bırak. Üzüntünün kıyısı muhterem sislerin arkasında yeterince silinip kayboldu; artık düşlerin göğünden isteyecek bir şeyim yok." Hatta, sanırım, belli belirsiz bir tümcenin ya da belli belirsiz söze çevrilmiş

bir iç çekişin ağzından kaçıverdiğini duyar gibi bile oldum. "Makul olmak lazım." İşte bu, yüceliğin dik âlâsıydı. Ama göreceğiniz gibi, sarhoşlukta, yücelikler hep vardır. Nitekim, yüreği her zaman hoşgörüyü dolu olan dost tek başına kabareye gidiyor ve sonra elinde bir urganla çıkıp geliyor. Herhalde tek başına denize açılmağ, tek başına mutluluk peşinde koşmak fikrini içine sindirememişti; işte bunun için gelip arabayla dostunu alıyordu. Araba, elindeki urgandı; arabayı onun beline doluyor. Yerde uzanmış yatan dost gülümsüyor: O anaç düşünceyi anlamıştı kuşkusuz. Öteki bir düğüm yapıyor; sonra, yumuşak başlı ve sessiz bir at gibi, yürümeye başlıyor ve dostunu mutluluk buluşmasının olacağı yere kadar taşıyor. Taşınan, daha doğrusu sürüklenen ve sırtı ile kaldırımı temizleyen adamın yüzünde, anlatılmaz bir gülümse.

Kalabalık ise şaşkınlıktan donup kalıyor; zira, insanoğlunun şiirsel güçlerini aşan, çok güzel olan bir şey, duygulanmadan çok şaşkınlığa yol açar

Paganini ile uzun bir süre gezip dolaşan İspanyol bir gitaracı vardı. Paganini'nin henüz resmen büyük bir üne erişmesinden önceki dönemdi.

İkisi birlikte çingenelerin, seyyar müzisyenlerin, evsiz ocaksız ve yurtsuz insanların muhteşem gezgin yaşamını sürdürüyorlardı. Elllerinde bir keman ve gitar, geçtikleri her yerde konserler veriyorlardı. Böylece oldukça uzun bir süre birçok ülkede oradan oraya dolaşmışlardı. Benim İspanyol'un öyle büyük bir yeteneği vardı ki, Orphée gibi şöyle diyebilirdi: "Ben tabiatın hâkimiyim."

Geçtiği yerlerde, gitarının tellerini tıngırdatıp, parmağının altında uyumla zıplattı mı, bir yığın insan tarafından izleneceğinden emindi. Kişide böyle bir sır olduktan sonra, hiçbir zaman açlıktan ölmez. Sanki Aziz İsa gibi izlerlerdi onu. Ruhunuza en güzel, en gizemli, en bilinmeyen, en esrarengiz havaları söylettiren insana, dehaya, büyücüye karşı konukseverliği ve akşam yemeğini esirgemenin yolu yoktu! Bana kesinlikle söylediklerine göre, bu adam, yalnızca birbirini izleyen sesler çıkaran bir müzik aracında bile, kolayca sürekli sesler elde edebiliyordu. Kasa, Paganini'nin elindeydi, ortak sermayelerinin yönetimi de ondaydı; elbet, bu durum da kimseyi şaşırtmayacaktır.

Kasa, yöneticinin şahsen üzerinde dolaşıyordu; kimi zaman yukarıda, kimi zaman aşağıda, bugün çizmelerin içindeyse, yarın giysinin iki dikiş yeri arasındaydı. Hızlı bir içkici olan gitarist, mali durumun ne âlemde olduğunu sorduğunda, Paganini hiçbir şey kalmadığını, ya da, en azından, pek bir şey kalmadığını söylüyordu. Çünkü, Paganini ihtiyar insanlar gibiydi, *parasız kalmaktan* hep korkardı. İspanyol ona inanır, ya da inanmış görünürdü ve gözlerini yolun ufkunca bir yere diker, ayrılmaz yoldaşını tıngırdadıp kurcalardı. Paganini yolun karşı kıyısında yürüyordu. Birbirlerini tedirgin etmemek için yapılmış olan karşılıklı bir anlaşmaydı bu. Böylece her biri incelemesini yapıyor ve yürürken çalışıyordu.

Sonra, para tahsilatı bakımından biraz şanslı görünen bir yere geldiklerinde, iki kişiden biri kompozisyonlarından birini alıyor ve öteki de

onun yanında bir çeşitleme, bir eşlik, fon (*un des sous*) doğaçlıyordu. Bu gezginci şarkıcı yaşamında haz ve şiir olarak neler yaşandığını asla hiç kimse bilemeyecek. Bilmem niçin, sonra birbirlerinden ayrıldılar. İspanyol tek başına yoluna devam etti. Bir akşam, Jura bölgesinde küçük bir kente varıyor; Belediye'nin bir salonunda bir konser vereceğini ilan ediyor ve afişler yapıştırtıyor. Konser dediği de sadece kendisi, gitardan başka çalgı da yok. Birkaç kahvede sazını tıngırdatarak kendini tanıtıyor; kentte bulunan birkaç müzisyen, bu garip yetenekten çarpılıyor. Kısacası, çok insan geliyor.

Ne var ki, İspanyol, kentin bir köşesinde, mezarlığın yanı başında, başka bir İspanyol, bir *ülke* keşfetmiştir. Bir çeşit mezar girişimcisi, lahit imal eden bir mermercidir bu. Cenaze işleriyle uğraşan bütün insanlar gibi, o da güzel içiyor. Nitekim, şişe ile ortak vatan, onları çok ileriye götürüyor; müzisyen mermerciyi artık bırakmıyor. Konser günü bile, saati gelip çatığında, hâlâ birlikteydiler, ama nerede? Ara da bul, bulabilirsen. Kentteki bütün kabareler, bütün kahveler taranıyor. En sonunda, tarifi güç bir batakhanede, arkadaşıyla birlikte, hem de körkütük sarhoş olarak bulunuyor, arkadaşı da o biçim. Kean'vari, Frédérick'vari o benzeri sahneler başlıyor. Sonunda, gidip çalmaya razı oluyor; ama şimdi de aklına birden bir fikir geliyor: "Sen de benimle çalacaksın," diyor arkadaşına. Arkadaşı reddediyor; onun da bir kemani vardı ama, köy düğünlerinde bile kendisinden daha iyi çalarlardı, korkunç bir şey olurdu, yapamazdı. "Çalacaksın, yoksa ben de çalmam."

Ne nasihat, ne bin dereden su getirmeler para ediyor; boyun eğmek gerekiyor. İşte şimdi sahneler, mahallin seçkin burjuvazisi önündeler. "Şarap getirin," diyor İspanyol. Herkesce tanınan mezarıcı –elbet, asla müzisyen olarak değil– utançlık duymayacak denli sarhoştur. Şarap geldiğinde, şişeleri açmak için kimsede sabır kalmamıştı. Benim kostak kopuklarım, iyi terbiye görmemiş insanlar gibi, bıçakla vura vura şişelerin kafasını koparıyor. Tuvaletlerini giyip gelmiş taşralı hanımlar üzerinde bunun ne iyi etki yapacağını siz düşünün. Nitekim hanımlar ortadan çekiliyor ve yarı deli bir hava içinde bulunan bu iki ayyaşın önünden birçok izleyici bozulup kaçıyor.

Ama ar duygusunun meraklarını bastıramadığı ve orada kalma cesaretini gösteren bazıları, salondan ayrılmadı. "Başla," dedi gitaracı mermerciye. Sarhoş kemandan ne türlü sesler çıktığını artık Tanrı bilir; testereyle taş yontan çılgın bir Bachus. Ne çalışıyor ya da ne çalmaya çalışıyor? Boşverin, ilk hava geliyor. Birden, nefis ve kıvrak, aynı zamanda hem kaprisli ve hem benzersiz bir ezgi, çığırtağan gürültüyü sarıyor, bastırıyor, söndürüyor ve gizliyor. Gitar, şarkısını öylesine yüksekte söylüyor ki, keman duyulmuyor bile. Ama şu işe bakın, bu, mermercinin başlamış olduğu havanın, sarhoş havanın ta kendisi.

Gitar büyük bir ses zenginliğiyle anlatıyor kendini; cıvıldaşıyor, nağmeler çıkarıyor, korkunç bir cerbeze ile, hiç duyulmamış bir diksiyon güvenliğiyle, bir temizlikle şiirler döktürüyordu. Gitar, kör kemanın izleği üzerine bir çeşitleme

doğaçlıyordu. Onun kılavuzluğunda gidiyordu ve seslerinin soğuk çıplaklığını görkemli bir biçimde ve ana şefkatiyle örtüyordu. Bunun dille anlatılamayacağını benim okuyucum da anlayacaktır; olayı da bana bir tanık anlatmıştı. İşin sonunda dinleyiciler gitarcıdan da çok sarhoş olmuşlardı. İspanyol kutlanmış, övülmüş, büyük bir coşku ile selamlanmıştı. Ama o, memleket insanların karakteri herhalde hoşuna gitmemiş olmalı ki, bir daha orada çılmaya yanaşmamıştı.

Peki şimdi nerededir o? Son rüyalarını hangi güneş seyretmektedir? Kozmopolit terekesini hangi toprak sinesine basmıştır? Hangi çukur ölüsünü korumaktadır? Yitik çiçeklerin baş döndürücü kokuları şimdi nerededir? Eski batık güneşlerin masalsı renkleri şimdi nerededir?

III

Pek yeni bir şey öğretmedim kuşkusuz sizlere. Şarap herkesin bildiği bir şey, herkesin sevgilisi. Gerçek bir filozof hekim ortaya çıkarsa –ki, bu pek görülen bir şey değildir– şarap üstüne güçlü bir inceleme; şarap ile insanın iki terimini oluşturduğu, iki yönlü bir tür ruhbilim incelemesi yazabilir. Kimi içkilerin nasıl ve niçin düşünen insanın kişiliğini aşırı ölçüde artırma ve adeta, bir üçüncü kişilik yaratma gücünü taşıdıklarını; şarapla doğal insanın, hayvansal tanrı ile bitkisel tanrının, Kutsal Üçlü'de Baba ve Oğul rollerini oynadıkları gizemli işlemi açıklar; çünkü onlar,

gene kendilerinden kaynaklanan, üstün insandan ibaret olan, Kutsal-Ruh'u yaratırlar.

Öyle insanlar vardır ki ve bunlarda şarabın uyarıcı gücü o denli kuvvetlidir ki, şarap içtiklerinde bacakları daha sağlam ve kulakları son derece duyarlı olur. Bir adam tanımıştım, ferini yitirmiş gözleri, sarhoş olunca, eski algılama gücünü tümüyle yeniden buluyordu. Şarap, köstebeği kartala çeviriyordu.

Eski bir yazar şöyle demiş: Şarabın içilmiş olma sevinci dışında, hiçbir şey, içen insanın neşesine denk olamaz. Gerçekten, şarap insanoğlunun yaşamında içten içe bir rol oynar, hem de öylesine içten içedir ki, panteistik bir düşünceye kapılarak kimi akli başında insanların ona bir tür kişilik yüklemelerine hiç de şaşmam doğrusu. Şarap ve insan, bende, durmadan dövüşen ve durmadan barışan iki dost pehlivan izlenimini uyandırıyor. Yenilen her zaman yeneni kucaklıyor.

Sarhoşluğu kötü kişiler vardır, ama bunlar, doğal olarak, zaten kötü olan kişilerdir. Şarap içince, kötü insan iğrençleşir, iyi insanın yetkinleştiği gibi.

Birkaç yıldır kullanımı moda olmuş bir maddeye; etkileri şarabinkilerden çok başka bir biçimde kuvvetli ve çarpıcı olan, belli bir heveskâr takımı için nefis bir uyuşturucuya değineceğim az sonra. Tüm etkilerini özenle betimleyeceğim; sonra, şarabın çeşitli etkilerinin tablosunu yeniden ele alarak, insanın kendi kişiliğini coşturarak, kendisinde adeta bir tür tanrısallık yaratan, bu iki yapay sarhoşluk yolunu karşılaştıracam.

Esrarın sakıncalarını göstereceğim; onun, görünüşte insanın kalbinde ya da daha çok insanın beyninde yeşerttiği iyilik hazinelerine karşın, diyebilirim ki, en hafifinden bir kusuru, topluma karşı olmasıdır; buna karşılık şarap, özünde insancıldır, hatta eylem adamıdır, diyebilirim.

IV

ESRAR

Kenevir hasadı yapılırken, kadın ve erkek işçilerin kişiliklerinde kendini gösteren birtakım garip olaylarla karşılaşılır bazen. Sanki ne olduğu bilinmeyen ve işçilerin bacakları arasında dolanıp, muzipçe beyinlerine kadar yükselen bir ruh, bir esans çıkar üründen. Hasat işçisinin başı burgaçlarla dolar ve bazen de hayallerle yüklü olur. Kol ve bacakları güçsüzleşir, çalışmak istemez. Anımsarım, çocukluğumda, biçilmiş kaba yonca yığınları içinde yuvarlanıp oynarken, benim de başımdan geçmişti benzeri olaylar.

Fransız kenevirinden esrar yapmak denenmiştir. Ancak şimdiye kadar yapılmış olan denemelerin hepsi kötü sonuç vermiştir ve her ne pahasına olursa olsun kendilerine masalımsı zevkler sağlamak isteyen çılgın kişiler, Akdeniz üstünden gelen, diyeceğim, Hint ya da Mısır kenevirinden yapılmış esrarı kullanmayı sürdürüp gitmişlerdir. Esrarın bileşimi, hint keneviri, tereyağı ve az miktarda afyonun birlikte kaynatılmasından oluşur.

Böylece acayip kokulu, yeşil renkte bir reçel ortaya çıkar; ama öylesine kokar ki, aslında, azami kuvvetine ya da azami yoğunluğuna çıkarılmış her ince kokunun yapabileceği gibi, insanın içinde belli bir tiksinti, iğrenme uyandırır. Ceviz iriliğinde bir parça alınız ondan, küçük bir kaşığa koyunuz; eh işte, mutluluk artık elinizdedir; tüm sarhoşluklarıyla, tüm gençlik çılgınlıklarıyla ve ayrıca sonsuz yücelikleriyle mutluluk, artık yanı başınızdadır. Hemen elinizin altındadır, küçük bir parça reçel biçiminde orada durmaktadır; çekinmeyin, alın ondan, ölmezsiniz; vücudunuz da öyle büyük bir zarara uğramaz. Belki iradeniz bu yüzden zayıflayacaktır ama, eh, o kadar da olur.

Esrara bütün gücünü ve bütün serpilip gelişmesini verebilmek için, genellikle, onu çok sıcak koyu kahve içine yatırmak ve aç karnına almak gerekir. Akşam yemeği saat ona ya da geceyarısına ertelenebilir; çok hafif bir çorbaya izin vardır. Ama bunca basit bir kurala aykırı davranış, ya kusmalara –çünkü, yemek midede uyuşturucu ile çatışır– ya da esrarın etkisiz kalmasına yol açar. Bu yoldan giden birçok bilgisiz ve budala, esrarı güçsüzlükle suçlar.

Küçük bir lokma uyuşturucu alınır alınmaz –ki bu, aslında, belli bir irade gerektiren bir işlemdir; çünkü, karışım öylesine kokuludur ki, kimilerinde kuma isteklerine yol açabilir– hemen bir iç sıkıntısı durumunda bulursunuz kendinizi. Esrarın harika etkilerini şöyle böyle duymuşsunuzdur, imgelemenizde belli bir fikir, ideal bir keyif fikri edinmişsinizdir; ama gerçekliğin, sonucun, sizin bu

düşüncelerinize uygun olup olmadığını anlamakta gecikiyorsunuzdur. İçkinin alınmasıyla ilk belirtileri arasında geçen zaman, yaradılışlara ve ayrıca alışkanlığa göre değişir. Esrar üstüne bilgisi ve pratiği olan kişiler, bazen, bir yarım saat geçtikten sonra, esrarın insanı sarmasının ilk belirtilerini duyarlar.

Esrar, insanda kişiliğinin azgınlaşmasına ve aynı zamanda, içinde bulunduğu koşullara ve çevrelere karşı çok canlı bir duygu yaşantısına neden olduğu için, uygun çevrelerde ve koşullarda onun etkisine girmenin yerinde olacağını söylemeyi unutmuştum. Burada her türlü sevinç, her türlü rahatlık aşırı bolluk içinde olduğundan, her türlü iç sıkıntısı da son derece derin olur. Hoşunuza gitmeyen bir işi yerine getirmek zorundaysanız, ruhunuz hüzne yatkın durumda bulunuyorsa, ödeyecek bir hesap pusulanız varsa, kendi başınıza böyle bir deneye girmeyiniz. Önce de söyledim: Esrar eyleme yatkın değildir. Şarap gibi insanı avutmaz. İçinde bulunduğu güncel koşullarda, insan kişiliğini aşırı ölçüde büyütmekten başka bir işe yaramaz. Elden geldiğinde, olabildiğinde, güzel bir daire ya da güzel bir doğa görünümü, açık ve özgür bir ruh, düşünsel yaradılışı sizinkine yaklaşan birkaç kafadar gerekir; biraz da müzik, eğer mümkünse.

Çoğu zaman, bu işe yeni bulaşanlar, toylar, ilk denemelerinde, esrarın etkilerinin yavaşlığından yakınırlar. Sıkıntıyla beklerler etkilerini, bu iş gönülleriince yeterli hızla yürümezse, kabadayılık yapıp inançsızlık gösterirler; bu gibi haller, esrarın kendisini nasıl yönelttiğini ve olup bitenleri bilen

kişilerin çok hoşuna gider. Bu inançsızlığın tam ortasında da afyonun ilk yoklamalarının ortaya çıktığını ve giderek artmaya başladığını görmek de, pek küçümsenmeyecek komik işlerden biridir. Çünkü, ilkin, garip ve tutulması olanaksız belli bir kıkırdama sarar sizi. En sıradan sözcükler, en yalın düşünceler yeni ve tuhaf bir çehreye bürünürler. Bu neşe size de çekilmez gibi görünür; ama karşı koymanın yararı yoktur. Şeytan artık içinizi sarmıştır. Bütün direnme çabalarınız, hastalığın gelişmesini hızlandırmaktan başka bir işe yaramaz. Aptallığınıza ve çılgınlığınıza kendiniz de gülersiniz; arkadaşlarınız yüzünüze karşı sizinle alay ederler, onlara hiç kızıp alınmazsınız, çünkü iyilik duygusu da içinizde kendini göstermeye başlamıştır.

Bu uyuşuk neşe, bu sevinç içindeki tedirginlik, bu güvensizlik, hastalığın bu belirsizliği genel olarak kısa bir zaman sürer. Bazen öyle olur ki, sözcük oyunlarına hiç yatkın olmayan kimseler, sonu gelmeyen cinas dizileri, hiç olasılığı bulunmayan fikir yakınlıkları ve bu tuhaf sanatta en güçlü ustaları baştan çıkarmak için olaylar döktürürler. Birkaç dakika sonra, fikirler arasındaki ilişkiler öylesine belirsizleşir ki, görüşlerinizi bağlayan ipler öylesine inceler ki, yalnız kafadarlarınız, din kardeşleriniz anlayabilirler sizi. Çılgınlığınız, kahkahalarınız, sizinle aynı durumda bulunmayan her insana, budalalığın dik âlâsı gibi görünür.

Ama bu zavallı insanın bilgeliği sizi aşırı derecede sevindirir, soğukkanlılığı ince alayın son sınırlarına iter; insanların en delisi ve en komiği

gibi görünür. Arkadaşlarınıza gelince, bakın, onlarla çok iyi anlaşırırsınız. Az sonra, yalnız bakışlarınızla anlaşacaksınız artık. Gerçek şudur: Anlaşılmaz bir neşeyi yaşayan insanların durumu, aynı dünyada bulunmayan bir kimse için, oldukça komik bir durumdur. Bu insanlar ona derin bir acımayla bakarlar. Bundan böyle, üstünlük düşüncesi de anlığınızın çevresinde doğmaya başlar. Hemen arkasından da ölçsüz derecede büyür.

Bu ilk evrede oldukça gülünç iki sahneye tanık oldum. Esrarın özelliklerini bilmeyen, belki de sözünün edildiğini hiç duymamış olan ünlü bir müzisyen, hemen hemen herkesin esrar almış olduğu bir topluluğa giriyor. Onun harika etkilerini kendisine anlatmaya çalışıyorlar. Adam, iyi eğitim gördüğü için, görgü kurallarına uymak düşüncesiyle birkaç dakika hava atmak isteyen biri gibi, nezaketle gülüyor. Buna karşılık, herkes kahkahayı basıyor; çünkü, esrar almış kişi, bu ilk evrede, olağanüstü bir mizah duygusu taşır. Böylece kahkahalar, anlaşılmaz gariplikler, çözülmez sözcük oyunları, hızlı el kol hareketleri sürüp gider. O zaman müzisyen, bu sanatçı maskaralığının kötü olduğunu, aslında bu oyuna katılanları da yormuş olması gerektiğini söyler.

Ama kimin umurunda, neşe daha da artar. "Bu maskaralık belki sizin için iyidir, ama benim için hiç değil," diye çıkışır. "Bizim için iyi olması yeterlidir," diye bencilce yanıtlar hastalardan biri. Sonu gelmeyen kahkahalar salonu doldurur. Adamcağız kızar, çekip gitmek ister. Ama hemen biri kapıyı

kapatır ve anahtarı saklar. Bir başkası onun önünde diz çöker ve ağlaya ağlaya, bütün topluluk adına şöyle der: Eğer topluluk senin için ve senin küçüklüğün için çok derin bir şefkat duygusuyla heyecanlanmış ise, bitmez tükenmez bir iyilik göstermekten de geri kalmayacaktır.

Bunun üzerine kendisinden müzik yapması rica edilir, o da sineye çeker. Keman sesi işitilir işitilmez, apartman dairesinde yayılan sesler, hastalardan birini şurada, ötekini burada çarpıp etkiler. Sonra, derin iç çekişler, hıçkırıklar, yürek parçalayıcı inilti, seller gibi akan gözyaşları her köşede gırla gider. Korkuya kapılan müzisyen duraklar, kendini bir tımarhanede sanır. Yüce mutluluğu çok gürültü kopartan birine yaklaşıp; çok üzülüp üzülmeyi, kendisini yatıştırmak için ne yapılması gerektiğini sorar. Müzisyen gibi, yüce mutluluk veren o uyuşturucudan tatmamış, uyanık kafalı bir adam, limonata ve ekşileri önerir. Hasta, baygın gözlerle ve söze dahi dökülemeyecek bir küçümseme ile ona bakar. En ağır hakaretlerden onu kurtaran da işte bu gururudur. Gerçekten, bir neşe hastasını kızdırmak için, kendisini iyileştirmek istemekten daha elverişli ne olabilir ki?

Bana göre son derece ilginç bir olay da şu: Esrar almış insanlara tütün ve soğuk içecek dağıtmakla görevli bir hizmetçi kadın; tuhaf yüzler, ölçüsüzce irileşmiş gözlerle çevrili olduğunu ve muzır bir hava ile, kolektif bir çılgınlıkla uyuyacakmış gibi olduğunu görerek, anlamsız bir kahkaha ile koşuşur, bütün fincanları ve bardaklarıyla birlikte

tepsiyi elinden düşürür ve dehşet içinde oradan bütün hızıyla kaçar. Ertesi gün, saatlerce, acayip bir şey duyduğunu, çok tuhaf birşeyler olduğunu itiraf eder. Hem de esrar almadan.

İkinci evre, vücudun uç noktalarında bir serinlik duygusuyla, büyük bir dermansızlıkla kendini duyurur; söylenildiği gibi, tereyağından elleriniz olur, bir baş ağırlığı ve bütün varlığınızda genel bir uyuşukluk duyarsınız. Gözleriniz irileşir, dinmek bilmeyen bir kendinden geçişle her yandan çekiliyormuş gibi olurlar. Yüzünüz sapsarı kesilir, solar, yeşilimtıraklaşır. Dudaklarınız gerilir; kısılp ağzınızın içine girmek ister gibidirler. Göğsünüzden derin ve boğuk iç çekişler çıkar, sanki eski doğanız yeni doğanızın ağırlığını kaldıramıyor gibidir. Duyular olağanüstü bir incelik ve keskinlik kazanır. Gözler sonsuzluğu delip geçer gibidir. Kulak, kavranılması en güç sesleri, en keskin gürültüler içinde bile algılar.

Sanrılar ortaya çıkmaya başlar Dışınızdaki eşyalar korkunç görünüşlere bürünür; o zamana kadar hiç bilinmeyen biçimlerle karşınıza çıkarlar. Daha sonra çarpılıp bozulurlar, dönüşüme uğrarlar ve en sonunda varlığınızın derinliklerine işlerler ya da siz onların içine girersiniz. En garip ikirciklikler, en açıklanamayan fikir aktarımları, kendilerini gösterirler. Seslerin bir rengi olur, renklerin bir müziği. Bakarsınız müzikal notalar birer sayı oluvermişlerdir ve kulağınızdan müzik akıp geçtiği sürece, şaşırtıcı aritmetik hesaplarını ürkütücü bir hızla çözüverirsiniz. Oturmuş, piponuzu içiyorsunuzdur; piponuzun içine oturmuş

sanırsınız kendinizi, piponuz sizi içiyordur; mavi bulutlar biçiminde tüten sizsinizdir.

Burada kendinizi iyi hissedersiniz, ama bir şey kafanızı kurcalar ve sizi kaygılandırır: Piponuzdan çıkabilmek için ne yapacaksınız? Bu imgelem yaşamı sonsuzca sürer. Büyük bir çabaya mal olan bir zihin açıklığı molası size saate bakmak fırsatını verir. Anlarsınız ki sonsuzluk bir dakika sürmüştür. Ama başka bir düşünce akımı sizi alır götürür; bir dakika içinde sizi canlı burgacına alır ve bu dakika da gene bir sonsuzluk olacaktır. Zaman ve varlığın orantıları (boyutları), sayısı belirsiz kalabalıklıkla ve duyumların ve düşüncelerin şiddetiyle bozulmuştur. Bir saatlik sürede, birçok insan yaşamı yaşanır. Peau de Chagrin'in konusu da işte budur. Organlar ile hazlar arasında artık bir denklem yoktur.

Kimi zaman kişilik de yok olur. Kimi panteistik ozanları ve büyük komedyenleri yaratan nesnellik o hale gelir ki, kendinizi çevrenizdeki varlıklarla karıştırırsınız. Bir bakarsınız, artık siz rüzgârda uğuldayan ve doğaya bitkisel ezgiler söyleyen bir ağaçsınızdır. Ama hemen arkasından da alabil-diğine genişlemiş gökyüzü maviliklerinde süzüle süzüle uçuyorsunuzdur. Her türlü acı sona ermiştir. Artık savaşmıyor, sürüklenip gidiyorsunuzdur, kendinizin efendisi değilsinizdir, ama bundan dolayı da üzölmüyorsunuzdur. Az sonra, zaman fikri de yok olup gidecektir tümüyle. Harika ve fantastik bir dünyadan çıkıyormuşsunuz gibi gelecektir size. Ama doğru, kendinizi gözlemleme gücünüzü saklıyorsunuzdur ve yarın duyum-

larnızın birkaçının anılarını da saklı tutacaksınız. Ne var ki, bu ruhsal yeteneği siz kullanamayacaksınız. Hodri meydan, hadi bir diviti ya da bir kurşunkalemi sivriltin de görelim; güçlerinizin taşıyamayacağı bir yüktür bu.

Bazen müzik size bitmeyen şiirler anlatır, ürkütücü ve masalımsı dramalara karıştırır sizi. Müzik, gözlerinizin önündeki eşyalarla birleşir. Tavan resimleri, sıradan ya da kötü de olsalar, korkunç bir yaşam kazanır. Büyüleyici ve pırıl pırıl bir su, titreyen çimenlerin üzerinden akar. Parlak tenli su perileri, su ve mavi gökyüzünden daha ışıltılı iri gözlerle size bakarlar. En kötü tablolar da, han duvarlarına döşenmiş kaba saba boyalı kâğıtlarda yerinizi alacak, rolünüzü oynayacaksınız.

Esrarla aydınlanmış, biraz sanatçı olan bütün insanlar için, suyun müthiş bir büyü su olduğunu anladım. Akarsular, fıskiyele, ahenkle dökülen çağlayanlar, denizin mavi enginliği ruhunuzun kuytularında akıyor, uyuyor, şarkılarını söylüyorlar. Böyle bir durumda bulunan bir adamı, duru bir su kenarında bırakmak belki hiç de doğru olmayacak; çünkü baladdaki balıkçı gibi, Ondine'in sürükleyip götürmesi için salıverecektir kendini.

Akşamın sonuna doğru, yemek yenebilir, ama bu işlem de zahmetsiz yürümez. İnsan öylesine maddi koşullar üstünde yaşar ki, düşünsel cennetinin bir kuytusunda, boylu boyunca yatıp kalmayı yeğler kuşkusuz. Bununla birlikte, insanın iştahı bazen olağanüstü bir tarzda açılır; ne var ki, bir şişeyi, bir çatalı, bir bıçağı yerinden kıpırdatmak, büyük bir yürek gerekir.

Bunalımın ikiye katlanmasıyla, yani, yeni bir te-
dirginliğin izlemiş olduğu baş döndürücü bir es-
riklikle ikinciden ayrılan üçüncü evre, betimlenme-
ye gelmeyen bir şeydir. Doğulular'ın keyif
dedikleri şeydir bu; mutlak mutluluktur. Burgaca
alan ve gürültücü bir şey değildir artık bu. Sakin
ve devinimsiz, bir yüce mutluluktur. Tüm felsefi so-
runlar çözülmüştür. Tanrıbilimcilerin kendilerine
karşı kılıç oynattıkları ve düşünen insanlığı umut-
suzluğa götüren çetin sorunların tümü de durul-
muş ve aydınlanmıştır. Her türlü çelişki,
bütünlüğe dönüşmüştür. İnsan, Tanrı'ya
ulaşmıştır.

İçinizdeki bir ses şöyle der size: "Sen bütün in-
sanların üstündesin. Şu anda senin ne
düşündüğünü, ne duyduğunu hiç kimse anlamaz.
Giderek, onlara karşı beslediğin sınırsız sevgiyi de
anlayamazlar. Ama bu yüzden onlardan nefret et-
memelisin; onlara acıman gerek. Senin önünde
engin bir mutluluk ve erdem evreni açılıyor. Ne
kerte erdeme ve zekâya erişmiş olduğunu hiç
kimse bilemeyecektir. Düşüncenin yalnızlığı içinde
yaşa ve insanları üzmemekten sakın."

Esrarın en tuhaf etkilerinden biri de, bir çılgınlık
derecesine kadar ileri giden, bir insanı, hem de kim
olursa olsun bir insanı üzme korkusudur. En kötü
bir insanı bile kaygılandırmamak için, elinizden
geldiğince, içinde bulunduğunuz o doğaüstü duru-
mu bile belli etmeyeceksinizdir.

Bu son durumda, aşk, müşfik ve sanatçı kimse-
lerde, en garip biçimlere bürünür ve en barok
birleşimlere yatkınlık gösterir. Dizginsiz, ölçsüz

bir çapkınlık, ateşli ve sıcak bir babalık duygusuna karışabilir.

Son saptamam da ötekiler kadar ilginç. Ertesi sabah, günün odanızı doldurduğunu gördüğünüzde, ilk duyumsadığınız derin bir şaşkınlık, bir hayrettir. Zaman tümüyle yok olmuştur. Az önce geceydi, şimdi ise gündüz. "Uyudum mu, uyumadım mı? Esrikliğim bütün gece sürdü mü; zaman kavramı da ortadan kalkmış olduğuna göre, bütün gecenin benim için yalnız bir saniyelik bir değeri mi var? Yoksa, tuhaf düşlerle dolu bir uykunun örtülerine gömölüp kaldım mı?" Bunları bilmenin yolu yok.

Bir rahatlık ve bir olağanüstü hafiflik duyumsuyormuşsunuz gibi gelir size; yorgunluktan eser yoktur. Ama ayağı kalkar kalkmaz, bir esriklik tortusu kendini gösterir. Güçsüz bacaklarınız çekine çekine taşır sizi, kırılğan bir eşya gibi düşüp paramparça olmaktan korkarsınız. Güzellikten de yoksun olmayan, büyük bir uyuşukluk, bütün ruhunuzu sarar. Çalışma yeteneğiniz ve eylem gücünüz tükenmiştir.

Sinirsel akışkanı bol bol harcarken yapmış olduğunuz savrukluğun cezasıdır bu. Kişiliğinizi gökyüzünün dört bucağına savurmuşsunuz ya, işte şimdi de onu toparlamak zahmetini çekiyorsunuz.

V

Esrarın, bütün insanlar üzerinde, betimlemiş olduğum etkinin tümünü gösterdiğini söyleyemem.

Ben, yaklaşık olarak, genelde meydana gelen olguları anlatıyorum; felsefeci ve sanatçı kimselerdeki değişkenlikleri de bir yana bırakıyorum. Ancak, öyle yaradılışlılar vardır ki, bu uyuşturucu, onlarda yalnızca gürültücü bir çılgınlığı; danslar, sıçramalar, tepinmeler, kahkahalar gibi, baş dönmesini andıran, şiddetli bir neşeyi besler. Bunlar adeta tümüyle maddi bir esrar almışlardır. Kendilerine acıma duygusuyla bakan ruhaniler için çekilmez şeylerdir. Bayağı kişilikleri hemen patlak verir. Bir keresinde, saygıdeğer bir hâkimin; yüksek sosyete insanların kendileri için söyledikleri gibi, bir Sayın Bay'ın; yapma ciddiyeti her zaman göze batan o adamlardan birinin; esrarın bütün benliğini sarmış olduğu bir sırada, birdenbire, en edepsizlerinden bir kan-kan dansına kalkıştığını görmüştüm. İçinde yatan gerçek canavar başını kaldırmıştı. Hemcinslerinin eylemlerini yargılayan bu adam, bu Togatus, gizli gizli kan-kan da öğrenmişti demek.

Bu yüzden, denilebilir ki, o kişilik-dışında kalma, daha önce de değinmiş olduğum ve sanatçı ruhunun aşırı gelişmesinden başka bir şey olmayan o nesnellik, bu gibi adamların esrarında asla bulunmaz.

VI

Mısır'da yönetim, en azından ülke içinde, esrarın satışını ve ticaretini yasaklıyor. Bunun meftunu olan zavallılar, başka bir ilaç almak bahanesiyle ec-

zaneye geliyorlar ve bu sırada kendileri için hazırlanmış küçük esrar dozlarını da el altından alıyorlar. Mısır yönetimi, koyduğu bu yasakta çok haklıdır. Akli başında bir devlet, varlığını asla esrar alışkanlığıyla birlikte yürütemez. Esrar insanı ne savaşçı yapar, ne de yurttaş. Gerçekten de, sonunda düşünsel ölüme ve ahlak bozukluğuna varacak olan, var oluşun temel koşullarını bozmak ve yetilerinin çevreyle kurmuş olduğu dengeyi yıkmak eylemi, insanoğluna yasaklanmıştır. Yönetilenleri yozlaştırmakta çıkar uman bir yönetim olsaydı, esrar bağımlılığını desteklerdi elbet.

Deniyor ki, bu madde, hiçbir fiziksel zarara yol açmaz. Bu doğrudur, en azından buraya kadar. Çünkü, işi gücü düş kurmak olan ve hiçbir eyleme girişmeyen bir adamın, uzuvlarının tümü iyi durumda bulunsa bile, sağlıklı olduğu ne kerteğe kadar söylenebilir, bilmem. Oysa burada asıl saldırıya uğrayan iradedir, diyeceğim, en değerli organımızdır. Bir kaşıklık reçelle, bir anda, yeryüzünün ve gökyüzünün tüm zenginliklerinin üstüne oturabilen bir adam, çalışma yoluyla bunun binde birini bile kazanamaz. Ama her şeyden önce çalışmak ve yaşamak gerek.

Gerçekte, ortak bir yanları bulunduğu için, aynı makalede hem şaraba hem de esrara değinmeyi düşündüm: İnsanın sanatsal gelişiminin sınırlarını zorlaması. Sağlıklı ya da tehlikeli olsun, insanın, kişiliğini coşturan bütün maddelere karşı taşıdığı çılgınca eğilim, onun yüceliğini gösterir. O, her zaman umutlarını kıskırtmak ve sonsuzluğa

yükselmek için can atar. Ama sonuçları göz önünde tutmak gerekir. Sindirimi kolaylaştıran, kasları güçlendiren ve kanı zenginleştiren bir içki var elimizde. Çok miktarda alındığında bile, yalnızca kısa süreli düzensizliklere yol açar.

Buna karşılık, bir madde daha var ki, sindirim işlevlerini bozar, kolumuzu kanadımızı kırar ve yirmi dört saat süren bir sarhoşluk verir.

Şarap iradeyi coşturur, esrar hiçe indirir. Şarap fiziksel bir destektir, esrar bir intihar silahı. Şarap insanı iyi yapar ve topluma karıştırır; esrar soyutlar, yalnız yaşatır. Biri çalışkandır adeta, öbürü özünde tembeldir. Gerçekten, bir çırpıda cenneti elinin altına aldıktan sonra, çalışmak, çift sürmek, yazmak, herhangi bir şey yapmak neye yarar, kaç yazar? Son olarak, şarap halk içindir ve onu içmeye layık olan içindir. Esrar, yalnızlık sevinçleri sınıfına girer; işsiz güçsüz sefiller için yaratılmıştır. Şarap yararlıdır, verimli sonuçlar sağlar. Esrar yararsızdır ve tehlikelidir. *

VII

Bu makaleyi, bana ait olmayan; müzik kuramcısı ve konservatuvar öğretmenini, basınımızda pek tanın-

Son zamanlarda deliliğin tedavisi yolunda esrarın kullanılması için yapılmış bir girişime, yalnız bellekte kalmak üzere, değinmek gerekir. Esrar alan bir deli, deliliğini kovan başka bir çılgınlık kazanır ve sarhoşluk geçtiğinde, delinin normal durumu olan asıl deliliği, bizde akıl ve sağlık konusunda olduğu gibi, yine hükmünü yürütmeye başlar. Biri bu konuda bir kitap yazmak zahmetine girmiş bulunuyor. Bu güzel sistemi bulan hekim, zerrece filozof değil bence.

mamış, önemli bir filozofun sözleriyle bağlamak istiyorum. Onun evinde, aralarından bazıları o mutluluk zehirinden almış olan kimselerin bir toplantısına katılmıştım ve o, anlatılmaz bir küçümseme edasıyla bana şöyle demişti: "Akli başında ve ruhen zengin bir insanın, sanatsal yüce mutluluğa erişmek amacıyla yapay araçlara başvurmasını hiç anlamıyorum; çünkü, coşku ve irade, doğaüstü bir var oluşa yükselebilmek için zaten yeterlidir. Büyük ozanlar, filozoflar ve yalvaçlar, iradelerini temiz ve özgür bir yolla kullanarak, aynı zamanda hem neden, hem de sonuç; hem özne hem de nesne; hem hipnozcu, hem de uyurgezer oldukları bir duruma ulaşmış insanlardır."

Ben de tıpkı onun gibi düşünüyorum.

YAPMA CENNETLER

AFYON VE ESRAR

J. G. F.'ye

Sevgili Dostum,

Sağduyu, bizlere, dünyaya ait şeylerin pek az olduklarını ve asıl gerçekliğin sadece zihinlerde bulunduğunu söyler. Yapay olanı olduğu kadar doğal olan mutluluğu da sindirebilmek için, her şeyden önce onu hazmetme yürekliliğini göstermemiz gerekir. Ve belki de mutluluğu hak etmiş olanlar, işte bu ölümlülerin tasarlamış olduğu şekliyle yüce mutluluk fikri, kendilerinde bir kusturucu etkisi yapan kişilerdir.

Bir yapay hazlar tablosunu bir kadına; bu, en doğal hazların en sıradan kaynağına ithaf etmek, kimi dar kafalı kişilere garip, giderek tutarsız gibi görünecektir. Ancak, şurası da açıktır ki, doğal dünya insanın ruh dünyasına karıştığından, onu beslediğinden ve böylece, birey dediğimiz o tanımlanamayan karışımı işlememize katılmış olduğundan; kadın, bizim düşlerimize en büyük gölgeyi düşüren, veya en büyük ışığı yansıtan varlıktır. Kadın, oldum olası, esinleyicidir; kendi yaşamından ayrı bir yaşamı daha vardır; içinde yuvalanıp döllendirdiği imgelemlerde, kendine özgü ruhsal bir yaşamı sürdürür durur.

Aslında ithafın sebebinin anlaşılmış olması da beni pek ilgilendirmiyor doğrusu. Herhangi bir kitabın, adına yazılmış olduğu erkek ya da kadın dışında anlaşılmış olması, yazarın gönlünü hoşnut etmek için gerekli midir ille de? Uzatmayalım, onun biri adına

yazılmış olması zorunlu değil midir? Bana gelince, şu yaşadığımız dünya ile o denli az ilgileniyorum ki, gizli gizli gönüllerinden geçirdiklerini hayali dostlarına postalayan o duygulu ve aylak kadınlar gibi, sadece ölüler için yazmayı çok isterdim.

Ne var ki, bu küçük kitabı ölü bir kadına değil; şimdilerde hasta da olsa, benim içimde hep faal ve dipdiri; gözlerini gökyüzüne, biçimden biçime dönüşlerin tümünün gerçekleştiği o yere çevirmiş olan bir kadına ithaf ediyorum. Çünkü, bence insan, tehlikeli bir uyuşturucudan olduğu kadar acıdan, felaketten ve kaderden bile yeni ve etkili hazlar çıkarabilme ayrıcalığını taşır.

Bu tabloda, insan yığınlarının devingen dalgalanmasına kendini kaptırmış; daha yakınlarda ter içinde yüzen alnını silmeye çalışan ve içindeki ateşin etkisiyle kuruyan dudaklarını serinleten, uzaklardaki bir Elekt-ra'ya gönlünü ve kafasını adanmış, yalnız ve üzüntüler içinde, avare bir yolcu göreceksin; karabasanlarını sık sık denetim altında tutmuş olduğun ve yumuşak ve sevecen bir elle korkunç uykularını dağıttığın bir başka Oreste'in gönül borcunu sezinleyeceksin.

ESRARIN ŞİİRİ

I

SONSUZLUK DUYGUSU

Kendilerini gözlemleyebilenler ve yaşantılarının anılarını saklayabilenler; Hoffmann gibi, ruhsal barometrelerini kurabilmiş, kimi zaman, düşüncelerinin gözlemesinde güzel mevsimleri, mutlu günleri, tadına doyumaz dakikaları kayda alabilmiş olanlardır. Öyle günler olur ki, insan güçlü ve taptaze bir zihin ile gözlerini açar. Gözkapakları, onları mühürleyen uykudan sıyrılır sıyrılmaz, dış dünya, güçlü rölyefi, hatlarındaki belirginlik ve hayranlık uyandıran renk zenginliği ile kendini ona sunar. Manevi dünya, önüne alabildiğine geniş, yepyeni ışıklarla dolup taşan perspektiflerini açar. Bu yüce mutluluğun bağışlandığı insan -ne yazık ki ender rastlanılan ve geçici bir durumdur bu- kendini hem daha sanatçı, hem daha yetkin, tek kelimeyle, daha soylu hisseder. Fakat günlük ve ortaklaşa yaşamın koyu karanlıklarıyla karşılaştırdığımda, hiç abartmaksızın cennetlik diye niteleyebileceğim bu eşsiz ruh ve duyular dünyasında, çok aykırı olan bir şey vardır: Bu da, onun, gözle görülen ve kolayca tanımlanabilen hiçbir nedenle yaratılmış olma-

masıdır. İyi bir sağlık bakımının ve bilgece bir tutumun sonucu mudur bu? Akla gelen ilk açıklama budur. Ama bu olağanüstü güzelliğin, bu bir çeşit mucizenin, sık sık adeta insanın dışında, üstün ve görülmeyen bir gücün etkisiymiş gibi, insanın kendi fizik güçlerini aşırı zorladığı bir dönemin ardından ortaya çıktığını kabul etmek zorundayız. Yoksa, bunun, düzenli ibadetin ve ruhsal coşkuların bir ödülü olduğunu mu söyleyelim? Kuşkusuz, arzunun sürekli bir yükseliş, ruhanî güçlerin gökyüzüne yönelişi, bu alabildiğine göz kamaştırıcı ve onurlu ruh sağlığını yaratmaya en uygun tutumdur.* İşte bunun içindir ki, ruhun bu anormal durumunu, ben bir *Tanrı lütfu* gibi; insanın güzelde kendini görmeye, diyeceğim, olması gerektiği ve olabileceği biçimde görmeye çağrıldığı, sihirli bir ayna gibi; meleklerle yaraşır bir çeşit uyarılma, okşayıcı bir tutumla düzene bir çağrı gibi görmeyi yeğliyorum. Nitekim, İngiltere ve Amerika'da temsilcileri olan bir ruhanî okul; hayaletleri, hortlakları, vb. doğaüstü görüntüleri, görülmeyen gerçekliklerin anısını insan ruhunda uyandırmaya özen gösteren, Tanrısal iradenin dışavurumları saymaktadır.

Ayrıca, bütün güçlerin dengeye girdikleri; olağanüstü bir güçte olduğu halde, imgelemin ahlak duygusunu kendi peşinden tehlikeli serüvenlere sürüklediği, ince bir duyarlılığın, hastalıklı şinirler tarafından, yani suçun ya da

* Fakat, acaba hangi saçma kanun namına, bazen, aynı durum suçlu imgelem orjilerinden sonra, aklın sofistike bir kötü kullanımının ardından ortaya çıkmaktadır?

umutsuzluğun her zamanki akıl hocalarınca işkence edilmediği bu sihirli ve tuhaf durumun, bu harika durumun demek istiyorum, emareleri de yoktur. Bir hayalet gibi, hiç beklemediğiniz bir anda karşınıza çıkar. Aklımızı başımıza devşirdiğimizde, daha iyi bir var oluşun kesinliğini ve irademizin günlük yaşamda kullanımı yoluyla buna erişebilme umudunu kendisinden kazanabileceğimiz sanısı, bir takınaktır, ama eşzamanlı bir takınaktır. Düşüncenin bu keskinliği, duyuların ve ruhun bu heyecanı, insana, her zaman, zenginliklerin en başta geleni gibi görünmüş olmalıdır. İşte bunun için o, yalnızlık anında alınacak büyük hazzı göz önünde tutarak, yapısını yöneten yasaları çiğnemekten kaygılanmaksızın, fizik biliminde, eczacılıkta, en bayağı içkilerde, en dokunaklı kokularda, bütün iklimlerde ve bütün zamanlarda, birkaç saat için de olsa, kendi o çirkef barakasından kaçmak ve *Lazare*'in yazarının söylemiş olduğu gibi, "bir hamlede cenneti ele geçirmek" yollarını aramıştır. Ama, neylersiniz ki, insanın kusurları ne denli iğrenç görülse de, onun sonsuzluk duygusunun bir kanıtını oluşturur (bu sadece onların sonsuz genişleyip yayılması olsa da) gene de; ancak sık sık yolunu şaşırp yitiren bir duygudur bu. Şu kaba atasözü *her yol Roma'ya çıkar* bir metafor olarak alınabilir. Ve insanın iç dünyasına uygulanabilir; her şey, sonsuzluğun iki biçimi olan, cezaya ya da ödüle götürür. İnsan ruhu tutkularla dolup taşar; başka bir bayağı deyişle söylersek, *ikinci elden satılacak* kadar çoktur onda tutkular. Fakat, doğal baştan çıkmışlığı, neredeyse paradoksal

biçimde, merhamete ve en güç erdemlere karşı gösterdiği anlık istidat kadar büyük olan bu dertli ruh, taşkın tutku yükünün fazlalığını kullanma olanağını veren paradokslar bakımından verimlidir. Kendini toptan satışa çıkardığına hiçbir zaman inanmaz. Kendi benliği içinde, kendisinden daha ince fikirli ve daha güçlü biriyle karşı karşıya olduğunu ve Kötülük Ruhunun, kendisine saçından bir tel verildiğinde bile kafayı da alıp götürmekte gecikmeyeceğini unutur. Görülen doğanın bu görülen efendisi (insan, demek istiyorum) demek ki, tıpkı sağlam mobilyalar ve gerçek çiçek bahçeleri yerine, tuval üzerine boyanmış ve şasiler üstüne monte edilmiş dekorlar koymak isteyen bir manyak gibi, Cennet'i ilaçlarla, mayalandırılmış içkilerle yaratmak istemiştir. Fiziksel bir acının yatıştırılmasını afyonda aramak zorunda kalan ve böylece, hastalıklı tadların bir kaynağını keşfeden, onu yavaş yavaş biricik sağlık yolu ve ruhsal yaşantısının adeta güneşi yapan edebiyatçının birikmiş ve kimsesiz esrikliğinden; beyni tutku ve ünle dopdolu olan, yolların çeri çöpu içinde gülünç bir biçimde yuvarlanan, kenar mahallelerin en iğrenç esrikliğine varıncaya kadar, bu utanç verici aşırılıkların tümünün nedeni, bana kalırsa, bu sonsuzluk duygusunun baştan çıkmışlığında yatmaktadır.

İnsanı hemen fiziksel öfkeye sokan ve ruhsal gücünü bitirip tüketen içkiler; aşırı kullanımı insanın imgelemine bir yandan daha da inceltirken, öte yandan fiziksel güçlerini yavaş yavaş tüketen kokular bir yana bırakılırsa; benim *Yapay Ideal*

dediğim şeyi yaratmaya en elverişli uyuşturucular arasında, kullanımı en etkili ve en çok el altında bulunabilen iki madde vardır: Esrar ve afyon. Bu uyuşturucuların sağlayabileceği hastalıklı tadların ve gizemli etkilerin sürekli kullanımlarından ileri gelen kaçınılmaz cezaların ve son olarak, bir yalancı idealin araştırılmasından beklenen ah-laksızlığın çözümlenmesi, konumuzu oluşturacak.

Afyon üzerindeki çalışmalar öylesine parlak, aynı zamanda tıbbi ve şairane yapılmıştır ki, ben bunlara bir şey ekleyecek cesareti kendimde bulamıyorum. Dolayısıyla, başka bir incelemede hâlâ Fransızcaya tümüyle çevrilmemiş olan o eşsiz kitabın çözümlemesini yapmakla yetineceğim. Güçlü ve nefis bir imgeleme sahip, bugün kendi köşesine çekilip sessiz yaşamını sürdüren ünlü bir kişi olan yazar, trajik bir açık yüreklilikle, bir zamanlar afyonda bulmuş olduğu hazların ve işkencelerin öyküsünü yazmaktan çekinmemiştir ve kitabının en dramatik bölümü de, her nasılsa kendisini kaptırmış olduğu o cehennem yaşantısından kurtulmak için göstermek zorunda kalmış olduğu o insanüstü iradi çabalarına değinmiş olduğu bölümdür.

Bugün ben yalnız esrara değineceğim ve uzun süre buna kendini vermiş akli başında insanların notlarından ya da özel açıklamalarından seçilmiş, kılı kırk yaran bilgiler ışığında konuşacağım. Ancak, bu belgeleri ben bir çeşit monografide eriteceğim, bunun için de, bu nitelikteki deneylere uygun bir tip olarak, ayrıca ayıklanması ve belirlenmesi kolay bir kişilik seçeceğim.

II

ESRAR NEDİR?

Daha başka eski gezginlere de yapıldığı gibi, haksız olarak alaya alınan Marco Polo'nun öyküleri bilimadamlarınca doğrulanmış olup güvenimizi hak etmiştir. Ben burada, onun arkasından, Dağdaki İhtiyar'ın, nasıl edilgen ve düşüncesiz bir boyun eğişin adeta bir ödüllendirilmesi olarak, en genç çömezlerini, cennet hakkında bir fikir vermek üzere esrarla* sarhoş ettikten sonra, çeşit çeşit zevklerle donanmış bir bahçeye kapattığını anlatacak değilim. Okuyucu, esrarkeşlerin (haschischin'lerin) gizli derneğiyle ilişkili olarak, B. de Hammer'in kitabına ve *Mémoires de l' Académie des Inscriptions et des Belles-Lettres*'in XVI. cildinde bulunan B. Silvestre de Sacy'nin anılarına; katil (assasin) sözcüğünün kökenbilimi ile ilgili olarak da, onun *Moniteur* başyazarına yazmış olduğu ve 1809 yılının 359. sayısında yayınlanmış olan mektubuna başvurabilir. Herodot, İskitler'in keten tohumlarını topladıklarını ve sonra bunların üzerine ateşte kızartılmış taşlar attıklarını anlatır. Böylece, Yunan hamamlarındakinden çok daha güzel kokulu

* Haschisch, esrarın ya da haşhaşın Fransızca karşılığı; Hascischin, bu çömezlere verilen ad. Daha sonra bu kelime Fransızcada "assasin"e dönüşüyor ki, bunun günümüzdeki anlamı "katil".

bir buhar banyosu yapıyorlar ve bundan öyle haz duyuyorlarmış ki, sevinç çılgınlıkları atmaktan kendilerini alamazlarmış.

Gerçekten, esrar bize Doğu'dan gelir; ketenin uyarıcı özellikleri eski Mısır'da da çok iyi bilinmekteydi; Hindistan'da, Cezayir'de ve Mutlu Arabistan'da çeşitli adlarla kullanımı çok yaygındı. Buna karşılık, bizde de, bitkilerden çıkan buharın yol açtığı sarhoşluk üzerine ilginç örnekler her zaman görülmektedir. Biçilmiş yonca yığınları içinde yuvarlanıp oynadıktan sonra, çocukların çok kere tuhaf baş dönmelerine tutuldukları durumlar bir yana, keten hasadı yapılırken erkek ve kadın işçilerin de aynı etkilerle karşılaşmış oldukları bilinmektedir; adeta, hasattan yükselen buhar, beyinlerini şeytani bir biçimde bulandırmaktadır. Hasatçı işçinin kafası burgaçlarla, kimi zaman da düşlerle dolmaktadır. Bazı durumlarda ise öylesine halsiz kalmaktadırlar ki çalışmayı reddetmektedirler. Rus köylüleri arasında oldukça sık olarak uyurgezerlik bunalımlarından söz edildiğini duymuştuk; söylendiğine göre, bunların nedeni, yemeklerin hazırlanışında kullanılmış olan kenevir tohumu yağı imiş. Kenevir tohumu yiyen tavukların gösterdikleri acayiplikleri ve köylülerin düğünlerde ve yerel şenliklerde, bazen şaraba batırılmış olan bir lokma kenevir yedirerek yarışa hazırladıkları atların gösterdikleri atılğan coşkuyu herkes bilir.

Öte yandan Fransız keneviri esrara dönüşmeye hiç de elverişli değildir, ya da en azından, yapılan deneylere göre, güç bakımından esrara eşit bir

uyuşturucu (drogue) veremez. Haşaşaş, ya da Hint keneviri, *cannabis indica*, ısırgangiller familyasından bir bitkidir; aynı yüksekliğe varamaması dışında, her bakımdan, bizim iklimlerimizdeki kenevire benzer. Birkaç yıldır, Fransa'da bilimadamları ile sosyete insanların dikkatini üzerine çekmiş olan, çok olağanüstü sarhoş edici özellikleri vardır. Üretildikleri bölgelere göre, kimi çok, kimi az beğenilir. Bengal keneviri, meraklılarınca en çok tutulandır; buna karşılık Mısır'ın İstanbul'un, İran'ın ve Cezayir'inkiler aynı özelliklere sahip olsalar bile, derece bakımından düşük sayılırlar.

Haşaşaş, (ya da ot; başka bir deyişle, tüm mükemmelliği içinde otun ta kendisi; sanki Araplar tek bir 'ot' kelimesi ile tüm maddi olmayan şehvi tadların kaynağını tanımlamak istemişler gibi) yetiştirildiği ülkede uygulanan hazırlama yöntemine ve muhtevasına göre değişik adlar taşır. Hindistan'da, *bengi*; Afrika'da, *tiryaki*; Cezayir ve Mutlu Arabistan'da *macun* gibi. Yıl içinde toplanıldığı dönemin de önemi vardır; çiçekte iken, en büyük enerjiye sahiptir. Dolayısıyla her biri üzerinde bir çift söz söyleyeceğimiz, farklı hazırlama yönteminde kullanılan kısımları, sadece bu iekli bölümleridir.

Araplar'ın hazırlama yönteminde, haşaşaşın yağlı özü, biraz su karıştırılmış tereyağ içinde, taze bitkinin uçları kaynatılarak elde edilir. Nem tümüyle buharlaştıktan sonra süzülür ve böylece sarı-yeşilimtırak renkte, pomat görünüşünde, yanmış tereyağ ve haşaşaş karışımı, kötü bir kokusu olan bir madde elde edilir. Bu biçimiyle, iki ile

dört gram arasında değişen, küçük yuvarlaklar halinde, haşhaşın bu yağlı özünü reçel biçimine sokarlar Araplar.

Bu macunların en çok kullanılanı, yağlı öz, şeker ve vanilya, tarçın, antepfıstığı, badem, misk vb. çeşitli kokulu bitkilerden oluşan *dawamesk* isminde bir karışımdır. Kimi zaman buna biraz kantarid de eklenir; ama bunun, haşhaşın olağan sonuçlarıyla hiçbir ortak yanı olmayan bir amacı vardır. Bu yeni biçimiyle alınınca, haşhaşın hoşagitmeyen hiçbir yanı kalmaz ve 15, 20 ve 30 gramlık dozlarda ya bir kâğıda sarılı olarak, ya da bir kahve fincanında alınabilir.

Smith, Gastinel ve Decourtive adlı beylerin yapmış oldukları deneylerin amacı, haşhaşın aktif maddesinin bulgulanmasını sağlamaktır. Ama bütün çabalarına karşın, kimyasal bileşimi hâlâ tümüyle biliniyor sayılmaz; ancak genel olarak bilinen özellikleri içinde, etkisi, yüksek sayılabilecek dozda, yaklaşık yüzde on oranında bulunan, reçineli bir maddeye bağlanmaktadır. Bu reçinenin elde edilebilmesi için, kurutulmuş bitki toz haline getiriliyor ve birçok kez alkolle yıkanıyor ve sonra alkolü kısmen geri çekmek için imbikleniyor; öz kıvamına gelinceye değin buharlaştırılıyor; sonra bu öz, su ile işleniyor, böylece yabancı olan yapışkan maddeler eritiliyor ve o zaman reçine saf halde kalıyor.

Bu ürün yumuşak, koyu yeşil renktedir ve yüksek derecede haşhaşın karakteristik kokusunu taşır. 5, 10, 15 santigramı, şaşırtıcı sonuçlar vermeye yeterlidir. Ama, çikolatalı pastiller ya da zen-

cefilli küçük haplar şeklinde kullanılan esrarın, tıpkı dawamesk ve yağlı öz gibi, az çok güçlü ve bireylerin yaradılışı ile sinirsel duyarlılıklarına göre değişen etkileri vardır. Dahası, aynı kişide de sonuç değişik olabilir. Kimi zaman dayanılmaz ve normalin üstünde bir neşe; kimi zaman, bir rahatlık ve yaşamla dolup taşma duygusu; kimi zamanlar da ikircikli ve düşlerle arada bir kesilen bir uyku verir. Buna karşılık, özellikle, benzer bir yaradılıшта ve eğitimde olan kişilerde oldukça düzenli olarak yinelenen görünümeler de ortaya çıkabilir. Az önce değindiğimiz o esriklik üstüne monografiyi kolayca yazmamı sağlayacak bu çeşitlilikte, bir tür bütünlük de vardır.

İstanbul'da, Cezayir'de ve giderek Fransa'da da kimileri, esrarı tütünle karıştırarak içerler; böyle bir durumda, o söz konusu sonuçlar daha ılımlı bir biçimde ve adeta tembelce kendilerini gösterirler. Ayrıca, son zamanlarda, damıtma yoluyla, esrardan bir öz yağı çekildiğini ve bunun şimdiye dek bilinen tüm preparasyonlardan daha etkin bir nitelik taşıdığını duydum; ama, etkilerinden kesin bir tarzda söz edebilmem için, konu yeterince incelenmiş sayılmaz. Bu arada çayın, kahvenin ve likörlerin, bu gizemli esrikliğin gelişip büyümesini az çok hızlandıran güçlü yardımcıları olduğunu da eklemek, fuzuli değildir sanırım...

III

MELEKLER TİYATROSU

Ne duyuluyor? Ne görülüyor? Harikulâde şeyler, değil mi? Olağanüstü görüntüler? Gerçekten çok güzel mi? Gerçekten çok korkunç mu? Gerçekten çok tehlikeli mi? –Korkuyla karışık bir merakla, bilgisizlerin bu yolu bilenlere yöneltmiş oldukları sıradan sorular bunlardır işte. Evinden ocağından hiç ayrılmamış kimselerin uzak ve bilinmeyen ülkelerden dönen bir insanla karşılaştıklarında duydukları, çocuksu bir öğrenme sabırsızlığı sanki. Esrar sarhoşluğunu bir harikalar ülkesi, her şeyin şaşırtıcı ve beklenmedik bir biçimde olduğu, geniş bir hokkabazlık ve el çabukluğu sahnesi gibi düşünüyorlar. İşte bu düpedüz bir önyargı, tam bir yanılgı. Ama, madem ki okuyucuların ve soru soranların genelinde, esrar sözcüğü, garip ve karmakarışık bir dünya düşüncesini, harikulade düşler beklentisini (ki bunlara sanrı demek daha doğrudur ve üstelik sanıldığından daha seyrektiler) içermektedir; öyleyse, hemen esrarın etkilerini uyku görünümlerinden ayıran önemli bir farka dikkat çekeceğim. Uykuda, bütün akşamların bu serüvenci yolculuğunda, olumlu anlamda harikulade olan bir şey vardır; bu, dakikliğin gizemini hafiflettiği bir mucizedir. İnsanın düşleri iki sınıftır. Birincisi onun günlük yaşamı, kaygıları, istekleri,

kusurları ile dolu olanlar; belleğinin geniş tuvalinde sıraya saygıya bakmaksızın saptanmış olan, gün boyunca şöyle böyle görülmüş nesnelerle, az çok acayip bir biçimde birleşirler. İşte bu doğal düştür; insanın ta kendisidir. Ya öbür türdeki düş? Yani, uyuyan kişinin karakteri, yaşamı ve korkuları ile hiçbir ilişki ve bağlantı taşımayan, beklenmedik saçmalık dolu düş! Benim hiyeroglifik diye nitelendirdiğim bu düş, yaşamın doğaüstü yanını temsil eder açık seçik olarak ve işte sırf saçma özelliğinden ötürü eskiler de onu tanrısal bir şey gibi görmüşlerdir. Doğal nedenlerle açıklanamadığından ötürü de, onu insanın dışında bir nedene bağlamışlardır; ve bugün de, düşromancılar bir yana, bu türden düşlerde kimi zaman bir kınama, kimi zaman bir öğüt; kısacası, uyuyan kişinin zihninde doğmuş olan, simgesel ve ahlaksal bir tablo gören bir felsefe okulu mevcuttur. Bu, incelenmesi gereken bir sözlük, anahtarlarını bilgelerin elde edebileceği bir dildir.

Esrar esrikliğinde ise böyle bir şey yoktur. Doğal düştən dışarı çıkmayacağız. Doğru, sarhoşluk, bütün süresi boyunca, renklerin yoğunluğu ve anlayışların hızı sayesinde ancak büyük bir düştür; ama, bireyin kendi özel bütünlüğünü, rengini her zaman koruyacaktır. İnsan düş kurmak istemiştir, öyleyse düş onu yönetecektir, ama bu düş, elbet, babasının oğlu olacaktır. Aylak kişi, yaşamına ve düşüncesine yapay bir yolla doğaüstünü sokmaya çalışmıştır; ama, eninde sonunda ve duyumlarının kazaen elde ettiği enerjiye rağmen, o, çoğalmış olarak aynı insandır,

çok yüksek üstü aynı sayıdır sadece. Etkilenmiş büyülenmiştir; ama, şu tersliğe bakın ki, sadece kendi kendini büyülemiştir; diyeceğim, kendisinin daha önceden egemen olan yanıyla büyülenmiştir; *melek olmak istemiştir, bir hayvan olmuştur*; çok güçlü bir hayvan, tabii eğer onu işlemek veya ılımlı hale getirmek için hiçbir denetim imkânı bulunmayan aşırı bir duyarlılığa güç demek mümkünse.

Öyleyse eşsiz hazları tadmaya meraklı sosyete insanları ile cahiller bilsinler ki, esrarda kesinlikle mucizevi bir şey, aşırı doğallıktan öte hiçbir şey bulamayacaklardır. Esrarın üzerinde etkidiği beyin ve bünye, yalnızca her zamanki bireysel olgularını göstereceklerdir; ama doğru, sayı ve enerji bakımından çoğalmış olarak vereceklerdir; ancak, bunlar kökenlerine hep bağlı kalacaklardır. İnsan, fiziksel ve ruhsal yaradılışının yazgısından kurtulamaz: Esrar, insanın bildik düşünceleri ve izlenimleri bakımından, bir büyütücü ayna, bir dev aynası, ama salt, katışıksız bir ayna olacaktır.

Buyurun, işte size bir uyuşturucu: Bir parça yeşil reçel, bir ceviz iriliğinde, özellikle garip kokulu. O denli ki, ancak gücünün ve bir bakıma yoğunluğunun doruğuna çıkarılmış, ince ve hatta hoş giden her kokunun yapabileceği gibi, belli bir tiksinti ve bulantı duygusu uyandırıyor. Sırası gelmişken şu noktayı belirtmem de izin verilirse, diyeceğim ki, bu tümce tersine de çevrilebilir ve en iğrenç ve en başkaldırtıcı koku da, nicelik ve yayılma bakımından en aza indirgendiğinde, sanırım bir hazza dönüşecektir. İşte mutluluk

önünüzde! Küçük bir kaşık içinde sadece! Tüm sarhoşlukları, tüm çılgınlıkları, tüm çocukluklarıyla mutluluk! Haydi, korkmayın, yutun; ölüm yok bu işin sonunda. Fizik organlarınıza da dokunmaz. Belki az sonra, sık sık büyüyen bir çağrı duyacaksınız, iradenizin gücü giderek kırılacak; belki bugün olduğunuzdan daha az insan olacaksınız; ama, göreceğiniz ceza daha çok uzaklarda; karşılaşacağınız yıkıntının ne olacağını belirlemek de çok güç! Neyi tehlikeye atıyorsunuz sanki? Yarın biraz sinirsel yorgunluk duyacaksınız, hepsi o kadar. Küçücük bir ödülü kazanabilmek için her gün nice büyük cezaları göze almıyor musunuz zaten? Tamam mı, peki öyleyse: Daha büyük bir güç ve yayılım kazandırabilmek için, yağlı özden alacağınız dozu, bir fincan kara kahveye karıştırınız şimdi; zehirin etkisini iyice gösterebilmesi için, yemeğinizi akşam saat dokuza ya da ona ertelemişsinizdir, midenizin boş kalmasını da unutmamışsınızdır herhalde; bir saat sonra, en fazla hafif bir çorba içebilirsiniz. Böylece, uzun ve garip bir yolculuğa çıkmak üzere, mideniz yeterince hazır demektir. Geminiz düdüğünü çalmıştır, yelkenlere yeni bir yön verilmiştir ve her günkü yolcular arasında, sizin bir ayrıcalığınız vardır artık: Nereye yolculuk ettiğinizi bilmiyordunuzdur. Ama bunu siz istediniz, yaşasın yazgı!

Bu serüvenli yolculuğa çıkış zamanını seçerken, dikkatli davranmış olduğunuzu varsayıyorum; öyle ya, dört başı mamur her dem, dört başı mamur bir boş zaman gerektirir. Sonra, bildiğiniz gibi, esrar yalnız bireyin değil, ayrıca, içinde bulu-

nulan durumun ve çevrenin büyütülmesini de getirir; dakiklik, kesinlik gerektiren, yapılacak işleriniz olmamalıdır; aile sıkıntıları hiç olmamalıdır; aşkla ilintili üzüntüleriniz hiç olmamalıdır. Buna dikkat etmeli. Yoksa, belli bir anda sizden irade ve dikkat isteyen bir işin anısı, sıkıntısı, kaygısı, bakarsınız sarhoşluğunuz içinde bir yas çanı gibi çalmaktadır ve keyfinizi zehir etmektedir. O zaman kaygı, korkuya dönüşür; sıkıntı, işkenceye, azaba. Ama, bütün bu koşullar daha önceden göz önünde tutulduysa; diyeceğim, şairane bir doğa görünümü, -ya da sanatkârane döşenmiş bir apartman dairesi gibi, uygun bir çevrede bulunuyorsanız, vakit tamamdır; hele bir de, biraz müzik de dinleyebiliyorsanız, her şey mükemmel demektir.

Esrar sarhoşluğunda genel olarak birbirinden kolayca ayırt edilen üç evre mevcuttur; işe yeni bulaşanlarda birinci evrenin ilk belirtilerini gözlemlemek, oldukça merak uyandıran bir iştir. Esrarın o harikulade etkilerinden söz edildiğini şöyle böyle duymuşsunuzdur; imgelemeniz özel bir düşünceyi, bir esrime idealine benzer bir şeyi, daha önceden kurup tasarlamıştır; gerçekliğin sizin beklentiniz düzeyinde olup olmayacağını kesinlikle, bir an önce, öğrenmek istersiniz; işte bu durum, daha işin başında, sizi, zehirin fethedici ve yayılcı mizacına oldukça elverişli bir iç sıkıntısının kucağına atmaya yeter. Yeni başlayanların çoğu, ilk uyuşturucu aldıkları basamakta, etkilerin ağır oluşmasından yakınırlar; çocukca bir sabırsızlıkla onları beklerler ve uyuşturucu onların keyfince yeterli bir çabuklukla etkimezse, inanmıyormuş gibi

görünerek kendilerini şamataya kaptırırlar; bu durum, esrarın nasıl işlediğini iyi bilen eskiler için, çok eğlendirici bir şey olur. Uzun süre kendini belli etmeyen bir fırtınanın belirtilerini andıran ilk yoklamalar, bu inançsızlık içinde ortaya çıkar ve çoğalırlar. İlk sizi saran tuhaf, dayanılmaz bir kıkırdama olur. Neredeyse size utanç veren bu sebpsiz neşe, sevinç nöbetleri sık sık yinelenirken, siz iki nöbet arasında donakalırsınız ve bir yandan da boşu boşuna kendinizi toparlamaya çalışırsınız. En basit kelimeler, en kaba düşünceler yeni ve garip bir çehreye bürünürler; şimdiye kadar bunları nasıl böyle basit görebildiğinize şaşarsınız. Daha önceden kestirilmesi olanağı bulunmayan yersiz yakıştırmalar ve benzerlikler, sonu gelmeyen sözcük oyunları, güldürü taslakları durmaksızın beyninizden fışkırır. Şeytan artık enikonu yerleşmiştir içinize. Bir gıdıklama gibi acılı o kıkırdamaya karşı boş yere direnirsiniz. Ara sıra kendinizle, kendi bölüğünüzle ve çılgınlığınızla alay da edersiniz; eğer varsa, arkadaşlarınız hem sizin halinize, hem de kendi hallerine bakıp gülerler; ama, içlerinde kötülük olmadığını bildiğiniz için, bir hınç duymazsınız onlara.

Bir durgunlaşan, bir coşan bu sevinç ve bu sevinç içindeki bu tedirginlik, bu güvensizlik, hastalığın o belirsizliği, genellikle oldukça kısa bir süre devam eder. Bunun hemen arkasından fikirler arasındaki ilişkiler öylesine bulanıklaşır, görüşlerinizi birbirine bağlayan yönetici ip öylesine inceler ki, bu durumda sizi yalnız suç ortaklarınız anlayabilir. Ama gene de, bu konuda bir doğrulama

yolu da yoktur; çünkü, belki onlar da sizi anladıklarını sanıyorlardır ve yanılısına karşılıklı olarak sürüp gitmektedir. Patlamaları andıran bu kahkahalar ve çılgınlıklar, sizinle aynı durumda olmayan her insana, bir delilik, en azından saplantılı bir bönlük gibi görünür. Aynı şekilde, ayık, sakınlı bir tanığın düşüncelerindeki bilgelik, sağduyu ve düzenlilik, sizin de hoşunuza gider; çılgınlığın özel bir türüymüş gibi sizi eğlendirir. Roller karşılıklı olarak değiştirilmiştir. Tanığın soğukkanlılığı, sizi alayın son sınırlarına iter. Anlaşılmaz bir sevinç içinde yüzen bir adamın durumu, kendisiyle aynı ortamda bulunmayan kimse için, gizemli bir biçimde gülünç bir durum değil midir? İşte bunun için, deli akıllıya acır ve dolayısıyla, kendisinin daha üstün kişi olduğu düşüncesi zihninde bir güneş gibi yükselmeye başlar. Az sonra da büyür, şişer ve bir göktaşı gibi patlayıp paramparça dağılır.

Çok ileri gitmiş bir biçimiyle, bu türden bir sahneye ben de tanık olmuştum. Böylesi bir sahnenin kaba gülünçlüğü, ancak bir başkası üzerindeki gözlemleri sayesinde bu maddenin etkilerini ve eşit olduğu varsayılan iki zekâ arasında yarattığı devasa anlayış farkını bilenler tarafından anlaşılabilir. Esrarın özelliklerinden habersiz, belki de sözünün edildiğini dahi duymamış ünlü bir müzisyen, bu maddeden almış birçok kişinin bulunduğu bir topluluğun içine düşer. Kendisine bu maddenin harika etkileri anlatılmaya çalışılır. O ise bu akıl almaz öykülere, anlayışla, incelikle gülümser; tıpkı birkaç dakika tavra yapmak isteyen bir insan gibi.

Yanılıgısı, zehirin keskinleştirdiği zekânın elinde anında anlaşılır ve gülüşmeler onu incitir. O sevinç kahkahaları, o sözcük oyunları, o alabora olmuş yüzler, kısacası, bütün o sağlıksız atmosfer sinirine dokunur ve belki de istediğinden çok daha erken bir biçimde, bütün bu sanatçı maskaralığının kötü bir şey olduğunu ve aslında, bu işe bulaşanları da iyice yoracağını söylemek zorunda kalır. Ama, güldürü, bütün ruhları bir şimşek gibi aydınlatmıştır bir kez. Böylece, sevinç katmerlenmiştir. "Bu maskaralık belki sizin için iyidir, ama, hayır, benim için değil," der; "bizim için iyi olması yeterlidir," diye hastalardan biri bencilce yanıtlar. Bunun üzerine, bizim adam, hakiki delilerle mi, yoksa delilik taklidi yapan kimselerle mi karşı karşıya olduğunu kestiremeyerek, yapılacak en iyi işin oradan çekip gitmek olduğuna karar verir; ama biri kapıyı kapatır ve anahtarı da saklar. Bir başkası ise, önünde diz çökerek topluluk adına özür diler ve küstahça, ama gözleri de yaşlı olarak, insanda acıma duygusu uyandıran o ruhsal düşüklüğüne karşın, herkesin gene de kendisine derin bir dostluk duyduğunu söyler. O da orada kalmayı kabul eder ve sürekli ricalar üzerine, biraz müzik yapmaya razı olur. Gelgelelim, keman sesleri yeni bir salgın gibi apartman dairesi içinde yayılınca, kimi zaman bir hastanın, kimi zaman bir diğerinin yakasına yapışmaktadır. Boğuk ve derinden iç çekmeler, birden hıçkıra hıçkıra ağlamaya kalkışlar, sessizce akan gözyaşları ortalığı sarmıştır. Bunun üzerine müzisyen korkuya kapılarak durur ve mutluluğu en çok gürültü kopa-

ran bir tanesinin yanına yaklaşıarak, çok üzülp üzümediğini, teselli etmek için ne yapması gerektiğini sorar. Orada bulunanlardan biri, pratik bir adam, limonata ve ekşiler (*acides*) önerir. Buna karşılık, hasta, gözlerindeki baygınlıkla, bunların her ikisine, dile gelmeyen bir küçümseme ile bakmaktadır. Fazlasıyla yaşam dolu olmaktan hasta, sevinçten hasta bir adamı iyileştirmeyi istemek ha!

Bu küçük öyküden de anlaşılacağı gibi, esrarın yol açtığı duygulanımlarda, iyilikseverlik oldukça büyük bir yer tutar; gevşek, tembel, dilsiz ve sinirlerin yumuşamasından ileri gelen bir iyilikseverlik-tir bu. Bu gözlemi desteklemek üzere, bir kişi bana, böyle bir esrime durumunda iken başından geçmiş bir serüveni anlatmıştı; duyumlarının anısını eksiksiz taşıyordu ve az önce yukarıda değinmiş olduğum o anlayış ve düzey farkının kendisini nasıl içinden çıkılmaz ve grotesk bir tehlikeye atmış olduğunu çok daha iyi anladım. Söz konusu adamın bu birinci deneyi miydi, yoksa ikinci deneyi mi, anımsamıyorum. Biraz kuvvetli bir doz alıp almadığını, ya da esrarın, görünüşte başka bir neden olmaksızın (bu durumla da sık sık karşılaşılır) çok daha güçlü etkiler yapıp yapmadığını da bilmiyorum. Bana anlattığına bakılırsa, haz içinde, kendini yaşamla dolu hissetmenin ve bir deha ile dolup taşıdığını sanmanın o yüksek hazzı içinde yüzerken, birdenbire dehşetli bir şeyle karşılaşmış. İlk, duyumlarının güzelliğiyle şaşkına dönmüşken, sonra birden korkuya kaptırmış kendini. Doğaüstü saydığı bu durum giderek ağırlaşır, sınırları de giderek

zayıflarken, sonunda zekâsının ve organlarının ne hale geleceğini aklından geçirmiş. Hastanın ruhsal gözünün sahip olduğu o abartma yetisiyle, bu korku, herhalde kelimelerle anlatılamayacak bir işkence olmalıydı. Şöyle diyordu: "Zaptedilemeyen ve bir uçuruma doğru koşan bir at gibiydim; durmak istiyordum, ama buna gücüm yetmiyordu. Gerçekten, bu korkunç bir dörtnala gidişti ve durumun, çevrenin, olayın ve *rastlantı* sözcüğü ile anlatılabilecek her şeyin oyuncağı olan düşüncem, katışıksız ve mutlak anlamda rapsodik bir anlatım kazanmıştı. Umutsuzluk içinde, durmadan, iş işten geçti artık diye yineliyordum. Sonsuz bir süre devam etmiş gibi görünen ve aslında belki yalnız birkaç dakika beni uğraştıran bu duyumlanma biçimi sona erdiğinde; bu öfkeli evreden sonra kendini gösteren ve Doğulular'ın pek hoşlandığı, o yüksek mutluluk içine nihayet yeniden daldığıma inandığımda; yeni bir *felaketle* bitkin düşmüş bulunuyordum. Çok sıradan ve çok çocukca, yeni bir kaygı çökmüştü üzerime. Birdenbire, bir akşam yemeğine, ciddi insanların oluşturduğu bir akşam toplantısına çağrılı olduğumu anımsadım. Bilge ve ağırbaşlı bir kalabalık arasında gördüm kendimi ilkin; burada, herkes kendine hâkimdi, lambaların parlak ışığı altında, kendi ruh halimi özenle saklamak zorundaydım. Bunu başarabileceğimi pekâlâ umuyordum, ama, göstermem gerekecek iradi çabayı düşündükçe neredeyse bayılacak gibi hissediyordum kendimi. Bilmem hangi olaydan dolayı, İncil'in 'rezalet çıkaran kahrolsun' sözleri belleğimde çınliyordu ve onları unutmak istediğim,

unutmaya çalıştığım halde, kafamda durmadan yinelemekten de geri kalmıyordum. Başıma gelen felaket (çünkü bu gerçekten bir felaketti) o zaman çok büyük boyutlar kazandı. Güçsüzlüğüme karşın, enerjik davranmaya ve bir eczacıya danışmaya karar verdim. Zira uyuşturucular hakkında hiçbir şey bilmiyordum, üstelik ödevimin beni çağırmış olduğu o dünyaya, açık ve serbest bir zihinle gitmek istiyordum. Ama dükkânın eşiğinde, birden aklıma bir şey geldi, bir an beni duraklattı ve düşünmeme olanak verdi. Geçerken, bir vitrinin aynasında, kendime bakmıştım ve yüzüm beni şaşırtmıştı. O benzimdeki solukluk, o içine çekilmiş dudaklar, o iri iri açılmış gözler neydi öyle! Kendi kendime, 'şimdi o iyi insanı da kaygılandıracağım', dedim 'hem de böyle bir buda-lalık adına!' Bunlara bir de, hep sakınmak istediğim gülünç olma duygusunu, dükkânda bir kalabalıkla karşılaşma korkusunu ekleyin.. Ama, neyin nesi olduğunu bilmediğim bu eczacıya duyduğum iyimserlik, öbür duygularımın hepsini bastırdı. Bu adamın da, benim içinde bulunduğum şu uğursuz anda olduğum kadar duyarlı olabileceğini düşündüm. Ayrıca, onun kulağının ve ruhunun da benimkiler gibi en küçük gürültüyle titreşebileceğini aklımdan geçirdim ve bunun üzerine, parmaklarımın ucuna basa basa dükkâna girdim. Kendi kendime, merhametine başvurduğum bir insanın dükkânında fazla kabalık edemem diye düşündüm. Sonra da adımlarımın gürültüsü gibi, sesimin yankısını da hafifletmeye karar verdim: Esrarın o sesini bilir mi-

siniz? Kalın, derinden gelen, gırtlaktan çıkan ve eski afyon tiryakilerinininkine çok benzeyen bir sestir bu. Sonuç, beklediğimin tam tersi oldu. Eczacıyı yatıştırmaya karar vermişken, korkutmuştum. Böyle bir *hastalık* bilmiyordu, hiç de duymamıştı. Bu arada, iyice güvensizlikle karışık bir merakla bana bakıyordu. Beni bir deli, bir kötü adam ya da dilenci gibi mi görüyordu ne? Bilemem. Ama, ne bu, ne de öteki idi kuşkusuz. Yalnız, bütün bu düşünceler geçiyordu aklımdan. Kenevir macununun ne olduğunu ve nerede kullanıldığını uzun uzadıya (ne yorgunluk!) açıklamak zorunda kaldım; bir tehlike olmadığını, *kendisi için* telaşlanacak bir neden bulunmadığını ve benim ancak onun etkisini hafifletecek ya da giderecek bir çare aradığımı durmadan yineledim ve canını sıktığım için duyduğum üzüntüyü döne döne vurguladım. Ama sonunda, adam benden düpedüz, dükkânı terk etmemi istemesin mi? Bu sözlerin benim için ne denli yaralayıcı olduğunu bilemezsiniz. İşte benim abartılmış şefkatimin ve iyilikseverliğimin ödülü bu oldu. Hemen arkasından toplantıya gittim, kimseyi incitmedim. Herkese benzeyebilmek için göstermem gereken insanüstü çabayı da hiç kimse fark etmedi. Ama ben, çevrenin tedirgin ettiği ve bir ödevle ters düşen son derece şairane bir sarhoşluğun ezalarını hiç aklımdan çıkaramayacağım!"

Doğal olarak imgelemden gelen bütün acılara yakınlık duyacak bir zihniyette olmama karşın, bu öyküye gülmekten kendimi alamadım. Öyküyü anlatan adam henüz dersini almamıştı. Kendi bul-

ması gereken dürtüyü, o melun reçelden istemeyi sürdürdü; ancak, ihtiyatlı, düzenli-tertipli bir adam, *kibar çevrelerden bir adam* olduğu için, aldığı dozları azalttı; ama bu da, daha sık almasına yol açtı. Sağlık durumunun çürümüş meyvalarını daha ileride görecektir elbet.

Sarhoşluğun düzenli gelişimine dönüyorum yine. Bu çocukça sevincin ilk evresinden sonra, sanki anlık bir yatışma olur. Ama hemen arkasından vücudun uç noktalarında bir serinlik duygusu (bu bazı kimselerde çok yoğun bir soğukluğa dönüşebilir) ve kol ile bacaklarda büyük bir güçsüzlükle birlikte yeni olaylar kendini gösterir; o zaman elleriniz pelte gibi olur, ve, başınızın içinde, bütün varlığınıza sıkıntı verici bir uyuşma ve donukluk hissedersiniz; gözleriniz irileşir, sür-git bir kendinden geçişle sanki her yönden çekiliyor gibidirler. Yüzünüz solgunluk içinde yüzer. Büyük düşüncelerin baskısı altında, büyük tasarımlara dalıp gitmiş bir adamın tutkusunu ya da ileriye atılmak için soluğunu tutan bir adamın durumunu karakterize eden nefes nefese olma haliyle, dudaklar incelik ve ağza çekilirler. Boğaz adeta tıkanmıştır. Tembelliğin verdiği hazlar daha tatlı olmasaydı ve bedeninin en küçük bir kıpırdanışına karşı koymasaydı, doyurulması gerçekten son derece tatlı olabilecek bir susuzlukla, damağınız kurumuştur. Derin ve boğuk göğüs geçirmelerde bulunursunuz; sanki eski vücudunuz yeni ruhunuzun isteklerine ve etkinliğine dayanamıyormuş gibidir. Arada bir irkilme sizi yoklar ve bir iş gününün sonunda ya da fırtınalı bir gece-

de, derin bir uykuya dalmadan önce gelen o sıçramalar gibi, size irade dışı bir devinim buyurur.

Daha ileriye gitmeden önce, yukarıda değindiğim serinlik duyumu konusunda da bir öykü anlatmak istiyorum; böylece, uyuşturucu etkilerinin, salt fiziksel olanlarca bile, bireyden bireye ne kadar değişik olabileceği ortaya konmuş olacak. Ama bu seferki konuşmacımız bir edebiyatçı; ve onun için de, sanırım, öyküsünün bazı bölümlerinde edebiyatçı bir yaradılışın izleri de bulunabilecektir.

"Yağlı özden," demişti bu kişi bana, "düşük bir dozda almıştım, her şey yolunda gidiyordu. O hastalıklı neşe uzun sürmemiştir ve neredeyse mutluluk adı verilebilecek bir baygınlık ve şaşkınlık halinde bulunuyordum. Kendi adıma sakin ve kaygısız bir akşam düşünüyordum. Ama, ne yazık ki, rastlantı bu ya, tiyatrodaki birine eşlik etmek zorundaydım. Dürüstçe kararımı verdim, tembellik ve hareketsizlik için duyduğum büyük isteği belli etmeyecektim. O gün, oturduğum mahalledeki arabaların hepsi tutulmuş olduğu için, yaya olarak uzun bir yolu kat etmeye ve arabaların karmakarışık gürültüleri, yoldan geçenlerin aptalca konuşmaları, daha başka bir yığın bayağılıklar içinde yürümeye katlanmam gerekiyordu. Parmaklarımın ucunda hafif bir serinlik çoktan kendini göstermişti; arkasından, sanki iki elimi bir buz kovalına sokmuşum gibi, çok şiddetli bir soğukluğa dönüştü bu serinlik. Ama bu, acı vermiyordu bana; bu keskin duyum, neredeyse, daha çok bir haz olarak içime işliyordu. Bu arada, bu bitmeyen yol bo-

yunca bu soğuk bütün vücudumu sarıyor sandım. İki-üç kez, kendisine eşlik ettiğim kişiye, havanın gerçekten çok soğuk olup olmadığını sordum; tersine, havanın oldukça sıcak olduğunu söyledi. En sonunda salona vardım, bana ayrılmış olan locaya kapandım; eh, üç dört saat dinlenebilirdim artık; vadedilmiş topraklara gelmiş sayılırdım. Yol boyunca bastırdığım duygular, bedenimde her nasılsa kalmış o bir nebzecik enerji ile birdenbire ortaya çıktılar ve ben de o sessiz kendinden geçişe kendimi bırakıverdim. Soğukluk hep artıyordu, ama bakıyordum, insanlar hafif giysiler içindeydi ve hatta yorgun bir tavırla, alınlarına birikmiş teri silenler bile vardı. Şu sevindirici düşünce sardı kafamı: Ayrıcalıklı bir insandım ben, yaz günü bir tiyatro salonunda üşümek ayrıcalığı olan tek insandım. Soğukluk da artıyordu; ama ben, her şeyden önce onun kaç dereceye kadar düşebileceği merakına kendimi kaptırmıştım. En sonunda öyle bir noktaya geldi, öylesine tam, öylesine genel oldu ki, deyim yerindeyse sanki bütün düşüncelerim donup buz tutmuştu; düşünen bir buz parçasıydım; kendimi, büyük, tek bir buz blokundan yontulmuş bir heykel gibi görüyordum; bu çılgınca sanrı bana gurur veriyordu; içimde, tanımlayamayacağım manevi bir rahatlık uyandırıyor. Bu iğrenç hazza eklenen bir şey daha vardı: Seyircilerin benim ne olduğumu ve onlara oranla ne gibi bir üstünlük sahibi olduğumu bilmemeleri ve sonra, arkadaşımın, benim böyle garip duyumlara kendimi kaptırdığımdan bir an için bile olsa kuşkulanmaması düşüncesinin bende

uyandırdığı mutluluk! Böylece, durumumu saklamamın ödülünü görüyordum ve benim bu eşsiz hazzım gerçek bir gizdi.

"Zaten daha locama girer girmez, gözlerim koyu bir karanlık ile karşılaşmış gibiydi; bunun da soğukluk düşüncesiyle bir yakınlığı varmış gibi geliyordu bana. Ama iki düşüncenin birbirine karşılıklı olarak güç vermiş oldukları da düşünülebilir. Bilindiği gibi, esrar, her zaman pırıltılı görkemi, nurlu aydınlıkları, altınsuyu çağlayanları çağrıştırır ve her türlü ışık, onun için hoştur; ırmaklar gibi yayılarak akıp giden, uçlara ve çıkıntılara saman çöpü gibi takılıp kalan salonların büyük şamdanları, Meryem Ana Ayı mumları, gün batımlarındaki çığlar vb. Galiba salondaki o kör avize, bu tükenmek bilmeyen ışık susuzluğu için çok yetersiz bir ışık saçmaktaydı; dediğim gibi, koyu karanlık bir dünyaya girmiş sanmıştım kendimi ve bu karanlık, ben bir kutup gecesi ve ebedi bir kışı hayal ederken, yavaş yavaş koyulaşıyordu üstelik. Sahneye gelince (güldürü türüne ayrılmış bir sahneydi bu), muazzam bir stereoskopun ucundaymış gibi, uzakta, çok uzaklarda kurulmuş, son derece küçük bir sahneydi ve yalnız o ışıklıydı. Oyuncuları izlediğimi söyleyemem, bildiğiniz gibi, benim için bunun olanağı da yoktu; ama düşüncem, ara sıra bir tümce parçasına takılıyor ve usta bir dansçı örneği, onu bir sıçrama tahtası gibi kullanarak, daha başka, çok uzak düşlere atlayıveriyordu. Gerçi bir drama böyle dinlenince, onun mantık ve dizilişten yoksun kalacağı düşünülebirdi elbet; ama, siz buna inanmayın;

Çünkü, bu kendi keyfimin yaratmış olduğu drama-
da, ben ince bir anlam buluyordum. Hiçbir Şey
Őaşırtmıyordu beni. *Esther*'in oynadığını ilk kez
görüp de, *Aman*'ın kraliçeye aşk ilan etmesini çok
doğal bulan o Şaire benziyordum biraz. Sizin de
kestirebileceğiniz gibi, bu, *Aman*'ın iŐlemiş olduğu
suçları bağışlatmak için *Esther*'in ayaklarına ka-
panmış olduğu andı. Eğer bütün dramalar bu
yönteme göre anlaşılmış olsaydı, bundan yüce
güzellikler kazanırlardı, hatta *Racine*'inkiler bile.

"Oyuncular son derece küçük ve *Meissonnier*'nin
figürleri gibi, açık ve özenli bir kenar çizgisiyle
evrilmiş gibi görünüyordardı. Yalnızca
kumaŐların üzerindeki desenler, dikiŐler, düğmeler
gibi giyinip kuŐandıklarının en küçük ayrıntısını
değil; takma alınla, hakikisini; beyazı, mavi ile
kırmızıyı ayıran çizgiyi ve de yüz makyajı becerile-
rinin tümünü açık ŐeŐik olarak görebiliyordum. Ve
bu parmak adamlar, soğuk ve büyülü bir aydınlığa
bürünüyorlardı, tıpkı çok saydam bir camın, bir
yağlıboya resme katmış olduğu aydınlık gibi. İŞin
sonunda, bu donmuş kørkaranlıđın mahzeninden
ıkabildiğimde ve içimdeki o tuhaf dünyayı
dağıtarak kendime döndüğümde, öylesine bir bit-
kinlik duydum ki, gerilimli ve zoraki bir çalışma
bile beni bu denli yıpratmamıŐtı."

İŞte sarhoşluğun bu döneminde, yeni bir ince-
lik, bütün duyularda üstün bir keskinlik kendini
gösterir. Koku alma, görme, iŐitme, dokunma du-
yuları da bu gelişmeye katılırlar. Gözler sonsuz-
luğu görür. Kulak en büyük gürültü içinde bile, ne-
redeyse yokumsanacak sesleri algılar. Sanrılar da o

zaman kendilerini gösterirler. Nesneler yavaş yavaş ve birbirini izleyerek, acayip görünümlere bürünürler; biçimleri bozulur ve dönüşüme uğrar. Arkasından ikircikli durumlar, yanılmalar, bir fikir yerine başkasını geçirmeler gelir. Sesler renklenirler ve renkler bir müzik içerir. Şimdi denecek ki, bütün bunlar çok doğal bir şeydir ve her şairane beyin, sağlıklı ve normal durumda da kolayca bu gibi benzeşmeleri yaratır. Ama, anımsayacaksınız, daha önce, esrarın sarhoşluğunda doğaüstü bir şeyin bulunmadığını okuyucuya bildirmiştım; yalnız burada bu benzeşmeler, görülmedik bir canlılığa bürünürler; zorba karakterleriyle zihne girerler, etkilerler, onu işgal ederler ve bitkin düşürürler. Müzikal notalar sayıya dönüşürler ve eğer zihniniz matematiksel bir yetenek ile donanmış ise, ezgi, yani dinlediğiniz âhenk, haz verici ve duyarlı karakterini korumakla birlikte, büyük bir aritmetik işleme dönüşür ve burada, artık sayılar sayıları doğurur ve işlemin evrelerini ve gelişmelerini, açıklanamayan bir kolaylıkla ve icracınıninkine denk bir kıvraklıkla izlersiniz.

Kimi zaman bakarsınız kişilik yitmektedir ve panteist ozanlara has bir nesnellik, sizde öylesine bir anormallikle gelişmektedir ki, dışsal nesneler üzerinde durup düşünmeniz kendi varlığınıza bile unutturur ve bir süre sonra kendinizi onlardan ayıramaz olursunuz. Gözleriniz, rüzgâra eğilmiş, âhenkli, dengeli bir ağaca takılır kalır; bir ozanın kafasında sadece çok doğal bir benzetme olan bir şey, sizin kafanızda bir gerçekliğe dönüşür birkaç saniye sonra. O zaman, tutkularınızı, isteğinizi ya

da hüznünüzü, ilkin, bu ağaca verirsiniz; onun inlemeleri ve sağa sola sallanmaları sizin olur ve arkasından da, siz ağaç olursunuz. Bunun gibi, gökyüzünün derinliklerinde süzülmekte olan bir kuş, ilkin, sizin, insani olaylar üstünde o ölümsüz süzülüp uçma arzunuzu temsil eder; ama, bir de bakarsınız ki, siz kuşun ta kendisi olmuşsunuzdur. Şimdi de varsayıyorum, bir kenara oturmuş, tütün içiyorsunuz; dikkatiniz, piponuzdan çıkan mavimsi duman bulutları üzerinde uzunca bir süre oyalanacaktır. O zaman, yavaş, sürekli ve hiç değişmeyen bir buharlaşma fikri ruhunuzu saracak ve hemen arkasından, bu fikri kendi öz düşüncelerinize, düşünen maddenize benzeteceksiniz. Garip bir ikircikli durumla, bir çeşit aktarım yoluyla ya da bir yanlış anlama ile, buharlaşmakta olduğunuzu sanacaksınız ve piponuza (onun içinde tütün gibi bağdaş kurup oturmuş ve topaklanmış olarak duyumsayacaksınız kendinizi) olmadık bir sizi içmek yeteneği yükleyeceksiniz.

Bereket, sonu gelmeyecekmiş gibi görünen bu imgelem yaşantısı ancak bir dakika sürmüştür; çünkü, zihninizin açıklık kazanmış olduğu bir anlık ara, büyük bir çaba ile, size saate bakma olanağını vermiştir. Ama bu kez başka bir düşünce akımı yine sizi alıp götürecektir, o canlı burgacında bir dakika daha sizi yuvarlayacaktır ve bu başka dakika da yine başka bir sonsuzluk olacaktır. Zira, zaman ile mantığın boyutları, duyumların ve düşüncelerin çokluğu ve şiddetiyle büsbütün bozulmuştur. Bir saatlik bir süre içinde, sanki birçok insan ömrü yaşanmıştır. Bu durumda,

yazılmış olacak yerde, canlı canlı yaşanan, fantastik bir romana benzemez misiniz? Organlar ile hazlar arasında artık herhangi bir denklik söz konusu değildir. İşte özgürlüğe yer bırakmayan bu tehlikeli işe yöneltilen başlıca kınama da buradan kaynaklanır.

Sanrılardan dem vuruyorsam da, bu sözcüğü dar anlamıyla ele almamak gerekir. Çok önemli bir nüans, hekimlerin bolca incelemek fırsatını bulmuş oldukları salt sanrıyı, esrarın yol açtığı zihinsel durumdaki duyuların sanrisından ya da daha çok yanılmasından (*méprise*) ayırır. Birinci durumda, sanrı birden kendini gösterir, yetkindir ve kaçınılmazdır; üstelik, dışsal nesneler dünyasında, bir bahane, bir özür de bulamaz. Hasta, bir biçim, şekil görür, birtakım sesler işitir, ama yoktur bunlar. İkincisinde, sanrı aşamalıdır, nerdeyse iradeye bağlıdır ve yalnız imgelemen etkisiyle yetkinleşebilir, olgunlaşabilir. Son olarak da bir bahanesi, nedeni vardır. Ses konuşur, birbirinden farklı şeyler söyler, ama, ortada bir ses vardır.

Esrar çekmiş adamın esrik gözü, garip şekiller görecektir; ama, bu şekiller, garip ve acayip olmandan önce, basit ve doğaldırlar. Esriklikteki sanrı görmenin gerçekten etkin canlılığı, enerjisi, bu kökensel ayrımı hiçbir bakımdan çürütmez. Birinin kökeni yakın çevrede ve içinde bulunulan zamandır, öbürünün ise böyle değildir.

Bu imgelem kaynaşmasını, bu düş olgunlaşmasını ve esrarın esrikleştirdiği bir beynin yazgılı olduğu, bu sanatçı doğurganlığını daha iyi göstermek için, bir öykü daha anlatacağım. Bu kez

konusmacımız işsiz güçsüz bir delikanlı değil; ne de bir edebiyatçı; bir kadın, biraz olgunca, her şeye meraklı ve alıngan bir kadın; bu zehirle tanışma merakını yenemeyip işe karıştıktan sonra, yaşadıklarını başka bir kadına betimleyen bir kadın. Ben de anlattıklarını olduğu gibi alıyorum.

"On iki saatlik çılgınlığımdan (on iki mi, yirmi mi, aslını ararsanız ben de bilmiyorum) edinmiş olduğum duygular ne denli tuhaf ve yeni olursa olsunlar, bir daha bu işe girişmem. Evet ruhsal uyarılma çok canlı, bunun sonunda duyulan yorgunluk da çok büyük; ayrıca, kısaca söyleyeyim, bu çocukca davranışta ben caniyane bir şey görüyorum. Ne var ki, merakımı yenememiştim işte; üstelik bu, eski dostlar arasında ortaklaşa bir çılgınlıktı; onların yanında, saygınlığıma karşı biraz kusur etmekte büyük bir kötülük de görmüyordum. Ama her şeyden önce bir noktayı belirtmeliyim: Şu melun esrar, çok hain bir madde; insan kimi zaman gerçekten kendini esriklikten çıkmış zannediyor, oysa ki bu sadece aldatıcı bir sükûnet. Dinginlikler oluyor, ama, yinelemelerde. İşte böylece akşam saat ona doğru, bu gelip geçici durumlardan birinde, bana gerçekten büyük haz veren, ama kaygısız ve korkusuz da olmayan o yaşam zenginliğinden kurtulduğumu sanıyordum. Uzun bir yolculuktan sonra bitkin düşmüşçesine, zevkle akşam yemeğine oturmuştum. Çünkü o zamana kadar, ihtiyatlı davranmış, yemek yememiştim. Ama, daha sofradan bile kalkmamıştım ki, kedinin fareye yakalanması gibi, çılgınlığım da beni pençesine almış ve zehir yeniden benim o za-

vallı beyinciğimle oynamaya başlamıştı bile. Evim, dostlarımızın şatosundan pek uzakta olmadığı halde, üstelik emrimde de bir arabanın bulunmasına karşın, ertesi güne kadar orada kalabileceğimi bana söylediklerinde, teklifi sevinçle kabul ettim; düşlere dalmak ve bu karşı konulmaz çılgınlığa kendimi bırakıvermek arzusuyla öylesine bitkin düşmüştüm ki... Siz de şatonun yabancısı değilsiniz; sahiplerinin oturdukları bölümün tümüyle yeniden düzenlendiğini, ve modern tarzda konforlu bir hale getirildiğini, buna karşılık, genellikle oturulmayan bölümün de, olduğu gibi eski stili ve eski dekorasyonu ile bırakıldığını biliyorsunuzdur. Şatonun bu bölümünde benim için bir yatak odası hazırlanmasına karar verildi ve bu amaçla, en küçük oda, biraz rengi atmış ve hırpani, ama yine de sevimli bir çeşit gelin odası seçilmişti. Kurbanı olduğum o garip hayalleri; saatlerin uçup gidişinin farkına bile varmaksızın, bütün bir gece beni uğraştıran o hayalleri anlayabilmeniz için, elimden geldiğince bu odayı betimlemek istiyorum.

"Çok küçük, çok dar bir odaydı bu. Kornişlerin hizasından, tavan, kubbe şeklinde yukarıya doğru yuvarlaklaşıyordu. Duvarlar dar ve uzun aynalarla örtülüydü ve bunların arasında da, dekorların kabataslak üslubuna uygun boyanmış peyzajlardan oluşan panolar vardı. Kornişlerin hizasında, her duvar üzerinde allegorik birçok figür bulunuyordu; kimileri sabit, öylecene duruyordu, kimileri koşuşuyor ya da uçuşuyordu. Onların üstünde de birkaç parlak renkli kuş ve çiçek görölüyordu. Figürlerin arkasında ise, göz aldatıcı bir biçimde

boyanmış ve doğal bir tarzda tavanın eğriliğini izleyen bir kafes yükseliyor. Bu tavan yaldızlanmıştı. Kafes çubukları ve figürler arasındaki bütün boşluklar, altın sarısıyla örtülüydü ve merkezde, altın boya, yalnız, yapma bir parmaklığın geometrik örgüsüyle kesiliyordu. Görüyorsunuz, bütün bunlar, bir parça, çok seçkin bir kafesi, pek büyük bir kuş için yapılmış, çok güzel bir kafesi andırıyor. Ayrıca, bu arada gecenin çok güzel, çok saydam olduğunu; ayın çok şavklı olduğunu da bunlara ekleyeyim; öyle ki, şamdanı söndürdükten sonra bile, aklınızdan geçirebileceğiniz gibi, ruh gözümle aydınlanmış olarak değil; tersine, altın sarısından, aynalardan ve alacalı renklerden yapılma o işlemenin tümüne ışıkları takılmış olan o güzel gecenin aydınlatmasıyla, bütün bu dekorasyon gözler önünde duruyordu.

"Önümde, arkamda, yanımda, her yönde büyük boşlukların yayılıp açıldığını görünce, önce çok şaşırdım; durgun berrak sularda yansıyan, saydam ırmaklar ve yemyeşil peyzajlardı bunlar. Burada, aynalarda yansıyan duvardaki panoların etkisini sezinliyor olmalısınız. Gözlerimi kaldırdığımda, soğumakta olan eriyik halde bir madeni andıran, batmak üzere bir güneş görüyordum. Tavanın altın sarısı rengiydi bu; ama, tavandaki örgüler, bir çeşit kafes içinde ya da her yöne açılan, bir çeşit evde olduğumu, ancak, bu görkemli hapishanemin parmaklarıyla güzelliklerden ayrılmış olduğumu düşündürüyordu; bu yanılsamaya önce gülümşetüm; ama, ben ne kadar kendisine bakarsam, büyü de o kadar artıyor, o kadar yaşam, saydamlık ve

zorbaca bir gerçeklik kazanıyordu. O andan itibaren, bu odaya kapatılmış olmak düşüncesi, bütün benliğimi sarmıştı; fakat bu, niye saklayayım, çevremde ve üstümde yayılıp açılan görünümünden aldığım çeşitli hazlara da pek zarar vermiyordu. Harikulade güzel çevrenler içinde, bu peri masallarına yaraşır görünümüler ortasında, bu göz kamaştırıcı kafes içinde, uzun zamandan beri, ne bileyim, binlerce yıldan beri hapsedilmiş sayıyordum kendimi. Uyuyan Güzel'i, ödenecek kefareti, gelecekteki kurtuluşu düşünüyordum. Tropikal ülkelerin parlak tüylü kuşları başımın üstünde uçuşuyordu ve kulağım uzakta, geniş bir yolda ilerleyen atların boynuna takılı çingirakların sesini algılamakta olduğu için, bu iki duyunun izlenimini bir tek düşüncede kaynaştırdığımdan, bakır çingiraklardan çıkan o güzel nağmeyi kuşlara yüklüyor ve onların metal bir hançere ile şakıdıklarını düşünüyordum. Kuşkusuz, benden söz ediyorlardı ve tutsaklığımı kutluyorlardı. Bu arada, atlayıp zıplayan maymunlar, türlü şaklabanlıklar yapan soytarılar, o uzanmış yatmakta olan, devinimsizliğe mahkûm edilmiş tutsak kadınla eğleniyor gibiydiler. Buna karşılık, söylence tanrılarının hepsi, tutulduğum büyüye sabırla katlanabilmem için, beni yüreklendirmek istercesine, tatlı bir gülümseme ile bana bakıyorlar ve göz göze gelebilmek için, hepsi gözbebeklerini gözkapaklarının ucuna kaldırıyorlardı. Buradan şu sonuca varıyordum: Eski kabahatlerim ya da benim de bilmediğim kimi günahlarım, bu geçici cezayı gerekli kılmış ise, buna karşılık, beni ihtiyatlı ol-

maya zorlayan, ama, gençliğimizi dolduran bebek hazlarından daha ciddi hazları da bana sunan üstün bir iyiliğin desteğine güvenebilirdim. Böylece görüyorsunuz, bu düşümde de ahlaki kaygılardan gene de uzak değildim; ama, hemen belirteyim, bu şekilleri, bu parlak renkleri seyre dalmak ve fantastik bir dramanın merkezi olmak zevki, sık sık, tüm diğer düşünceleri yutup yok ediyordu. Bu durum uzun sürdü, çok uzun... Sabaha dek desem mi? Bilmiyorum. Ansızın sabah güneşinin odama girdiğini fark ettim; güçlü bir şaşkınlıkla irkilmiştim ve belleğimin tüm gücüyle çaba göstermeme karşın, uyudum mu, yoksa tatlı bir uykusuzluk mu geçirdim, bilemedim. Az önce geceydi, şimdi ise gündüz! Ama ne uzun yaşamıştım, ah! ne uzun!.. Zaman kavramı, ya da daha doğrusu, bir zaman ölçeği kalmadığından, benim için, tüm gece, ancak düşüncelerimin çokluğu ile ölçülebilirdi. Bu bakımdan, ne denli uzun görünürse görünsün, bana öyle geliyordu ki, gece, olsa olsa sadece birkaç saniye sürmüştü, hatta sonsuzluk içinde bir yeri bile yoktu.

"Yorgunluğuma değinmek bile istemiyorum... muazzam bir şeydi bu. Deniyor ki, ozanların ve yaratıcıların kendilerinden geçercesine coşkuları, benim duyduklarıma benzermiş; oysa ben, bizleri coşturmayı üstüne almış insanların çok dingin bir yaradılıştan olduklarını düşünürdüm hep; ama, sanat coşkusu da, bana bir küçük kaşık reçelin sağladığı coşkuya benziyorsa, o zaman diyebilirim ki, okuyucuların yaşadığı hazlar ozanlara pahalıya mal oluyor. Ve sonunda, kendimi evimde,

düşünsel evimde, diyeceğim, gerçek yaşamda hissettiğimde, belli bir rahatlık, basit bir doyum da duymuyor değildim."

İşte, açıkça aklı başında bir hanım; yalnız, onun öyküsünü, sadece esrarın yol açtığı başlıca duyumların genel hatları ile bir betimlemesini tamamlayacak birkaç yararlı not çıkarabilmek için kullanacağız.

Tam zamanında gelen bir hazdan söz eder gibi akşam yemeğinden bahsetmişti, çok kısa süreli ama gene de kalıcıymış izlenimi veren bir ruhsal ferahlığın gerçek yaşama dönüş olanağı verdiği anda. Gerçekten de, daha önce söylemiş olduğum gibi, esrarın etkisinde, kesiklikler ve aldatıcı dinginlikler olur ve esrar, çoğunlukla canavarca bir açlığa, genel olarak da her zaman aşırı bir susuzluğa yol açar. Yalnız, akşam yemeği ya da gece yemeği, kesin bir dinginlik dönemi getirecek yerde, etkide yeniden bir şiddetlenme de yaratır; diyeceğim, bu hanımın yakındığı, ama, iyi niyetle sineye de çekmiş olduğu, bir dizi hafif korku verici ve büyüleyici görünüşlerle sürüp giden, baş döndürücü bir bunalım da yaratır. Söz konusu olan o zorlu açlık ve susuzluk duygusu, belli bir çaba gösterilmeden doyurulamaz da. Çünkü, bu durumda, insan kendisini öylesine maddi şeylerin üstünde hisseder, ya da esrikliğiyle öylesine bitkin düşer ki, bir şeyi ya da bir çatalı yerinden oynatabilmek için, büyük bir cesaret göstermek zorunluluğunu duyar.

Yiyeceklerin sindirimi ile belirlenen son kesin bunalım ise, gerçekten son derece şiddetlidir; karşı

koymanın yolu yoktur ve böyle bir durum, uzun bir zaman sürüp giderse ve daha önce değinilen durumda tatlı tatlı korku salan ve aynı zamanda avuntularla da dolu olan, göz kamaştırıcı görüntülerle dile gelmiş bulunan esrikliğin öbür evresine hemen yer açmazsa, katlanılmaz olur. Bu yeni durum, Doğulular'ın *keyif* dediği şeydir. Bu artık burgaçlı ve inişli çıkışlı bir durum değildir; dingin ve devinimsiz bir yüksek-mutluluk, yüce bir tevekküldür; uzun süredir artık kendinize malik değilsinizdir, ama, bu yüzden üzülecek de değilsinizdir. Acı ve zaman düşüncesi kalmamıştır artık, ya da bazen göründüklerinde de, ancak, size egemen olan duyum tarafından değiştirilmiş bir biçimde kendilerini gösterirler; o zaman, şairane hüznün gerçek acıya göre ne ise, onlar da genel durumlarına göre öyledirler.

Ancak, her şeyden önce, şu noktayı belirtelim: Bu hanımın öyküsünde (ben bu amaçla onu buraya aktardım), sanrı ne idüğü belirsiz bir türdendir ve varoluş nedenini dışarıdaki sahneden alır; zihin, sadece, yakın çevrenin aşırı bir biçimde dönüşmüş olarak yansıdığı bir aynadır. Daha sonra, benim ahlaki sanrı adını verdiğim şeyin araya girdiğini görürüz: Özne, bir ceza ile karşılaştığını sanır; ancak, çözümlemeye pek yatkın olmayan kadın yaradılışı, adı geçen sanrının garip, iyimser karakterini görmeye izin vermez. Olimpos tanrılarının iyiliksever bakışı, özünde hayli esrarkeş bir cila ile şiirleştirilmiştir. Bu hanımın pişmanlığa kaydığını söylemeyeceğim; ama, zaman zaman hüzne ve pişmanlığa dönüş yapan düşünceleri, hızla umut-

la renklenmiştir. İleride yine doğrulama fırsatını bulacağımız bir saptamadır bu.

Ertesi günün yorgunluğuna değindi. Gerçekten de büyük bir yorgunluktur bu; ama, anında kendini göstermez; onu tanımak zorunda kaldığınızda da, hayrete düşmekten kendinizi alamazsınız. Zira önce, yaşamınızın ufkunda yeni bir günün doğduğunu iyice gördüğünüz zaman, şaşırtıcı bir rahatlık duyarsınız; harikulade bir ruh hafifliğinin tadını çıkardığınızı sanırsınız. Gelgelelim, şöyle bir doğrulup ayağa kalktığınızda, geçirdiğiniz esrikliğin tortusu yine üzerinizdedir ve son köleliğinizin prangası sizin elinizi kolunuzu bağlar. Gücsüz bacaklarınız titreye titreye taşıyabilir sizi ancak ve her an kırılabilecek bir eşya gibi, düşüp parça parça dökölmekten korkarsınız. Büyük bir uyuşukluk (ama bunun da hoş bir şey olduğunu söyleyenler vardır) kafanızı sarar ve bir doğa manzarası içindeki sis gibi, tüm yetilerinize dağılıp yayılır. İşte o zaman, birkaç saat daha çalışmaya, hareket etmeye ve güç sarfetmeye takat bulamazsınız. Sinirsel akışkanlığı harcarken gösterdiğiniz çılgınca savrukluğun bir cezasıdır bu. Gökyüzünün dört bucağına kişiliğinizi saçıp savurmuşunuz ya, şimdi de onu toplamak ve yoğunlaştırmak zorundasınız, elbet zahmet çekeceksiniz!

IV

İNSAN-TANRI

Bütün bu hokkabazlıkları ve çocuksu beyinlerin dumanından doğan bu koca kuklaları bir yana bırakmak sırası gelmiştir, sanırım. Öyle ya, daha ciddi konulara, örneğin, insani duyguların değişik biçimler göstermesine ve bir kelime ile de olsa, esrar ahlakına değinmemiz de gerekmez mi?

Buraya değin esrikliğin kısa tutulmuş bir monografisini yaptım sadece; belli başlı özelliklerini, en başta da maddi çizgilerini vurgulamakla yetindim. Ancak, ruhani bir varlık olan insan için asıl önemli olan, bu zehirin insanın ruhani yanı üzerindeki etkisini; diyeceğim, böyle bir durumda, eşsiz bir atmosfer içinde gerçek bir kırılma olayı gibi görünen, moral algılarının ve bildik duygularının kabarıp şişmesini, çarpıtılmasını ve abartılmasını bilmektir, sanırım.

Uzun bir süre afyona ya da esrara kendini teslim ettikten sonra, bu alışkanlığından ötürü güçten düşmüş olmasına karşın, gene de kendini kurtarabilmek için gerekli enerjiyi bulabilen bir kişi, bana bir hapisane kaçkını gibi görünür. Baştan çıkarıcı heveslerden uzak kalmak için her zaman dikkat gösterdiğinden dolayı, yolunu hiç şaşırmamış ihtiyatlı bir insandan daha çok hayranlık uyandırır böylesi bende. İngilizler, afyonkeşler üstüne sık sık

öyle terimler kullanırlar ki, bu düşkünlüğün korkunç kötülüklerinin ne olduğunu bilmeyen kimi masum kişilere bunlar çok aşırı nitelemeler gibi görünürler: *Zincire vurulmuş, kösteklenmiş, köleleşmiş* gibi. Gerçekten öylesine zincirlerdir ki, onların yanında öbür zincire vurulmalar yani ödev zincirleri, yasal aşk zincirleri, tül dokumalar ya da örümcek ağları gibi kalır! İnsanın kendi kendisiyle tüyler ürpertici evliliğidir bu! "Afyonun kölesi olmuştum, ağına düşmüştüm; bütün çalışmalarım, bütün planlarım düşlerimin rengini almıştı," diyor Ligeia'nın kocası; buna karşılık, ruhun gizemli hastalıkları söz konusu olduğunda her zaman aktarılması gereken nice güzel sayfada E. Poe, o eşsiz ozan, o çürütülemeyen filozof da, afyonun çekici ve mahzun güzelliklerini betimlemez mi? Nur yüzlü Berenice'in âşığı, metafizikçi Egoeus de, kendisini en basit olaylara anormal, korkunç değer yüklemeye zorlayan bir değişiklikten bahse-der: "Bir kitabın metnindeki ya da bir sayfa kenarı boşluğundaki çocukça bir alıntıya dikkati toplanmış olarak, hiç yorulmaksızın, saatlerce düşünmek –bir yaz gününün büyük bir bölümünde, halı ya da döşeme üzerinde verevine uzanan garip bir gölgeye dalıp gitmek –bir lambanın alevinden ya da ocaktaki korlardan bütün bir gece gözlerini ayırmaksızın, kendini unutmak –günlerce bir çiçeğin kokusunu düşlemek –bayağı bir sözcüğü, sesi, yinelene yinelene sonunda insan zihninde herhangi bir fikir uyandırmaz hale gelinceye değin, monoton bir biçimde sürekli yinelemek. İşte, zihinsel yeteneklerimin en ortaklaşa ve en az

zararlı abartmalarından birkaçı bunlardı: Öyle abartmalar ki, kuşkusuz başka örnekleri de yok değildi, ancak kesin olan, her türlü açıklamaya ve çözüme meydan okuyor olmalarıydı." Öte yandan, her sabah gezintisine çıkmadan önce afyon dozajını yutan, o sinirli adam Auguste Bedloe de, bu günlük zehirlenmeden edinmiş olduğu başlıca kazancın, her şeye, hem de en basitinden her şeye, abartılmış bir ilgi göstermek olduğunu açıklıyor: "Bu arada, afyon her zamanki etkisini göstermişti: Bütün dış dünyaya yoğun bir ilgi ile bakmak etkisini. Bir yaprağın kıpırdanışında –bir yoncanın biçiminde –bir çimen yaprağının renginde –bir arının vızıldayışında –bir şebnem tanesinin parıltısında –rüzgâr esintisinde –ormanlardan çıkıp gelen belirsiz kokularda –kendi başına bir esinler dünyası, düzensiz ve rapsodik düşüncelerin oluşturduğu göz kamaştırıcı ve alacalı bulacalı bir kalabalık, bir alay meydana geliyordu."

İşte korkunçluğun efendisi, gizemin prensi, yaratmış olduğu kişilerin ağzından böyle dile getirtir kendini. Afyonun bu iki belirgin niteliği, pekâlâ esrara da uygulanabilir; her iki durumda da, az önce özgür olan zekâ, köle olur; ancak, dış dünya ve olayların çıkışı ile telkin edilmiş ve buyurulmuş olan bir düşünce katarını çok iyi tanımlayan *rapsodik* sözcüğü, esrar alışkanlığında, daha hakiki ve ürkütücü bir gerçeklik taşır. Burada, muhakeme, bütün akıntıların peşinden sürüklenip giden bir enkazdır sadece ve düşüncelerin katarı da son derece daha hızlı ve *rapsodiktir*: Bu da yeterince açık bir biçimde, şu anlama gelir sanırım: Esrar, içildiği

andaki etkisine göre afyondan çok daha şiddetli, düzenli yaşamın çok daha büyük düşmanı, tek kelime ile çok daha kafa karıştırıcıdır. On yıllık esrar zehirlenmesi, on yıllık afyon bağımlılığının yol açtığına denk yıkıntılara neden olabilir mi, bilmiyorum; ama, diyebilirim ki, içildiği anda ve ertesi gün için, esrar daha kötü sonuçlar doğurabilir; biri, alttan alta bir baştan çıkarıcıdır; diğeri, ne halt edeceği belli olmayan bir şeytan.

Bu son bölümde, bu tehlikeli ve nefis jimnastiğin yol açtığı ahlaksal yıkıntıyı tanımlamak ve çözümlemek istiyorum; çünkü, bu öylesine büyük bir yıkım, öylesine köklü bir tehlikedir ki, bu savaştan hafifçe zarar görmüş olarak dönenler; kılıktan kılığa giren bir Protée'nin* mağarasından kaçıp kurtulmuş yiğitler gibi, *Cehennem*in muzaffer Orphée'leri** gibi görünürler gözüme. Bu konuşma biçimi, istenirse aşırı bir metafor gibi alınsın, ama, açıkça şu noktayı belirtiyim ki, bu uyarıcı zehirler, yalnız, Körkaranlıklar Cini'nin (*Esprit des ténèbres*), zavallı insanları oynatmak ve boyunduruğuna sokmak için eli altında tuttuğu en müthiş ve güvenilir araçlardan biri değildir; aynı zamanda, onun en kusursuz ete kemiğe bürünme biçimlerinden biridir de.

Bu kez, işimi kısaltmak ve çözümlememi daha açık kılmak amacıyla, dağınık anekdotları bir araya getirecek yerde, tüm bir gözlem yığınınını tek bir ha-

* Babası Neptün'den yalvaçlık alan deniz tanrısı. Sorularıyla kendisini sıkıştıranlardan kaçmak için kılıktan kılığa girer.

** Antikitenin en büyük müzisyeni. Ezgileri öylesine tatlıdır ki, vahşi hayvanları bile dize getirir.

yali kişi üzerinde toplayacağım. Bunun için de, tarafımdan seşilmiş bir ruhu varsaymayı gerekli buluyorum. De Quincey, *İtiraflar*'ında, haklı olarak afyonun insanı uyutacak yerde uyardığını; ancak kendi doğal yolunda uyardığını ve böylece, afyonun harika etkilerini değerlendirebilmek için, bir öküz tüccarına başvurmanın saçma olacağını; zira, bu adamın yalnız öküzlerin etini ve çayırıları düşleyeceğini ileri sürüyor. Bu durumda benim de, esrar sarhoşu bir hayvan yetiştiricisinin kaba fantezilerini betimlememem gerekir; zaten kim okur bunları zevkle? Okumayı kim ister gönülden? İşte bunun için, konumu soyutlayabilmek amacıyla, onun tüm ışınlarını tekil bir çemberde toplayacağım, kutuplaştıracağım; ve kendilerini içinde toplayacağım bu trajik çember, daha önce de belirtmiş olduğum gibi, kendi seşmiş olduğum bir ruh olacak; XVIII. yüzyılın *duyarlı insan* dediğine, romantik okulun *anlaşılmamış insan* dediğine ve ailelerle burjuva kitlesinin genel olarak *acayip adam* nitelmesiyle küçültüp kötülediğine benzer bir şey olacak.

Yarı sinirli, yarı hırçın bir kişilik, böylesi bir esrikliğin değerik hallerine en uygundur. şimdi bunlara, biçim ve renk araştırmalarına düşkün kültürlü bir (ruhu); üzüntüden yorgun, ama gene de hemen dinçleşebilecek, müşfik, merhametli bir yüreği de ekleyelim isterseniz, eski yanılığları ve kolayca tahrik edilebilen bir insan doğasında, bunlardan doğacak şeyleri; diyeceğim, kesin pişmanlıklar değilse de, en azından kötü kullanılmış ve boşuna geçirilmış bir zamanın

üzüntüsünü kabul etmeye varana kadar da gidebiliriz. Metafizik duygusu, insan yazgısı üstüne çeşitli felsefi varsayımların bilinmesi de, bu arada, büsbütün yararsız tamamlayıcılar değildir –ne de seçkin bir ruhun yükselebileceği doruk olarak, çağdaş çocukların beslendiği, bütün kitaplarda sergilenmiş olan o soyut, stoacı ya da mistik erdem sevgisi. Bütün bunlara, bir de, fazladan bir koşul gibi görerek benim atladığım büyük bir duygu inceliğini de eklerseniz, öyle sanıyorum ki, duyarlı çağdaş insanın, *özgünlüğün bayağı biçimi* diye de adlandırılabilir bir kimliğin, en ortaklaşa genel öğelerini bir araya getirmiş olurum. Şimdi de, esrarla aşırılığa itilmiş bu kişiliğin ne olacağını görelim. İnsan imgelemine bu tören olayını en son ve görkemli dinlenme yerine kadar, bireyin kendi tanrısallığı inancına varıncaya kadar izleyelim.

Siz de bu insanlardan biriyseniz eğer, biçim ve renge karşı doğuştan gelen tutkunluğunuz sarhoşluğunuzun ilk evrelerinde geniş bir beslenme alanı bulacaktır. Renkler alışılmadık bir güç kazanacaklar, muzaffer bir güçle beyninize işleyecekler. İnce, vasat, hatta kötü olsun, tavan resimleri şaşırtıcı bir yaşama bürünecekler; han duvarlarının en kaba saba boyalı duvar kâğıtları bile, göz kamaştırıcı ışık oyunları gibi açılacaklar. Telleri pırıl pırıl orman perileri, gökyüzü ve sulardan daha derin ve ışıldayan iri gözlerle size bakarlar; askeri ya da dini tören giysileri içinde antik Yunan kahramanları, sadece bir bakışla, sizinle görkemli sırlar paylaşırlar. Çizgilerin kıvrımı, ruhların heyecanını ve arzularını okuduğunuz apaçık bir dil ola-

cak. Bu arada, o gizemli ve geçici ruh durumu gelişir; birçok sorunla dolu yaşamın derinliği, ne denli doğal ve ne denli sıradan olursa olsun, gözleri önündeki sahnede eksiksiz ortaya çıkar – orada karşınıza çıkan ilk nesne, konuşan bir simge olur. Fourrier ile Swedenbourg, biri *benzeşimleri*yle, öteki *karşıtlıkları*yla gözleriniz önüne serilen bitki ve hayvanlarda cisimleşmişlerdir ve yüksek sesle ders verecek yerde, biçim ve renklerle sizi öğretilerine kazanırlar. Allegori anlayışınız, içinizde sizin de bilmediğiniz boyutlara ulaşır; sırası gelmişken belirtelim, beceriksiz ressamların bizleri küçük görmeye alıştırdıkları, aslında şiirin en doğal ve temel biçimlerinden biri olan allegori, o çok *ruhani* tür, esrikliğin aydınlattığı bir anlayış içinde, yasal egemenliğini yeniden kazanır. O zaman, esrar, büyü bir cila gibi, tüm yaşama yayılır; onu görkemli bir biçimde renklendirir ve bütün derinliğini aydınlatır. Dantela gibi işlenmiş görünümler, uçup giden evrenler, fırtınanın kadavra solukluğuyla beyazlaşmış ya da batan güneşlerin keskin ışıklarıyla aydınlanmış kentlerin görünümleri –zaman derinliğinin allegorisi, uzay derinlikleri –eğer kendinizi bir tiyatroya atmış bulunuyorsanız, oyuncuların raksı, jestleri ve şiir okumaları –eğer gözleriniz bir kitaba takılıp kaldıysa, karşınıza çıkan ilk tümce –diyeceğim, kısaca her şey, varlıkların evrenselliği, o zamana dek umulmadık yeni bir parıltı ile karşınıza dikilirler. Dilbilgisi, evet o kuru dilbilgisi bile, çağrışım yüklü bir büyü gibi bir şey olacak; sözcükler, ete kemiğe bürünüp yeniden canlanacak;

adlar doyurucu yüceliklerinde, sıfatlar onları giydiren ve pırıl pırıl bir boya gibi onları renklendiren saydam bir giysi; fiiller de, tümceye ilk hızı veren birer devinim meleşti olacaklardır. Değişik alanlarda çalışmadan bir dinlenme arayan derin ruhların ya da tembellerin sevgilisi bir diğer dil olan müzik ise, artık sizinle sizi konuşur ve yaşamınızın şiirini anlatır, sizinle birleşir ve siz de onda eriyip gidersiniz. Tutkunuzu konuşur, ama, bir gün operada, avare geçirdiğiniz akşamlarınızda yapmış olduğu gibi, bulanık ve belirsiz bir tarzda değil; duruma uygun, olumlu bir tarzda; ritmin her hareketi ruhunuzun bildiği bir hareketi gösterir, her nota söze dönüşür ve şiirin tümü, yaşamla donanmış bir sözlük gibi, beyninize girerek konuşur.

Ama bütün bu olayların insan zihninde karma-karışık bir biçimde, gerçekliğin çıkırtkan anlatımı ve dışsal yaşamın düzensizliğiyle oluştuğunu da sanmayın sakın. İnsanın iç gözü her şeyi dönüştürür ve her şeye, gerçekten hoşlanılmaya değer olabilmesi için, kendisinde bulunmayan, tamamlayıcı bir güzellik verir. Kimi sanatçıların beyinsel esrikliğinde şaşırtıcı bir biçimde gelişen, akar ya da durgun, berrak sulara karşı duyulan sevgiyi de, gene, bu özünde haz dolu ve şehvetli evreye bağlamak gerekir. Bu durumda, aynalar, daha önce değinmiş olduğum, insanın boğazını kuran fiziksel susuzluğa ek olarak, ruhani bir susuzluğu andıran bu düşleme bir vesile olur; akıp giden sular, su oyunları, uyumla akan çağlayanlar, denizin mavi enginliği, dile gelmeyen bir güzellikle yuvarlanırlar, şakırlar, uyurlar. Su, gerçek bir

büyücü kadın misali, gözler önüne serilip yatar; ve aslında, esrarın yol açtığı şiddetli çılgınlıklara pek inanmasam da, saydam bir uçurumun seyrinin, mekâna ve kristale tutkun bir ruh için büsbütün tehlikesiz olabileceğini ve eski Ondine (su perisi) masalının, kendinden coşkuyla geçmiş bir insan için, trajik bir gerçeklik olamayacağını ileri süremem doğrusu.

Zaman ve mekânın korkunç büyüyüşünden yeterince söz ettim sanırım; bunlar, her zaman yan yana bulunan, ama, bu sırada, ruhun kedersiz ve korkusuzca karşılaştığı iki fikirdir sadece. Ruh, belli bir melankolik hazla derinlerde yatan yılların içine bakar ve sonsuz görünümlere gözüpek dalar. Umarım, bu anormal ve zorbaca büyümenin, bütün duyularda ve bütün düşüncelerde de bulunduğu sezinlenmiştir: İyilikseverlikte söz gelişi; nitekim, yukarıda sanırım oldukça güzel bir örneğini de vermiştim bunun; sevgide de, güzellikte de söz gelişi. Benim varsaydığım ruhsal yaradılıшта güzellik düşüncesinin büyük bir yeri olacaktır doğal olarak. Uyum, çizgilerin salınımı, devinimlerdeki akışma; zorunluluklar gibi, *ödevler* gibi görünürler düş adamına; hem yalnız yaradılışın tüm varlıkları için değil; bunalımın bu evresinde, ölümsüz ve evrensel ritmi anlayabilmek için hari-kulade bir yetenekle donanmış bulunan, düş adamının kendisi için de. Eğer bizim fanatik adamımızın kişisel bir güzelliği yoksa, fazlaca istemeyerek yapacağı bir itiraftan dolayı uzun süre üzüleceğini; imgeleminin yaratmış olduğu bu uyum ve güzellik dünyasında kendisini, uyumsuz

bir nota gibi göreceğini hiç sanmayın. Esrarın safsataları hem çeşitlidir, hem de sevimlidir; genellikle de iyimserliğe yöneliktir ve bunların en başta gelenlerinden, en etkili olanlarından biri de, dileği gerçekliğe çeviriveren safsatadır. Günlük yaşamda da kuşkusuz buna benzer birçok hallerle karşılaşılır; ama burada, bu iş bilseniz ne ateşle ve incelikle yapılır! Zaten, uyumu anlamak yolunda böylesine donanımlı bir varlık; bir tür Güzellik rahibi, nasıl olur da kendi öz kuramı için bir istisna, bir eksiklik olabilir? Ahlaksal güzellik ve onun gücü, incelik ve ayartmaları, belâgat ve hünerleri, bütün bu fikirler öncelikle gizli bir çirkinliğin düzelticileri, ardından avutucuları ve en sonunda da hayali bir krallığın mükemmel dalkavukları gibi kendilerini gösterirler.

Aşka gelince; insanların bu konuda bir liseli öğrenci merakıyla, esrar alışkanlığı olan kimselerden bilgi edinmeye çalıştıklarını o kadar çok duydum ki... Doğal halde bile çok güçlü olan bu aşk sarhoşluğu, güneş içinde bir güneş gibi, öteki sarhoşluk içine hapsolunca ne olabilir? Aydınlar dünyasının alıkları diyebileceğim bir yığın insanın kafasına takılan soru işte budur. Dürüst olmayan bir dokundurmaya; sorunun ortaya çıkmaya cesaret edemeyen bu bölümüne yanıt vermek için, okuyucuyu Pline'e göndereceğim; o bir yerlerde bu konuda birçok yanılsamayı dağıtacak biçimde, hintkenesinin özelliklerinden söz etmişti. Ayrıca, halsizlik durumunun, insanların sinirlerini ve onları uyarmaya yarayan maddeleri kötüye kullanmalarının en sıradan bir sonucu olduğu da biliniyor. Ne var ki

burada söz konusu olan duygusal güç değil de, duyarlılık veya alınganlık gücü olduğu için, okuyucudan ricam, esrar sarhoşluğu içinde sinirli bir adamın imgeleminin, bir kasırğa içinde rüzgârın mümkün olan son gücü kadar belirlenemeyecek olağanüstü bir kerteye dek yükseldiğini ve duyularının da neredeyse aynı şekilde inceldiğini göz önünde tutmaları olacaktır sadece. Demek ki, örneğin en masumundan hafif bir okşamanın, bir el sıkışmanın bile ruhun ve duyuların o anki durumu itibarı ile yüz kat artmış bir değer kazanabileceğine ve belki de, onları büyük bir hızla sıradan ölümlüler tarafından mutluluğun *doruğu* olarak değerlendirilen o kendinden geçme haline kadar taşıyabileceğine inanmak pekâlâ mümkündür. Ama esrarın sık sık aşk işleri ile meşgul bir imgelemde, acı ve dert ile adeta yeni bir parıltı bile kazanan, tatlı anıları canlandırdığı da tartışma götürmeyen bir gerçektir. Ayrıca, kuvvetli dozda bir duyarlılığın da ruhun bu kaynaşmalarına karıştığı daha az kesin değildir; öte yandan, bir İsmailî tarikatının (Katiller adı bu İsmailî'lerden gelir), tapınmalarını yan tutmayan *Lingam*'ın çok ötesine; yani, simgenin dişi yarısının mutlak ve biricik tapınıma dek saptırdığını belirtmekte de yarar vardır; ki bu da, esrarın ahlaksızlığını saptamaya yeterlidir herhalde. Çünkü, her insan, tarihin temsili olduğuna göre, muzır bir sapkınlığın, iğrenç bir dinin, cehennemi bir uyuşturucunun pençesine bayağıca düşmüş olan ve kendi öz yetilerinin harcanmasını umursamayan bir ruh içinde oluşumunu görmek kadar doğal bir şey olamaz.

Madem ki esrar sarhoşluğunda, yabancılara da yönelik olan garip bir iyilikseverliğin; sevgiden çok merhametten ileri gelen (işte burada, olağanüstü bir yolla gelişecek olan, şeytani bir ruhun ilk tohumu kendini gösterir), ama, kim olursa olsun, insanı üzmekten çekinmeye kadar ileri giden bir tür insan-severliğin kendini dışa vurduğunu görmüş bulunuyoruz; öyleyse hastanın iç yaşamında önemli bir rol oynayan ya da oynamış bulunan bir tek kişiye dönük, belli bir duyarlılığın ne olabileceği anlaşılabacaktır herhalde. Tapınım, taparcasına sevme, dua, mutluluk düşleri bir hava fişeginin parlaklığı ve hırslı enerjisiyle yansır, ortalığa saçılır; fişegin renkli maddeleri ve barutu gibi, körkaranlıklarda parıldar. Bir esrar kölesinin biçimden biçime giren sevgisinin katılmayacağı duygusal bir birleşim yoktur. Koruma duygusu, sıcak ve özverili bir babalık duygusu, esrarın her zaman hoş görüp bağışlayabileceği suçlu bir cinsellik duygusuna karışabilir. Esrar daha da ileri gider. İnsanın içinde acı izler bırakmış, eskiden işlenmiş kabahatler, diyeceğim, bir kocanın ya da bir âşığın, normal durumda iken, ancak hüznle üzerinde durabileceği fırtınalı bir geçmişi düşünüyorum; işte bu acılar, o zaman, tatlılığa dönüşebilirler; bağışlama gerekmesi, imgelemi daha becerikli ve daha yakarıcı kılabilir ve pişmanlık duygusu da, ancak uzun bir monologla dile gelen bu şeytani drama içinde, bir uyaran gibi etkiyebilir ve kalbin coşkusunu güçlü bir biçimde alevlendirebilir. Evet, pişmanlık duygusu. Gerçekten felsefi olan bir zekâyâ, esrarın yetkin bir

şeytani araç gibi görüldüğünü söylerken haksız mıyım? Hazzın garip bir bileşeni olan pişmanlık duygusu, az sonra, pişmanlık üzerinde tatlı tatlı düşünürken bir tür haz dolu bir çözümleme içinde eriyip gider; sonra bu çözümleme öylesine hızlı olur ki, insan, Swedenbourgcular gibi konuşursak eğer, o doğal şeytan, onun ne denli istenç dışı olduğunu ve saniyeden saniyeye ne denli şeytani yetkinliğe eriştiğini fark edemez. Pişmanlığına hayranlık duyar ve, kendi özgürlüğünü yitirdiği anda, kendi kendinden onurlanır.

İşte benim varsaydığım insan, kendi seçtiğim kişi, bir sevinç ve dinginlik konağına böyle gelir ve orada kendi kendine hayran olmak durumuna düşer. Bundan böyle artık her türlü çelişki silinmiştir; tüm felsefi sorunlar çözülmüştür, ya da en azından böyle görünmektedir. Her şey, haz kaynağı bir konudur. O andaki yaşantının doluluğu ölçüsüz bir gurur esinler. İçinde bir ses konuşur (ama ne yazık! bu yine onun kendi sesidir) ve şöyle der: "Sen artık kendini bütün insanlardan üstün görme hakkına sahipsin; senin düşündüklerinin ve duyduklarının ne olduğunu kimse bilmez ve anlayamaz; sana esinledikleri iyilikseverliği değerlendiremezler bile. Sen, yoldan gelip geçenlerin bilmezlikten geldikleri bir kıralsın ve inancının yalnızlığı içinde yaşıyorsun; ama, ne gam! Ruhu böylesine iyileştiren o yüce küçümseme silahı senin elinde değil mi?"

Gelgelelim, içini kemiren bir acının arada bir bu mutluluğu bulandırdığını ve bozduğunu da varsayabiliriz. Dışarıdan gelen bir dokundurma,

üzerinde durulması hiç de hoş olmayan bir geçmişini yeniden canlandırabilir. Çünkü, ne de olsa, bu geçmiş, bu düşünce kralına gerçekten yakışmayan ve onun ideal saygınlığını kirleten, nice aptalca ya da bayağıca işlerle dolu değil midir? İnanınız ki, esrarını almış olan bir kişi, bu kınayıcı hayaletleri cesaretle karşılayacak ve hatta, bu iğrenç anılardan yeni yeni hazlar, tadlar ve kıvanç öğeleri sağlamasını bilecektir. Bu yolda şöyle bir uslamlama yürütecektir: Bu acının duyulması bir kez geçince, onun, o andaki onurlanmasını bozmuş olan bu eylemi ya da bu duyguyu, kendisine o zaman etkimiş olan etmenleri, kendisini çevreleyen koşulları inceden inceye çözümleyecektir ve eğer, bu koşullarda, kabahatini bağışlatmak için olmasa da, en azından, hafifletmek için yeterli sebepler bulamasa da, kendisini yenik düşmüş kabul edeceğini hiç aklınızdan geçirmeyin! Saydam bir cam altında çalışan bir mekanizmanın işleyişini seyreder gibi, onun şöyle bir uslamlama yürüttüğünü görüyorum: "Anısı beni bir süre heyecanlandırmış olan bu gülünç, korkakça ya da bayağıca davranış benim gerçek yapımla, şimdiki yapımla düpedüz çelişkili durumdadır; hem sonra, kendisini kötülerken göstermiş olduğum şiddet de, çözümlerken ve yargılarken göstermiş olduğum engizisyon dikkati de, benim erdem yolundaki yüksek ve tanrısal yeteneklerimin birer göstergesidir. İnsanlar dünyasında kendisini yargılamakta benim gibi usta, kendisini mahkûm etmekte benim gibi sert kaç kişi bulunabilir?" Ne var ki o, kendi kendini mahkûm etmekle

de kalmaz, ayrıca onurlandırır da. Böylece, o çirkin anı, ideal bir erdemin, ideal bir sevecenliğin, ideal bir dehanın seyri içinde eriyip gittikten sonra, kendi başarılı ruhsal cümbüşüne safiyetle dalar. Gördüğümüz gibi, o, hem günahkâr ve hem de günah çıkarıcı olmak yoluyla, günah çıkarma törenini saygısızca değiştirerek, kendisine kolay yoldan bağışlama sağlar, ya da daha kötüsü, kendi mahkûmiyetinden, kendi gururu için yeni bir doyum alanı bulur. Şimdi de, düşlerinin ve erdem üstüne tasarılarının üzerinde durup düşünerek, erdem alanında kesin bir yeteneğinin bulunduğu sonucuna varır; bu erdem hayaletini kucaklarken gösterdiği sevgi gücü, idealinin gerçekleştirilmesi için gerekli erkekçe gücün yeterli, su götürmez bir kanıtı gibi görünür ona. Düşle eylemi büsbütün birbirine karıştırır ve idealize edilip düzeltilmiş özyapısının büyüleyici görünümü karşısında imgelemi giderek daha da kızıştığından, kendisiyle ilgili bu sihirli görüntüyü, irade yönünden çok yoksul, ama kibir yönünden çok varıl o gerçek kişiliğinin yerine geçirerek; sonunda kendi başına bir çirkin hazlar dünyasını içeren, şu açık ve yalın sözlerle, kendi ululuğunu ilan eder: 'Bütün insanların en erdemlisi benim!'

Bütün bunlar Jean-Jacques'ı anımsatmıyor mu? O da dünya âleme, suçlarını hem de zevkle itiraf ettikten sonra, aynı zafer çılgınlığını (ya da en azından çok küçük bir ayrımla), aynı içtenlikle ve aynı inançla ortaya atmak cesaretinde bulunmamış mıydı? Erdeme karşı duyduğu hayranlığın coşkusu; güzel bir eylemle karşılaştığında ya da

yapmak isteyeceği tüm güzel eylemleri düşünürken, gözlerini yaşlarla dolduran sinirsel duygulanmalarına, kendisine moral değerinin üstünlüğü ile ilintili bir fikir vermeye yetiyordu. Jean-Jacques, esrar çekmeden sarhoştı.

Bu muzaffer benlik-deliliğinin çözümlenmesini daha ileriye götürmeli miyim? Zehirin pençesine düşmüş adamımın çok geçmeden, nasıl kendisini evrenin merkezi olarak algıladığını; "tutku her şeyi kendine bağlar" diyen atasözünün nasıl canlı ve aşırı bir anlatımı olduğunu, erdemine ve dehasına nasıl inandığını açıklamalı mıyım? Ama artık yaklaşan son da sezinleniyordur herhalde. Çevresindeki nesnelerin tümü, onun içinde, düşünceler dünyasını çalkalayan birer telkin aracı olmuştur; bu düşünceler her zamankinden daha renkli, daha canlı, daha incelmışlerdir ve büyüleyici bir parlaklığa bürünmüşlerdir: "Göz alıcı binaların, dekorlarda olduğu gibi, basamak basamak sıralandığı o görkemli kentler –der kendi kendine, –özlem dolu bir rehavet içinde, körfez sularında salınan ve 'mutluluk yoluna çıkış ne zaman' dercesine, kendi düşüncemizi dile getiriyor-muş gibi görünen şu güzel gemiler –güzel biçimler ve başdöndürücü renklerle dolup taşan o müzeler –bilim çalışmalarının ve Müza'ların düşleri ile yüklü kütüphaneler –tek bir sesle konuşan bir araya getirilmiş çalgılar –süslenmenin bilimi ve bakışın yönetimi ile daha da güzelleşen o büyüleyici kadınlar –işte bütün bunların hepsi benim için, benim için, benim için yaratılmışlardır! İnsanlık benim için kurban edilmiştir, çalışmıştır

boğazlanmıştı –benim o amansız coşkuma, bilme ve güzellik iştahıma yem, besin, *pabulum* [yiyecek] hizmeti görebilmek için! Burada atlıyor ve kısaltıyorum. Düşler içinde boğulmuş bir beyinden fışkıran son ve yüce bir düşüncenin: "Ben Tanrı oldum!" düşüncesinin; onun bağrından, öylesine kuvvetle, öylesine bir atılım gücüyle "Ben Tanrı'yım!" diye vahşi, yakıcı bir çığlık koparmasına kimse şaşmayacaktır; sarhoş bir insanın irade ve inançlarının etkili bir değeri olsaydı, bu çığlık, cennetin yollarına serpilmiş melekleri patır patır yerlere sererdi. Ne var ki, az sonra, bu gurur kasırgası sakin, durgun, sessiz bir yüce-mutluluk iklimine dönüşür; varlıkların evrenselliği, kükürt rengi bir şafakla adeta aydınlanmış ve renklenmiş olarak kendini gösterir. Eğer bir rastlantıyla bu zavallı mutlu adamın ruhuna, başka bir Tanrı yok muydu diye, bulanık bir anı sızacak olursa; inanınız ki o, bu Tanrı'nın da karşısına dikilecek, iradesini tartışacak ve hiç korkmadan ona karşı gelecektir. Modern Alman öğretileriyle alay etmek amacıyla, "doğru dürüst akşam yemeği yememiş bir Tanrı'yım ben," diyen Fransız filozofu kimdi? Bu ince alay, esrarın havasına kaptırmış bir ruhu etkilemez; böyle biri sakin sakin hemen şu yanıtı verir: "Doğru dürüst yemek yememiş olabilirim, ama ben Tanrı'yım."

V

AHLAK

Ya ertesi gün? O korkunç ertesi gün? Bütün organlar dökülmektedir, yorgundur; sinirler gevşemiştir; iç gıcıklayıcı ağlama istekleri, uzun süreli bir işe kendini verememe, yasak bir oyuna girmiş olduğunuzu acımasızca duyurmaktadır size. Bir gün önceki parıltısını yitiren o iğrenç doğa, bir bayramın melankolik döküntüleri gibidir artık. Özellikle de, tüm yetilerimizin en değerlisi irade, en çok saldırıya uğrayandır. Derler ki, bu madde hiçbir fiziksel kötülük, en azından, vahim sayılabilecek hiçbir kötülük yapmaz insana, hani neredeyse doğrudur bu. Ama, hiçbir işe yatkın olmayan, işi gücü düşlerle oyalanmak olan bir insanın, uzuvlarının tümü iyi olsa da, gerçekten sağlıklı olduğu ileri sürülebilir mi? İmdi, gayet iyi biliyoruz ki, bir küçük kaşık reçelle gökyüzünün ve yeryüzünün tüm zenginliklerini bir anda elde edebilecek bir insan, çalışarak bunun binde birini bile asla kazanamaz. Öyle ya, yurttaşlarının tümü esrar sarhoşu olan bir devlet düşünülebilir mi hiç? Ne acayip yurttaşdır onlar? Ne acayip savaşçılardır? Ne acayip yasa koyucularıdır? Hele bir düşünün! Esrar alışkanlığının oldukça yaygın olduğu Şark ülkelerinde bile, bu işin yasaklanması gerektiğini anlamış hükümetler vardır. Nitekim, düşünsel çöküşü ve ölümü göze alarak, var oluşunun temel koşullarını bozup değiştirmek ve yetilerinin işlemesine olanak veren özel çevrelerle bu yetiler arasındaki dengeyi kırmak, tek sözcükle, yeni bir tür yazgıyı, yazgısına ikame etmek, insana yasaklanmış bulunmaktadır. O hayranlık uyandıran sim-

geyi, Melmoth'u anımsayalım. Çekmiş olduğu korkunç acının temelinde, bir anlık şeytanca bir antlaşma ile edinilmiş olağanüstü yetileriyle, bir Tanrı kulu olarak yaşamaya mahkûm olduğu çevre arasındaki oransızlık yatar. Nitekim ayartmak istediğı kimselerden hiçbiri, onun o korkunç ayrıcalığını, aynı koşullarla kendisinden satın almaya yanaşmaz. Gerçekten de, yaşam koşullarını kabul etmeyen her insan, ruhunu satar. Şairlerin şeytani yaratıları ile kendilerini uyarıcılara bağlamış olan dünyevi yaratıklar arasında bulunan ilişkiyi kavramak kolay bir iştir. İnsan, Tanrı olmak istemiştir ve ama işe bakın, denetime gelmeyen bir ahlak yasası gereğince, kendi gerçek doğasının altına düşmüştür. O artık kendini parça parça satan bir ruhtur.

Kuşkusuz, Balzac da, insan için, kendi iradesinden feragat etmekten daha büyük utanç ve daha can yakıcı bir acı olamayacağını düşünüyordu. Bir keresinde, esrarın muhteşem etkilerinin söz konusu edildiğı bir toplantıda görmüştüm kendisini. Sevimli bir dikkat ve diri bir ilgiyle konuşmaları dinliyor, sorular soruyordu. Kendisini tanıyan kimileri, onun bu işe ilgi duyduğunu sezinlemişlerdi. Oysa, bir insanın kendisine karşın düşünmesi fikrini çok garipsiyordu Balzac. Bir ara kendisine dawamesk sundular; aldı, inceledi, kokladı ve geri verdi. Neredeyse çocukça denilebilecek o merakıyla, kendinden feragat etmeye karşı duyduğı tiksinti arasındaki çatışma, anlamlı çehresinde çarpıcı bir biçimde kendini dışa vuruyordu. İnsan saygınlığına düşkünlüğü üstün geldi.

Gerçekten, bu *irade* kuramcısının, Loui Lambert'in bu ruhsal ikiz kardeşinin, o kıymetli *maddenin* en ufak parçasını dahi yitirmeye razı olabileceğini düşünmek, olacak bir iş değildi.

Eter ile kloroform çok değerli hizmetler görmüş olmalarına karşın, bana öyle geliyor ki, spiritüalist felsefi bakış açısından insan özgürlüğü ile insanın kaçınılmaz acısını azaltmak eğilimi gösteren bütün çağdaş buluşlarda aynı ahlaki kusur görülmektedir. Bir zamanlar, El-Aghouat'ta bir Fransız generaline zalimce yapılan bir ameliyatı anlatan bir subayın paradoksal sözlerini, gerçekten hayranlıkla dinlemiştim; kloroform koklatıldığı halde, general ölmüştü; aslında çok yiğit bir insandı; hatta, daha da öteye, "şövalye" nitelemesinin doğal bir biçimde kullanılabileceği insanlardan biriydi. "Ona gerekli olan kloroform değildi," diyordu subay, "onun için asıl gerekli olan, bütün ordunun bakışları ve alayların müziğiydi. Böyle yapılırdı belki kurtulurdu!" Ameliyatı yapan cerrah, onunla aynı fikirde değildi; ama alayın din görevlisi kuşkusuz onun duygularını paylaşıyordu.

Bütün bu değerlendirmelerden sonra, hâlâ esrarın ahlaksızlık niteliği üzerinde durmaya devam etmek, gerçekten gereksizdir. Onu bir intihara, ağır ağır gerçekleştirilen bir intihara, her zaman kanlı ve bilenmiş bir silaha benzetmeme, akli başında hiç kimsenin bir diyeceği olamaz herhalde. Maddenin üzerindeki etkileriyle ve ne yanlışlığı ne de geçerliliği kanıtlanabilen, herkesten bir sır gibi saklanan bilgilerle, insana yasaklanmış olan ya da yalnızca buna layık olduğuna hükmedilmiş kimse-

lere izin verilen, bir egemenlik, bir üstünlük kurmak isteyen sihirbazlık ve büyücülüğü, onunla bir tutuyorsam, felsefi bir ruha sahip olan hiç kimse böylesi bir kıyaslamadan ötürü beni kınamayacaktır. Kilise, sihirbazlık ve büyücülüğü günah sayıyorsa, bunun nedeni, onların, Tanrı'nın dileklerine karşı savaş açmalarıdır; zamanın etkisini ortadan kaldırmaları ve iç temizliği ve ahlaklılık koşullarını gereksiz kılmak istemeleridir; çünkü, o, yani kilise, yalnızca sürekli iyi niyet yoluyla kazanılmış zenginlikleri yeğler ve doğrular. Bir oyunu sürekli kazanma yolunu bulmuş olan bir oyuncuya, dolandırıcı deriz; bu durumda, mutluluğu ve dehayı parayla satın almak isteyen insana ne ad vermeli? Onun ahlaksızlığını oluşturan da, elindeki aracın şaşmazlığı değil midir; çünkü, büyücülüğün o varsayılan şaşmazlığı, kendisine günah damgasını da vurur. Şunu da ekleyeyim ki, esrar, tek başına yaşanan bütün hazlar gibi, bireyi topluma yararsız, toplumu da birey için gereksiz kılar; çünkü, bireyi durmadan kendisine hayran olmaya iter ve her gün kendi Narcisse yüzünü hayran hayran seyrettiği o ıdıklı uçuruma atar.

Sonra, bir sorun daha var: İnsan, öz saygınlığı, dürüstlüğü ve özgür iradesi pahasına, esrardan büyük ruhsal kazançlar edinebilir mi; onu bir çeşit düşünme makinası, verimli bir araç durumuna sokabilir mi acaba? Ortaya atıldığını sık sık duyduğum bu soruyu da yanıtlamak isterim. Daha önce de uzun uzadıya açıkladığım gibi, esrar bireye, bireyin kendisinden başka bir şeyi açıp göstermez. Birey varlığının kat kat artmış olduğı

ve son sınırına itilmiş bulunduğu doğrudur ve geçirilen cümbüşten sonra izlenimlerin anısının sürüp gittiği kesin olduğundan, bu *faydacılar*'ın umudu ilk ağızda tümünden nedensiz de sayılamaz. Ama ben onlardan şu noktayı da göz önünde tutmalarını rica edeceğim: Bu denli büyük yarar sağlamayı kafalarından geçirdikleri düşünceler, gerçekte, kısa bir süre için büründükleri değişik kimlikler ve büyüleyici sırmalı yaldızlı giysiler içinde onlara göründükleri kadar güzel değildirler. Çünkü bu düşünceler gökyüzünden değil yeryüzünden gelirler ve güzelliklerinin büyük bir bölümünü sinirsel çalkantıya, ruhun onlar üzerine atılırken gösterdiği açlığa borçludurlar. Öte yandan, bu umut, bir kısır döngüdür de: Bir an için kabul edelim ki, esrar deha veriyor, ya da, en azından, dehayı artırıyor; ama unutilan bir şey var burada: Esrarın doğasında, iradeyi kırma niteliğinin bulunması; işte bu yüzden, o bir yandan verdiğini öte yandan geriye alır, yani imgelemi, bundan yararlanma yetisinden yoksun bırakır. Son olarak, bu seçimi yapmayacak kadar güçlü ve becerikli bir insan varsayarsak; yok edici, müthiş bir başka tehlikeyi, her türlü alışkanlığın insanı karşı karşıya bıraktığı tehlikeyi de unutmamak gerekir.

Diyeceğim, bütün alışkanlıklar, çok geçmeden, zorunluluğa dönüşür. Düşünmek *uğruna* bir zehire başvuran bir kimse, çok geçmeden artık *zehirsiz* düşünemez olur. Kötürümleşen imgelemi artık afyonun ya da esrarın desteği olmaksızın çalışamayan bir adamın zavallı yazgısını düşünebiliyor musunuz?

Felsefi araştırmalarda insan zihni, yıldızların yoluna öykünerek, kendisini çıkış noktasına yeniden getiren bir eğri çizgiyi izlemek zorundadır. Bu bakımdan, bir sonuca varmak, bir çemberi kapatmak demektir. Yazımın başında, insan zihninin bazen özel bir lütufla, adeta kendini içinde bulduğu o harikulade duruma değinmiştim; demiştim ki, durmadan umutlarını kızıştırmaya ve sonsuzluğa yükselmeye özlem duyan insan zihni, bütün ülkelerde ve bütün devirlerde, kişiliğini coşturarak, bütün isteklerinin amacını, o kelepircenneti bir an için gözleri önünde canlandırabilen maddelerin tümüne karşı çılgınca bir yakınlık gösterir ve son olarak, farkında olmaksızın, cehennemnin sınırlarına kadar ilerleyerek, kökenindeki yüceliğe tanıklık eder. Ama, insan gökyüzüne erişmek için, eczaları ve sihirbazlığı imdadına çağırarak denli terk edilmiş ve dürüst araçlardan yoksun kalmış değildir. Hurilerin dostluğunu ve baş döndürücü okşayışlarını karşılayabilmek için, ruhunu satmaya ihtiyacı yoktur. Ebedi kurtuluş pahasına satın alınan bir cennet nedir ki? Ruh-sallığın o sarp Olimpos Dağı zirvesine oturmuş bir insan (diyelim, bir Brahman, bir ozan ya da bir Hristiyan filozof) varsayıyorum. Çevresinde Raphael'in ya da Mantefna'nın Müza'ları, günlerce tutmuş olduğu oruçlar ve sürekli olarak okuduğu dualar için, onu avutmak amacıyla, en soylu dansları bir arada sergiliyorlar ve en tatlı bakışlarla, en iç açıcı gülümsemelerle ona bakıyorlar; o her türlü bilgi alanında üstad olan tanrısal Apollon, (Franca-villa'nın, Albert Dürer'in, Goltzius'un ya da başka

birisinin Apollon'u olmuş, ne gam! Layık olan her insanın bir Apollon'u yok mudur?) elinde yayı, en tınlayıcı telleri okşuyor. Aşağıda, dağın eteğinde, böğürtlenler ve çamurlar içinde, bir insan sürüsü, yoksul ve cahiller yığını, yalancı bir hazzın pençesinde yüzlerini gözlerini buruşturmakta ve zehirden aldıkları her ısırıkta, çığlıklar atmaktalar; işte burada ozan, üzgün üzgün, kendi kendine şöyle söyleniyor: "Ne oruç tutmuş, ne dua etmiş olan, üstelik, çalışma yoluyla kurtuluşu da reddeden bu bahtsız kişiler, bir çırpıda doğaüstü bir yaşama yükselmenin yollarını, kara büyüde arıyorlar. Büyü, onları aldatmakta ve sahte bir mutluluk ve ışık yakmaktadır; buna karşılık, bizler, ozanlar ve filozoflar, birbirine eklenen çalışma ve düşünme yoluyla, ruhumuzu yeniden canlandırdık, tazeledik; irademizi sürekli olarak sınamak ve niyetimizde hep soylu kalmak yoluyla, kendi adımıza, gerçek güzelliklerden bir bahçe kurduk. 'İnanç dağları devirir,' diyen söze bağlı kalarak, Tanrı'nın bizlere iznini bağışlamış olduğu, biricik mucizeyi gerçekleştirdik!"

BİR AFYONKEŞ

I

HİTABET ÖNLEMLERİ

"Ey adil, incelikte usta ve güçlü afyon! Sen ki, hem zengin ve hem yoksulun yüreğinde hiç kapanmayan yaralar için ve insanı isyan ettiren kederler için yumuşatıcı bir merhem sunarsın! Sen ki, o parlak ve güçlü sözcüklerinle, kudurmuş bir insanın öfkeli kararlarını yatıştırırsın ve sen ki, suçlu bir insana, gençliğinin umutlarını ve o kana bulaşmamış eski ellerini bir geceliğine geri verirsin; sen ki, gururlu bir insana geçici bir unutkanlık verirsin.

"Onarılmamış haksızlıklar ve öcü alınmamış hakaretler üstüne; sen ki, boğazlanan masumiyet adına, düşlerin mahkemesine yalancı tanıklar çağırırsın; sen ki, yalan yemin edeni bozup susturur, adaletsiz yargıçların kararlarını geçersiz kıalarsın; zifiri karanlıklar içinde, –beynin hayali gereçleriyle– Phidias ile Praxitéle'inkinden* daha köklü bir sanatla, görkem bakımından Babil ve Hekatompylos'unkini geride bırakan kentler ve

Phidias: (M. Ö. 431-?) Antik Yunan'ın en ünlü yontucusu.

Praxitéle: (M. Ö. 390-?) Yunan yontucu.

tapınaklar kurarsın; düşlerle dolu bir uyku kargaşasından gün ışığına, çok uzun zamandır toprak altında kalmış güzelliklerin yüzlerini ve ölümün soğuk nefesinden arınmış, tanıdık ve kutsanmış çehreler çağrıştırırsın. Yalnız sen verirsin insana bu zenginlikleri ve yalnız senin elinde cennetin anahtarları, ey adil, zarif ve güçlü afyon!"

Böyle ama, yazar, sevgili afyonunun onuruna, gönül borcunu ödercesine bu dokunaklı haykırışta bulunmadan önce, nice hilelere başvurur, nice önlemler alır söylevi için! Tehlikeli itiraflara girişmek zorunda kalanların, ama, ne olursa olsun, bundan zevk almaya kararlı olanların hiç değişmeyen bir savı var:

"Öyle inanıyorum ki, bu anı notları, gösterdiğim özen dolayısıyla yalnız ilginç olmakla kalmayacaklar, ayrıca büyük ölçüde, yararlı ve öğretici de olacaklar. İşte kesinlikle bu umutla onları kaleme aldım; bu da, aramızda birçok kimseyi yanılgılarını ve zaaflarını ele güne açıkça sergilemekten alıkoyan, o ince ve onurlu çekinceye uymayışımda benim için bir özür olacaktır. Doğrusu, kendi ahlaki yara izlerini ve çibanlarını gözlerimiz önüne seren ve zamanın, ya da insani kırılganlığa karşı hoşgörünün, onları örtüp gizlemeyi benimsemiş olduğu o edep örtüsünü kaldırıp atan bir insani varlığın durumu kadar, hiçbir şey İngiliz sağduyusunu isyan ettiremez."

Gerçekten, diye ekler yazar, suç ile yoksulluk kamu gözünden uzaklara çekilir ve mezarlıkta bile, büyük insanlık ailesiyle her türlü arkadaşlık hakkından alçakgönüllülükle feragat ediyor-

muşcasına, halk yığınınından ayrılır. Ama, *Afyon-keş* 'in durumunda suç yoktur; olsa olsa bir zaaf söz konusudur ve yazmış olduğu özyaşam öyküsünde gösterdiği gibi, hem de kolayca bağışlanabilecek bir zaaftır bu; ayrıca, bu denli yüksek bir bedele satın alınan bir deneyin sağladığı notlardan, bir başkası için elde edilen kazanç da, ar duygusuna karşı yapılan saldırıyı bol bol dengeleyebilir ve meşru bir istisna oluşturabilir.

Yazarın okura bu seslenişinde, o gizemli afyon-keşler halkı, yani çalışan halkın arasında kendini yitirmiş o hayalperest halk üstüne kimi bilgiler de buluyoruz. Aslında kalabalıktır bu halk, hem de sanılanın çok ötesinde kalabalık. Profesördürler, filozofturlar, yüksek mevkide bir Lord, ya da bir müsteşardırlar; toplumun üst tabakasından alınan, böylesine kabarık sayıda olay özel bir araştırma olmaksızın, bir tek kişinin bilgisine ulaşabiliyorsa, İngiltere'nin toplam nüfusu göz önünde tutularak yapılacak bir istatistikte kim bilir ne korkunç bir sonuç çıkacaktır karşımıza! Londra'dan üç eczacı, hem de şehrin kenar mahallelerinden (1821'de), *Afyon heveslilerinin* çok yüksek sayıda olduğunu; bunu bir çeşit sağlık sorunu yapmış kimseleri, kötü bir amaçla onu sağlamak isteyenlerden ayırt etme güçlüğü'nün kendileri için günlük bir sıkıntı kaynağı olduğunu ileri sürüyorlar. Afyon artık toplumun her köşe bucağında dolaşmaya da başlamıştır. Manchester'da, cumartesi öğleden sonraları, eczanelerin tezgâhları, akşam gereksinimlerini karşılamak üzere hazırlanmış afyon haplarıyla kaplanmaktadır. Fabrika işçileri için afyon, ekono-

mik bir keyif aracıdır; çünkü, ücretlerde meydana gelen bir düşüklük, bira ve sert alkollü içkileri, pahalı bir eğlence aracı durumuna getirmektedir. Ama, siz gene de sanmayınız ki, ücretler yükseldiğinde İngiliz işçisi alkolün kaba zevklerine dönmek üzere, afyonu bir yana bırakacaktır. Afyonun büyüğü artık yapacağını yapmıştır; işçinin iradesi dize getirilmiştir; afyondan alınan tat, işçinin damağında, ebedi zorbalığını sürdürecektir.

Günlük işlerle aptala dönmüş, sevimsiz ve sıradan kişiler afyonda büyük avuntular bulabiliyorsa eğer; kültürlü ve zarif bir kişi üzerinde özellikle, o doğurgan acı ile pek erkenden yoğrulmuş olduğunda, ateşli ve bilgili bir imgelem üzerinde, –yazarımızın o şaşırtıcı anlatımıyla söylersek, *touched with pensiveness*,– kahredici bir düşlem gücüyle belirginleşen bir beyin üzerinde yapacağı etki ne olacaktır kim bilir? İşte benim okurun gözleri önüne fantastik bir halı gibi sereceğim o harika kitabın konusu da budur. Elbet, kitabı özetlemekten öteye bir şey yapmayacağım. De Quincey, biraz konu dışına kayar; *humorist* nitelmesi, herkesten çok ona yaraşır herhalde. Bir yerde, kendi düşüncesini bir thyrse'ye, yani, Bacchus'un simgesi olan, tüm görüşünü ve tüm güzelliğini kendisini saran gür yapraklardan alan, basit bir değneğe benzetir. Okurun, kitabının özünü oluşturan dokunaklı tablolardan bir şey yitirmemesi için; yerimin darlığından dolayı, istemeye istemeye, birçok nefis açıklamayı, gayet eğlenceli konu dışı sözleri atlamak zorunda kalacağım; zaten bunlar afyonla doğrudan doğruya ilgi-

li olmayan şeylerdir ve afyonkeşin karakterini daha açık gösterebilme amacını taşımaktadırlar sadece. Ne var ki, kitap bu kısa biçimi içinde de, yalın bir özet olarak da, kendini okuyucuya kolayca teslim etmeyecek denli güçlüdür.

Confessions of an English Opium-Eater, (Bir İngiliz Afyonkeşin İtirafları) adını taşıyan yapıt, iki bölümden oluşuyor: Biri, *İtiraflar*; öteki, onun tamamlayıcısı, *Suspiria de Profundis*. Bunların da her biri çeşitli alt-bölmelere ayrılıyor; bunlardan kimilerini buraya almayacağım; çünkü gerekçeler ve ekler gibidir bunlar. Birinci kesimin bölümlenmesi son derece basit ve mantıksaldır, konunun kendisinden kaynaklanmaktadır: *Başlangıç İtirafları*; *Afyonun Sağladığı Büyük Hazlar*; *Afyonun İnsana Yaptığı İşkenceler*. Benim üzerinde biraz fazla duracağım *Başlangıç İtirafları*'nın kolayca kestirilebilecek bir amacı vardır. Anlatılan kişinin okuyucu tarafından bilinmesi, sevilmesi, beğenilmesi gerekir. Bir sarhoşluğun betimlenmesi gibi, görünüşte çok yavan bir konuya dikkat çekmeye çalışan yazar, canla başla, onun ne kadar affedilebilir olduğunu göstermek çabasındadır; kişiliği için, yapıtın tümüne yayılabilecek bir sempati uyandırmaya uğraşır. Son olarak, ki bu nokta da çok önemlidir, aslında kendi başlarına belki pek bayağı, ama, bunlara katlanmak durumunda olan kişinin duyarlılığine göre vahim ve ciddi olan kimi olayların öyküsü; daha sonraları o kişinin beynini kuşatacak olan olağanüstü görüntü ve duyumların anahtarı olur adeta. Bir koltuk meyhanesinde masa başında boynu bükük nice ihtiyar, artık yoklara karışmış

olan eski arkadaş çevrelerinde hâlâ yaşıyorlarmış gibi görürler kendilerini; onları sarhoş eden, ellerinden uçup gitmiş olan gençlikleridir. Bunun gibi, *İtiraf*lar'da anlatılan olaylar da, daha sonra gelen görüntülerden önemli bir pay alırlar. Çalışmakla geçen bir güne ait takıntıların çarpıtılmış ya da biçimleri bozulmuş anılarından başka bir şey olmayan o hayaller gibi, yeniden doğup, canlanırlar.

II

BAŞLANGIÇ İTİRAFLARI

Hayır, o, yoz ve tembelce bir haz aramak için değil; yalnızca dayanılmaz bir açlık alışkanlığından doğan mide ağrılarını yatıştırmak için afyon kullanmaya başlamıştı. Bu kıtlık endişeleri daha ilk gençliğinde de vardı onda. Hastalık ve ilacı, yirmi sekiz yaşında, oldukça uzun bir mutluluk, huzur ve rahatlık döneminden sonra, yaşamında ilk kez kendini göstermişti. Bu kahredici endişeler, acılar hangi koşullarda ortaya çıkmıştı, şimdi onu göreceğiz.

Geleceğin *afyonkeşi*, babası öldüğünde yedi yaşındaydı; vasileri, değişik okullarda ilköğrenimini yaptırmışlardı. Edebiyat alanındaki yetenekleriyle, özellikle de Yunan dili üzerinde erken olgunlaşan bilgisiyle hemen kendini gösterdi. On üç yaşında iken Yunanca yazabiliyordu; on beşinde, lirik ölçülerde Yunanca şiirler yazmakla kalmıyor, rahatça ve sıkıntısızca Yunanca da

konusabiliyordu; bu, her gün İngiliz gazetelerinin Yunancaya çevirisini doğaçlama alışkanlığına borçlu olduğu bir yetenektir. Tam anlamıyla modern fikirleri ve imgeleri ölü bir dilde anlatabilmek için, belleğinde ve imgeleminde bir yığın dolaylı anlatım bulma zorunluluğu; yine tümüyle yazınsal izleklerin gerektirdiği o sıradan sabrın sonucu olan sözlükten çok daha karmaşık ve geniş, her zaman el altında bulunan bir sözlük kazandırmıştı ona. Öğretmenlerinden biri, bir gün kendisini bir yabancıya göstererek, "Bu çocuk," demişti, "Antik Çağ'da bir Atinalı topluluğa, sizin ya da benim bir İngiliz kalabalığı karşısında becerebileceğimizden çok daha iyi nutuk atabilir." Ama ne yazık ki, bizim hızlı, turfanda Helenist'imiz, bu olağanüstü öğretmenin elinden çabuk alındı; arkasından, cehaletini bir gün bu çocuğun açığa çıkaracağından her zaman korkup titreyen kaba saba bir eğitimcinin eline verildi; daha sonra da, iyi ve sağlam bir profesöre teslim edildi; ne var ki, o da incelikten yoksundu ve o ilk öğretmenin ateşli ve ışık saçan bilgeliğinden çok uzaktı. Ne kötü şeydi öğretmenlerini değerlendirip yargılayabilen ve onların üstünde olduğunun farkında olan bir çocuk olmak! Söz gelimi, Sophocles'i İngilizceye çeviriyorlardı ve derse başlamadan önce, bizim gayretkeş profesör, *archididascalus*, bir dilbilgisi kitabı ve bir sözlük alarak, koroların incelenmesine kendisini hazırlıyordu; böylece, dersini, bütün duraksamalardan ve bütün güçlüklerden peşinen temizlemiş oluyordu. Bu arada genç adam (on yedisine giriyordu o sıralar) üniversiteye gitmeye can

atıyordu; ama, bu konuda vasilerini boş yere sıkıştırıyordu. Bunlardan biri, iyi kalpli ve makul bir insandı ve çok uzaklarda bulunuyordu. Öbür üçünden ikisi ise çocuk üzerindeki vesayetlerini bir dördüncüye devretmişti ve bu adam, dünyanın en inatçı ve hep kendi bildiğini okuyan bir eğiticisi olarak betimleniyordu. Bu durumda, bizim serüvenci delikanlı büyük bir karar verir: Okuldan kaçacaktır. Çocukluğunda kendisini dizleri üstüne oturtmuş bir aile dostuna, güzel ve mükemmel bir hanıma bir mektup yazıyor ve beş gine istiyor. İstenilen para iki katıyla, analara yaraşır bir cömertlikle dolu bir mektupla birlikte hemen geliyor. Öğrenci kesesinde daha önce de iki gine bulunduğu göre, artık on iki ginesi oluyor; yaşamın günlük gereksinimlerinden haberi olamayan böyle bir çocuk için, bitmeyecek bir servettir bu da. Bundan böyle, bütün sorun, bu kaçışı gerçekleştirmektir. Aşağıya aldığımız parça, özetlemeye gönlümün elvermediği o parçalardan biridir. Hem sonra, yazarın duygulu ve kadınsı yazış tarzını okuyucunun kendisinin de tatması, daha iyi olacaktır.

"Doktor Johnson çok doğru bir saptamada bulunuyor (hem de çok duygulu; ama, hemen belirtiyim, ne yazık ki, aynı şey bütün saptamaları için söylenemez), uzun süredir yapmaya alıştığımız bir işi, içimizde bir üzüntü duymaksızın, bile bile son kez olarak asla yapamayız. Hiç sevmediğim ve içinde bulunmaktan mutluluk duymadığım bir yeri terk etmeye kalkıştığımda, bu gerçeği derinden derine duydum. Kendisinden temelli kopup

ayrılacağım günün akşamı, okulun eski ve yüksek tavanlı salonunda akşam duasının yankılanışını hüznle yaşadım; çünkü, son kez dinliyordum artık onu; gece olup da yoklama yapıldığında, adım her zamanki gibi en önde okunduğundan, ileriye doğru bir iki adım attım ve orada bulunan okul müdürünün önünden geçerken, kendisini selamladım; garip garip yüzüne bakıyordum ve şöyle düşünüyordum: Yaşlı ve sakat adam, artık seni bu dünyada bir daha görmeyeceğim! Haklıymışım, gerçekten bir daha da görmedim onu, bundan sonra da görmeyeceğim. Tatlı bir gülümsemeyle bana bakmış ve selamımı almıştı; ama bu bir selam değil, bir vedaydı; nitekim, o hiç aklından geçirmese de, birbirimizinden böylece ebediyen ayrılmış olduk. Onun zekâsına karşı büyük bir saygı duyamazdım; ama, bana karşı her zaman iyi davranmıştı, birçok yardımda bulunmuştu; bu yüzden, onurunu kırmış olacağım düşüncesiyle çok üzüldüm.

"Dünya denizine kendimi atacağım sabah işte geldi çattı; bundan sonraki yaşamımın büyük bir bölümüne kendi rengini verecek olan sabah. Müdürün dairesinde kalıyordum ve daha ilk gelişimde benim için hem yatak odası hem de çalışma odası hizmetini gören özel bir odaya sahip olma lütfuna ermiştim. Saat üç buçukta kalktım ve günün ilk ışıklarıyla süslenmiş, bulutsuz bir hazi-
ran sabahının o ışıltılı parıltısıyla kızılılara boyanmaya başlamış olan, 'nin eski kulelerine derin bir heyecanla baktım. Niyetim kesin ve sarsılmazdı, ama, gene de beni bekleyen olası tehlike ve

sıkıntılardan kaynaklanan ne idüğü belirsiz bir korku ile kafam karışmıştı. Ve az sonra başımın üstünde kopacak fırtınayı, o gerçek ıstırap sağanağını önceden kestirebilmiş olsaydım, herhalde haklı olarak çok daha fazla heyecanlanırdım. Sabahın derin sessizliği bu tedirgin halimle içler acısı bir zıtlık oluşturuyordu ve ona sanki bir ilaç etkisi yapıyordu. Geceyarısı olduğundan, çok daha derin bir sessizlikti bu; ve benim için bir yaz sessizliği, tüm diğer sessizliklerden daha etkileyiciydi; çünkü, o zaman ışık, yılın öteki mevsimlerinde öğle vaktindeki gibi güçlü ve bol olsa da, özellikle henüz dışarıda insan bulunmaması yüzünden, yetkin bir ışıktan farklılaşıyor gibiydi; bu yüzden de, doğanın ve Tanrı'nın masum yaratıklarının suskunluğu, insanın var oluşu, kaygılı ve kararsız ruhuyla, onun yüceliğini bozmadığı sürece, derin ve güvenli görünüyordu. Neyse, sonra kalkıp giyindim, şapkamı ve eldivenlerimi aldım ve odamda bir süre daha oyalandım. Bir buçuk yıl boyunca bu oda benim için düşüncemin sığındığı bir kale gibiydi; geceleri saatlerce burada okuyup çalışmışım; doğrusunu söylemek gerekirse, bu dönemin son günlerinde, sevgi ve tatlı duygular için yaratılmış olan ben, vasimle sürdürmüş olduğum ateşli çekişmede neşemi ve mutluluğumu yitirmiş olsam da, gene de kitaplara çılgınca düşkün, kendisini ruhun araştırmasına adanmış benim gibi bir delikanlı, bu korku içinde de birkaç tatlı saatin tadını çıkarmaktan geri kalmazdı. Nitekim, odadaki koltuğa, şömineye, yazı masasına ve bir daha göremeyeceğim muhakkak

olan diğerk tanıdık eşyalara bakarak, ağlamıştım. O zamandan şu satırları yazdığım ana kadar on sekiz yıl gelip geçti; ama, gene de, şu anda bile, son olarak gözlerimi dikip baktığım o şeyin anlatımını ve belirgin çizgilerini sanki dünmüş gibi açık seçik görüyorum; bu şey, o büyüleyici ...'nin bir portresiydi; şöminenin üstünde asılı duruyordu; gözleri ve ağzı öylesine güzeldi, ilâhi sükûn ve iyilikle yüzü öylesine ışıldıyordu ki, tıpkı dindar bir adamın, koruyucu meleği önünde yapmış olduğu gibi, resimden bir teselli bulmak üzere, binlerce defa kalemim ya da kitabım elimden düşüvermişti. Seyir içinde kendimden geçtiğim sırada, duvar saatinin derinden gelen sesi, saatin dört olduğunu bildirdi. O zaman portreye doğru uzandım ve öptüm; sonra, usulca dışarı çıktım ve kapıyı bir daha açmamak üzere kapattım!

"Şu yaşam içinde göz yaşlarıyla kahkahaların birbirine dolanıp karıştığı öyle anlar olur ki, insan şaşırır! Nitekim, ben de, o sırada meydana gelen ve planımın gerçekleşmesine nerdeyse engel olabilecek bir olayı, gülümsemeden anımsayamıyorum. Çok ağır bir bavulum vardı; elbiselerimden başka, hemen hemen bütün kitaplarımı da ona koymuştum. Böylece, onu alıp bir arabaya götürmek güçlüğü doğmuştu. Odam, binanın en üst katında bulunuyordu; üstelik, odama giden merdiven de müdürün kaldığı odanın kapısı önünden geçen bir koridorda son buluyordu. Bu iş benim işim değildi. Okuldaki uşakların hepsi beni delicesine severdi ve hepsinin bana el altından hizmette bulunabileceğini bildiğim için, derdimi

müdürün oda hizmetçilerinden birine açtım. Ne istersem yapacağına söz verdi; zamanı gelince de, gerçekten, bavulu almak üzere merdiveni çıktı; bu işin, bir tek insanın gücünün üstünde olabileceğinden endişeleniyordum; ama bizim hizmetçi delikanlı,

En güçlü monarşilerin ağırlığını

Taşımak için yaratılmış, Atlas'a yaraşır

omuzlarla donanmış bir babayiğitti ve Salisbury ovaları gibi geniş bir sırtı vardı. Endişeli bir halde, son katın altında bekliyordum; o da bir başına bavulu taşımaya uğraşıyordu. Bir süre, ağır ve emin adımlarla merdivenden aşağı inmekte olduğunu duydum; ama, ne yazık, içindeki kaygıdan olsa gerek, tam da o tehlikeli yere yaklaştığı sırada, koridora birkaç adım kala, ayağı kaydı ve ağır yük omuzlarından düştüğü gibi giderek artan bir hızla basamaklardan yuvarlanarak, neredeyse yirmi *demons*'luk bir gürültüyle, doğruca, *atchididascalus*'un yatak odası kapısına bindirdi. Her şey bitti, yapacağım tek iş, bavulu gözden çıkarıp, çekip gitmek, diye düşündüm ilkin. Bir an düşündükten sonra, serüvenin sonucunu beklemeye karar verdim. Hizmetçi delikanlı, hem benim adıma, hem de kendi hesabına müthiş kaygılanıyordu; ama, her şeye karşın, bu olmayacak ters zamanda durumun komikliği ruhunu öylesine dayanılmaz bir biçimde sarmıştı ki, makaraları birden koyverdi, -uzun, aptalca, insanın nefesini kesen bir gülüştü bu; Yedi Uyuyanlar'ı bile uyandırabilecek bir gülüş. Hakarete uğramış otoritenin kulaklarında da yankılanabilecek bu neşeli müziğin seslerine be-

nimkini de katmaktan kendimi alamadım; yalnızca bavulun o acıklı, şaşkın hali yüzünden değil, delikanlının üzerinde yapmış olduğu sinirsel etki yüzünden de kahkahayı basmıştım. Her ikimiz de, çok doğal olarak, doktorun odasından fırlayıp çıkmasını bekliyorduk; çünkü, genelde, bir fare kıpırdasa, bir çoban köpeği gibi yuvasından dışarı atardı kendini. Hayret ki hayret! Bu kez, kahkahalarımız durduğunda, odadan çıt çıkmadı, bir hışırtı bile duyulmadı. Doktorun üzücü bir sakatlığı vardı; bu onu kimi zaman uyutmuyordu; ama bir kez uykuya daldığında da başında davul çalsanız uyanmıyordu. Delikanlı bu sessizlikten yüreklenerek, yükü yeniden omuzladı ve kazasız belasız indirme işini tamamladı. Bavul el arabasına yerleştirilip yola çıkana kadar diken üstündeydim. Bundan böyle Tanrı'dan başka bir yol göstericim kalmamıştı; birkaç tuvalet eşyasından oluşan küçük bir paket koltuğumun altında; bir cebimde sevdiğim bir İngiliz şairi, ötekinde Euripides'in yaklaşık dokuz oyununu içeren küçük bir kitapçık, yaya olarak yola koyuldum."

Bizim öğrenci Westmoreland'e yönelmeyi düşünüyordu; ama, bize açıklamadığı bir olay, yolunu değiştirdi, onu Kuzey Galler'e attı. Denblighshire, Merionesthshire ve Caernarvonshire'da bir süre başıboş dolaştıktan sonra, B... 'de çok temiz, küçük bir eve yerleşti; ama, gençlik gururunu komik bir biçimde yaralayan bir olay yüzünden, çok geçmeden oradan atıldı. Ev sahibesi, bir piskoposun evinde hem vekilharçlık, hem de çocuk bakıcılığı yapıyordu. İngiliz ruhban sınıfının ken-

dine olan büyük güveni, genel olarak yalnızca çocuklarına değil, uşaklarına bile bulaşır. B... gibi küçük bir kentte, bir piskoposun evinde yaşamış olmak dahi, doğal olarak, bir çeşit seçkinlik kazanmaya yetiyordu; öyle ki, muhterem bayanın ağzından, her an şöyle sözler dökülüyordu: "Efendim şöyle der; efendim şöyle yapar; efendim Parlamento için gerekli, Oxford için vazgeçilmez bir insandır..." Ama olur a, bu hizmetçi, sözlerini, delikanlının yeterince dikkatle dinlemediğini de görmüştür. İşte böylece bir gün, yine piskoposa ve ailesine karşı görevlerini yerine getirmeye gitmiş ve piskopos da yapmakta olduğu ufak tefek işler üstüne kendisini sorguya çekmişti. Evini kiraya vermiş olduğunu öğrenince, saygıdeğer piskopos, kiracıların seçiminde çok dikkatli olması hususunda öğüt vermek gereğini duymuştu: "Betty," demişti, "hiç aklınızdan çıkarmayınız ki, bulunduğumuz yer, başkente giden anayol üzerindedir; dolayısıyla, İngiltere'deki alacaklılarından kaçan bir yığın İrlandalı dolandırıcıya ve Man Adası'nda borçlara batmış olan İngiliz dolandırıcılarına, bir konaklama yeri hizmeti görebilir pekâlâ." Ve tabii, muhterem bayan, piskoposla yaptığı bu görüşmeyi kıvançla anlatırken, verdiği yanıtı eklemeyi de ihmal etmemişti: "Ama efendim, bu centilmenin bir dolandırıcı olabileceğine gerçekten inanamıyorum, çünkü..." Buna karşılık, daha sözünü bitirmesine fırsat kalmadan, öfkelenen genç öğrenci, "benim bir dolandırıcı olacağımı sanmıyorsunuz ha! Ben de sizi bundan böyle, bu gibi şeyler düşünmekten esirgemek isterim, der ve evden ayrılmak için,

hazırlanmaya başlar. Zavallı kadın işi uzatmama-ya çoktan razı olmuştur ama, hiddet, delikanlıya, piskoposa yönelik pek saygılı olmayan kimi sözler söylemeyi esinlemiş olduğu için, herhangi bir uzlaşmaya artık yer kalmamıştır. "Hiç görmediği, tanımadığı bir kimseye iftira ederken piskoposun göstermiş olduğu rahatlığa gerçekten çok kızmıştım ve bu konudaki düşüncemi Yunanca yazıp kendisine bildirmek istemiştım; böylece, bir yandan kendi soyluluğum lehine bir genel kanaat ortaya atmış olacağım, bir yandan da piskoposu benimkiyle aynı dilde yanıt verme zorunluluğuyla karşı karşıya bırakacağım, diyordum; (en azından böyle umuyordum); bu durumda, Senyör Piskopos kadar zengin olmasam da, kendisinden çok daha bilgili bir Helenizm uzmanı olduğumun açıkça ortaya çıkacağından hiç kuşku duymuyordum. Ama, sonradan, daha sağlıklı düşünceler bu çocukça tasarımı kafamdan kovdular..."

Gezgin yaşantısı yeniden başlar; ama, bir handan ötekine dolaşırken, çok geçmeden parasız pul-suz kalır. On beş gün boyunca günde yalnız bir tabak yemekle yetinmek zorundadır. Kendisi gibi genç midesine, dağ havası ve fizik efor göz önüne alınınca, bu fukara yemek rejimi çok acı verir; çünkü, bu biricik yemek de aslında sadece çay ya da kahveden ibarettir. Ne ki, sonraları, çay ve kahve de erişilmez bir lüks olur ve Galler ülkesinde kaldığı sürece, yaşamını yalnızca dut ve yaban gülü yemekle sürdürür. Zaman zaman, bu zavallı keşiş rejimini, karşılaştığı cömert bir konukseverlik kesintiye uğratar; genel olarak bu

yardımın bedelini küçük arzuhalcilik hizmetleriyle öder. Londra ya da Liverpool'da yakınları bulunan köylülere kâtiplik hizmeti görür. Yazdıkları çoğunlukla, ya Shrewsbury'de, ya da İngiltere kıyısında başka bir kentte hizmetçilikte bulunmuş olan kızların, oralarda bırakmış oldukları sevgililerine yazdırmak istedikleri aşk mektuplarıdır. Nitekim bu türden, çok dokunaklı bir öyküsü de vardır. Llan-y-Stindwr'de, Merionesthshire'in kuş uçmaz kervan geçmez bir köşesinde, üç günden fazla bir süre, genç insanlara konuk oluyor; kendisine sevimli bir dostluk gösteriyorlar; hepsi İngilizce konuşan ve doğuştan gelen çok garip bir güzellik ve incelikle donanmış dört kız ve üç erkek kardeş. Erkek kardeşlerden biri için bir mektup yazar: Bir savaş gemisinde hizmet görmüştür, şimdi payına düşen primi istemektedir; ayrıca, daha gizli olarak, iki kız kardeş için de iki aşk mektubu kaleme alır. Bu saf yaratıklar, söylemek istediklerini dikte ettirirken, iç temizlikleriyle, doğal güzellikleriyle, temiz, utangaç kızarmalarıyla, hediye kitapların o pırıl pırıl ve ince güzellerini düşündürmektedirler. İşini öylesine güzel yapmaktadır ki, bu akça pakça kızlar, onurlu ar duyularının gereklerini, en sevecen şeyleri söylemek için duydukları gizli istekle bağdaştırabilmesine şaşır kalırlar. Ama bir sabah, acayip bir sıkıntının, nerdeyse bir üzüntünün farkına varır; metodistlerin Caernarvon'daki yıllık toplantısına katılmaya gitmiş olan ihtiyar ebeveynler dönmüşlerdir; asık suratlı, homurdanıp duran kişilerdir bunlar. Genç adamın söylediği her söze, tek bir yanıt veriyorlardı: "*Dym Sassenach*" (İngilizce

yok). "Gençlerin, benim lehime söyledikleri onca şeye karşın, kolayca anladım ki, aşk mektupları yazmakta gösterdiğim beceri, bu asık suratlı, altmışlık metodistler nezdinde, saphiques ve alcaiques* mısralarım kadar zavallı bir tavsiye olabilirdi ancak." Bunun üzerine, gençlerin göstermiş olduğu karşılıksız konukseverliğin, bu katı ihtiyarların elinde acımasız bir şefkate dönüşmesinden korkarak, o garip yolculuğuna yeniden koyulur.

Yazar, bütün bu yoksulluğuna karşın, ne gibi ustaca yollarla Londra'ya gelebildiği üstüne bize bir şey söylemiyor. Ama sefalet, daha önce de çok acımasız olduğu halde, burada hepten korkunçlaşıyor, neredeyse biteviye bir can çekişmeye dönüşüyor. Az sonra kendisinden daha geniş bahsedeceğimiz bir adamın sofrasından ustaca aşırılmış birkaç ekmek kırıntısıyla şöyle böyle yatıştırılmış, sürüp giden bir açlığın yol açmış olduğu acılarla dolu on altı haftayı; açık havada yatmakla geçen iki ayı ve son olarak, sık aralarla gelen kâbuslar ve sıçramalarla kesilen bir uykuyu göz önüne getirin. Kuşku yok, onun bu öğrenci çılgınlığı kendisine çok pahalıya mal olmuştu. Ama daha fazla ağırlaşmamış gibi görünen bu acıları sanki daha da artırmak için, sert bir kış mevsimine girildiğinde, bir barınak bulmak mutluluğuna ermişti, ama ne barınak! Öğle sofrasında hazır bulunduğu ve birkaç ekmek kabuğu aşırıldığı

*Saphique: Genel olarak üç, iki ve bir heceden oluşan bileşik şiir türü.

*Alcaique: Ritmi, Latin liriklerince de benimsenen Yunan şiir türü.

adam (onun hasta olduğunu ve her şeyden yoksun bulunduğunu bilmiyordu bu adam), kiracısı olduğu boş ve çok büyük bir evde yatmasına izin vermişti. Mobilya olarak bir masa ve birkaç sandalyeden başka bir şey yoktu; farelerin cirit attığı, tozlu bir çöldü sanki burası. Bu hazin yalnızlık içinde, bir küçük kızcağız daha yaşıyordu; geri zekâlı sayılmazdı, ama saflığın da ötesindeydi; güzel de değildi elbet, iliğini kemiğini kemiren açlık, vakitsiz olarak yüzünü kocaltmamış olsa bile. Sadece bir hizmetçi miydi, yoksa söz konusu adamın doğal kızı mıydı, yazarımız bu konuda bir şey öğrenememişti. Bu terk edilmiş zavallı kızcağız, bundan böyle gecenin karanlık saatlerinde bir arkadaşı olacağını öğrenince çok sevinmişti. Dediğim gibi ev çok genişti; herhangi bir mobilyanın ve halının bulunmayışı, onu daha da yankılı kılıyordu; farelerin ordan oraya koşuşmaları, salonları ve merdiveni gürültüye boğuyordu. Açlık ve soğuğun getirdiği fiziksel sıkıntıların içinde, bahtsız küçük kız, kendisine göre bir hastalık uydurmuştu: Hortlaklardan korkuyordu. Bizim delikanlı, bunlara karşı kendisini koruyacağına söz veriyor ve oldukça tuhaf bir biçimde, "bu benim kendisine yapabileceğim tek yardımdı," diye ekliyor. Bu cılız, aç, ürkek ve zavallı iki varlık, mahkeme kâğıtlarından bir demeti baş yastığı yaparak, kuru bir döşeme üzerinde yatıyor, eski bir süvari mantosunu da yorgan olarak kullanıyorlardı. Ama, daha sonraları, ambarda eski bir kanepenin kılıfı, küçük bir parça halı ve kendilerini az da olsa ısıtan birkaç giysi buldular. Zavallı çocukcağız

ısınabilmek ve öte dünyadan gelecek düşmanlarına karşı güvenlik duyabilmek için, yatarken delikanlıya yaslanıyordu. Delikanlı ise, olağanın üstünde hasta olmadığı zamanlar, onu kolları arasına alıyordu ve küçük kız da bu kardeşçe temasma ısındığında, kendinden geçip, uyuyakalıyordu; ne ki, bu kez de onun gözüne uyku girmiyordu; çünkü, çok sıkıntılı geçen iki ay boyunca, gündüzleri çok uyuyordu ya da daha doğrusu, kesik kesik uyuklayıp duruyordu; gürültülü, karışık düşlerle dolu bir uykuydu bu; bir uyanıyor, bir uyukluyordu; sıkıntı ve tedirginlik uykuyu birden bölüyor ve sonra bitkinlik çöküyor üstüne, elinde olmaksızın yeniden uyukluyordu. Kestirmeden anlatım gücü ile İngiliz dilinin dediği gibi, bu *köpek uykusunu* bilmeyen sinirli bir insan var mıdır? Çünkü, gönül acıları da tıpkı açlık gibi, fiziksel sıkıntıların yol açtığı acıları andıran etkiler yaratabilir. İnsan kendi kendine inlediğini duyar, kimi zaman kendi sesiyle uyanır; mide durmadan kazınır ve güçlü bir elle sıkılmış sünger parçası gibi buruşur; diyafram gerilir ve yükselir; soluma zorlaşır ve iç sıkıntısı, acının şiddetinde bile bir deva bularak, büyük bir feryat halinde ve sonunda ani bir kurtuluşa varan, bedenın tümüyle sarsılması şeklinde, insan doğası bir patlama yapıncaya kadar büyür durur.

Ev sahibi, kimi zaman ansızın ve erkenden eve dönüyordu; kimi zaman da hiç uğramıyordu. İcra memurlarını beklediği için, kulağı hep kırışteydi ve durmadan Cromwell davasını inceliyor ve her gece başka bir yerde yatıyordu; kapıyı çalan insan-

ların yüzünü kapı deliğinden inceliyor; yolda satın almış olduğu birkaç bisküviyi ya da küçük bir ekmek parçasını çayla yiyor ve kimseyi yanına çağırılmıyordu. İşte bu son derece sade öğle yemeği saatlerinde, delikanlı, kurnazca odada kalmak ve söyleşmeye girmek için bir bahane uyduruyordu; sonra, elinden geldiği ölçüde kayıtsız bir tavırla, masanın üstünde kalan son ekmek kırıntılarını topluyordu; ama, kimi zaman, tek kırıntının da kalmadığı, her şeyin yenilip yutulduğu da oluyordu. Küçük kıza gelince, o, adamın çalışma odasına hiç girmezdi; değersiz kâğıtlar ve parşömenlerle kaplanmış bir sandık odasına böyle bir ad verilebilirse tabii. Bu gizemli insan saat altıda çıkıp gidiyor ve giderken odasını kilitliyordu. Sabahleyin, daha gelir gelmez, küçük kız, hizmetine koşmak için aşağıya iniyordu. Adam için çalışma saati başladığında, serseri delikanlı da odasından çıkıyor, parklarda ya da şurada burada oturuyor, başıboş dolaşıyordu. Geceleyin o boş viranesine dönüyordu ve kapının vurulduğunu duyan küçük kız, giriş kapısını açmak üzere, titrek bir yürüyüşle koşuyordu.

Yetişkinlik yıllarında, bir 15 Ağustos günü, yani doğum gününde, bir akşam saat onda, yazar, eski yoksulluk günlerinin geçmiş olduğu bu barınağı dolaşmak istemişti. Güzel bir salonun göz kamaştırıcı ışıkları altında, çaylarını almakta olan ve olabildiğince mutlu görünen insanlarla karşılaşmıştı; on sekiz yıl önce açlıktan kakidi çıkmış bir üniversiteli öğrenci ile sokağa atılmış zavallı küçük bir kıızı barındırmış olan yapının zi-

firi karanlığıyla, soğuşuyla, sessizliğı ve ten-
halığıyla garip bir zıtlık oluşturunyordu bu. Daha
sonraları, o zavallı kızcağızın izini bulabilmek için
uğraşmıştı da. Acaba yaşıyor muydu? Anne
olmuş muydu? Bu konularda hiçbir bilgi edineme-
mişti. Onu yoksulluk, sefalet ortağı gibi seviyordu;
ne güzel, ne sevimli, ne de zekiydi. Bir insan yüzü
olmaktan öte bir çekiciliğı de yoktu, en yoksul
anlatımında salt insanlık. Ama, sanırım, Robespier-
re'in o ateşli, çifte kavrulmuş ve dondurulmuş buz
biçeminde söylemiş olduğı gibi: "İnsan, zevk al-
maksızın asla bakamaz insana!"

Peki ama, çok gizemli alışkanlıkları olan o
kiracı, o adam kimdi ve ne işler çeviriyordu?
Büyük kentlerin hepsinde rastlanıldığı gibi, dalave-
reli davalar içinde kendilerini yitirmiş o
işadamlarından biriymiş; yasaların boşluğundan
çıkarak sağlayanlardan ve o akıllarından
çıkaramadıkları lüks yaşamın yeniden
başlamasına olanak veren bir durumu beklerken,
vicdanlarını belli bir süre için garaja çekmişlerden
biriydi. Yazar, istese, bu zavallının sırtından bizi
eğlendirebileceğini, garip sahneler ve pek eğlenceli
olaylar anlatabileceğini de yazıyor; ama, her şeyi
unutmayı ve yalnız bir noktayı anımsamayı istiyor:
Birçok yönden kötü olan bu adam, her zaman ken-
disine yardımda bulunmuştur ve en azından, elin-
den geldiğince cömert davranmıştır. O kırtasiye
dolusu tapınak dışında, bütün odalar bu iki çocuğa
açık bırakılmıştır; böylece, her akşam, geniş bir
oturma yeri, hizmetlerinde olmuştur ve geceleri, is-
tedikleri yere çadırlarını kurabilmişlerdir.

Yalnız, bu arada bizim delikanlının bir başka kadın arkadaşı daha vardı; şimdi biraz da ondan bahsetmenin zamanıdır. Ancak bu olayı gereğince anlatabilmek için, bir meleğin kanadından bir tüy koparmayı isterdim doğrusu; çünkü, bu tablo bana o kadar iffetli, tertemiz, güzellik ve bağışlama duygusuyla dolu görünüyor ki. Şöyle diyor yazar: "Ötedenberi rastlantının yolumun üzerine atmış olduğu erkek, kadın ve çocuk bütün insani varlıklarla, içtenlikle, *more socratico* sohbet etmeyi bir onur sorunu yapmışımdır; filozof sanına layık olmak isteyen bir adama yaraşır davranış içtenliğine ve iyi duygulara, insan doğası üzerine bilgilenmeye elverişli bir alışkanlıktır bu. Çünkü, filozof, kendisine *sosyete adamı* adını veren, dar görüşlü ve bencil önyargılarla dolu, o zavallı adamın gözüyle bakmamalıdır; tersine, gerçekten Katolik, yukarıda ve aşağıda olan her şeyle, öğrenim görmüş ya da eğitilmemiş insanlarla, suçlularla olduğu gibi suçsuzlarla da kaynaşıp, eşit ilişkiler içinde olan bir varlık gibi kendini görmelidir." Daha sonra, o cömert afyonun bahsettiği zevkler arasında, bu evrensel kardeşlik ve şefkat duygusunun yeniden ortaya çıktığını göreceğiz; ama, sarhoşluğun özel dehasıyla daha etkinleşmiş ve artmış olarak. Londra caddelerinde, daha çok da Galler ülkesinde özgürlüğüne kavuşan öğrencimiz, böylece, bir çeşit *peripatetisyen** gezgin bir sokak filozofu olmuştu; koca kentin burgacı içinde durmadan düşünüyordu. Söz konusu olan

* Aristoteles, derslerini gezinerek verdiği için, felsefesine ve yandaşlarına takılan, "gezginler" anlamındaki niteleme.

olay, İngiliz edebiyatında biraz garip görünebilir; çünkü, bilindiği gibi, Britanya edebiyatı dürüstlüğü yapmacık bir namusluluğa dek ileri götürebilir; ama, şurası da kesinlikle bilinmektedir ki, aynı konu, yalnız bir Fransız kalemiyle ele alındığında, hemen çarpıcılığa (*shocking*) dönüşecektir, oysa burada yalnızca güzellik ve edep vardır. Kısaca söylemek gerekirse, bizim serseri gencimiz, aşk üstüne çalışan bir hanım gezgin filozofa platonik bir dostlukla bağlıydı. Ama Ann, şeytani gözleri sisler içinde ışıldayan ve küstah bakışlarıyla sahibinin başı üzerinde bir hale yaratan, o alımlı ve gözüpek güzellerden değildi. Çok sade, çok sıradan, her şeyi ortada, birçokları gibi terk edilmiş, ihanete uğrayarak çirkefe düşürülmüş bir yaratıktı. Ama üstünde adı konamayan bir güzellik, zafiyetle iyiliğin birleşmesinden doğan bir güzellik vardı: Goethe'nin kafasından yarattığı kadınların hepsine serpiştirmeyi bildiği ve kırmızı elli küçük Marguerite'ini ölümsüz bir yaratık haline getiren o güzellik vardı. Uçsuz bucaksız Oxford Caddesi'ndeki sonu gelmeyen dolaşmaları sırasında, her yöresinde çeşitli etkinlikler gösterilen koca kentin o karınca yuvası gibi kaynaşması içinde, açlıktan kakidi çıkmış öğrenci, talihsiz dostundan, tüm varlığını elinden alan o sefil adama karşı bir hâkime başvurmayı kim bilir kaç kez rica etmişti ve Ann ondan daha küçüktü ve sadece on altı yaşındaydı. Ann, sığınmış olduğu kapı altlarından kendisini kovalamak isteyen polis memurlarına karşı, kim bilir kaç kez korumuştunu! Bir defasında daha da ileri gitmişti, zavallı

kimsesiz kız: Soho-square'da, bir evin girişindeki basamakların üzerinde dostu ile oturuyorlardı; yazarımızın belirttiğine göre, o zamandan beri, bu anının baskısı altında yüreğinin ezildiğini duymaksızın ve mahzun, cömert genç kızın anısına içten bir şükran duygusu taşımaksızın, bu evin önünden bir daha geçememişti; işte o gün kendini her zamankinden daha zayıf ve daha hasta hissediyordu; kapı eşiğine daha oturur oturmaz, hastalığının artmakta olduğunu anlamıştı. Bunun için, felaket kardeşinin göğsüne başını dayamıştı; ama ne olmuşsa olmuş, birden onun kollarından kurtulmuş ve merdiven basamakları üzerinde ters yüz yuvarlanmıştı. Kuvvetli bir uyarıcı bulunmazsa, işi bitmişti, ya da en azından, umarsız bir zafiyete düşecekti. İşte yazgısının bu kriz anında, ona kurtuluş elini uzatan, dünyadan yalnız hakaret ve haksızlık görmüş olan o yitik yaratık olmuştu; dehşet dolu bir çığlık atmış ve bir saniye bile yitirmeksizin, Oxford Caddesi'ne koşmuştu; ve az sonra elinde bir bardak baharatlı porto şarabıyla dönmüştü; boş mide üzerinde olağanüstü onarıcı etkisi olmuştu şarabın; zaten başka bir katı yiyeceğe o mide dayanamazdı. "Ah benim küçük koruyucum! Daha sonraki yıllarda, kaç kez, تنها yerlere atılmış ve hüznün içinde, gerçek sevgi ile dolu bir kalple seni düşlerken, kaç kez, gönül borcu altında ezilen bir kalbin kutsanmasını, nesnesini şaşmaz bir kader gibi takip eden, eskilerin bir babanın lanetine verdikleri doğaüstü güç ve ayrıcalığa sahip olmasını dilemişimdir! Gönül borcumun da, gerçek bir barış, bağışlama ve bir son uzlaşma bildirisiyle

seni uyandırabilmek için, bir Londra batakhanesi-
nin koyu karanlıklarına kadar, ya da hatta, olanağı
bulduğunda, mezarın zifiri karanlıklarına kadar
senin peşine düşmek, hep seni düşünmek, seni
gözlemek, sana yeniden kavuşmak, sana erişmek
gücüne kavuşmasını kim bilir kaç kez Tanrı'dan
dilemişimdir."

Böylesi duygulanımlar için, çok acı çekmiş
olmak gerekir; acıların, felaketlerin mühürleyip ka-
pattıklarının tersine, açıp yumuşattığı o
gönüllerden birisi olmak gerekir. Uygarlık bedevisi,
büyük kentlerin sahrasında öyle kalp yumuşatıcı
etmenleri öğrenir ki, duyarlılığı ev ve aile ile
sınırlanmış bir adam bunları bilemez. İnsanı
çirkefe atıncaya ve intihara varıncaya değin
yozlaştırıp gücünü kırmadıkça, çöllerde olduğu
gibi başkentlerin *barathrum*'larında da insan kalbini
güçlendiren ve biçimlendiren bir şey; bambaşka
bir tonla göklendiren bir şey vardır.

Bu olayın üzerinden çok geçmeden, Albemarle-
street'de babasının eski bir dostu ile karşılaşır; bu
adam, ailesine özgü davranışıyla, onu hemen tanır;
bütün sorularını içtenlikle yanıtlar, hiçbir şeyi sak-
lamaz ondan, ama kendisini vasilerine teslim etme-
yeceğine dair de söz alır. Son olarak, ev sahibi olan
o garip dava vekilinin adresini de verir. Ertesi gün,
ev sahibi hiç açmaksızın kendisine bir mektup geti-
rir; içinde on liralık bir banknot vardır.

Delikanlının, daha başlangıçta, gerek düzenli
bir işle, gerek aile dostlarından yardım istemekle,
yoksulluğuna bir çare aramamasına belki şaşabilir
okuyucu. Ama unutmamalı ki, bu son kaynağın

kullanılması açıkça tehlikeli bir yoldu. Vasileri durumdan haberdar olabilirlerdi; ve yasa da, kaçmış olduğu okula delikanlıyı zorla yollamak hakkını onlara veriyordu. Bu gibi durumlarda pek kadınsı ve duyarlı karakterlerde, genellikle rastlanılan bir enerji, böylesi küçültücü bir olasılığı göze almak-tansa, her türlü yoksunluğa ve her türlü tehlikeye direnme cesaretini veriyordu ona. Zaten, on yıl önce ölen babasının dostlarını, en azından çoğunun adlarını unutmuş olduğu dostlarını, nereden bulacaktı? Öte yandan, çalışmaya gelince, Yunanca yazı provalarını düzeltmekle yeterince kazanç sağlayabileceğini ve bu gibi işleri örnek olacak bir biçimde yapabileceğini bildiği de kesindir; ancak, saygıdeğer bir yayıncıya kendini takdim etme yolunu nasıl bulacaktı? Son olarak, uzatmayalım, o, edebiyat üzerine çalışmanın kendisine herhangi bir kazanç sağlayabileceğini hiç aklından geçirmediğini de ayrıca itiraf etmektedir. Bu üzücü durumdan kurtulabilmek için, tek bir çare düşünmüştü: Haklı olarak beklemekte olduğu servet karşılığında borç para bulmak. Nitekim, son olarak, o değindiğimiz dava vekilinin kendi karanlık işlerinde kullandığı birkaç Yahudi ile tanıştı. Beklentisinin gerçek olduğunu kanıtlayabilmek hiç de güç bir iş değildi; çünkü, savlarını, babasının *Doctors commons*'lara* bırakmış olduğu vasiyetname ile doğrulayabilirdi. Ama, geriye onun hiç aklına getirmedeği bir sorun kalıyordu: Kimliğini ispatlama. O zaman, gençlik arka-

* Londra'da, medeni hukuk doktorları koleji.

daşlarından, bunlar arasından da Kontu'nun ve Markisi babasının kendisine Galler'deyken yazmış oldukları ve hep cebinde taşıdığı mektupları çıkarıp gösterdi. Bunun üzerine Yahudiler nihayet nin genç kontunun (ki, parantez içinde söyleyelim, ondan hiç de daha yaşlı değildi), reşit olduğu dönemde paranın ödenmesini güvence altına almaya razı olması koşuluyla, iki ya da üç yüz lira verebileceklerini lütfen bildirdiler. Anlaşılabacağı gibi, borç verenin asıl amacı, bu işten sadece herhangi bir kazanç sağlamak bir yana – aslında bu çok küçük bir şeydi– gelecekteki muazzam servetini çok iyi bildikleri genç kontla daha başka ilişkiler kurmaktır. Nitekim, serüvenci gencimiz de onluk banknotlarını alır almaz, Eron'a doğru yola çıkmak üzere hemen hazırlıklarını yapmaya başladı. Aşağı yukarı üç lirayı, ileride senetleri yazdırmak üzere borç veren adama bıraktı; ayrıca, möblesiz olarak konuklanmış olmasının karşılığı olarak, dava vekiline bir miktar para verildi; biraz süslenip kendisine çeki düzen verebilmek için (ama ne süslenme ya!), on beş şilingi gözden çıkardı; son olarak, sevgili Ann da bu güzel servetten kendine düşen payı aldı. Böylece, karanlık bir kış akşamı, zavallı kızcağızı da yanına alarak, Bristol bavulu elinde, Salt-Hill'e dek inmek üzere, Piccadilly'e yöneldiler. Zamanları olduğundan, Golden-square'a girdiler ve Piccadilly'nin ışıklarından ve hayhuyundan uzak kalmak için, Sherrard-street'in bir köşesinde oturdular. O zaman genç kıza kendisini hiç unutmayacağını, olanak bulduğu her zaman

yardımına koşacağını kesin sözlerle vaat etti. Ona göre gerçekte bu bir ödevdi, hem de kaçınılmaz bir ödev. O anda, rastlantıdan doğan bu kardeşliğe karşı sevecenliğinin, onun büyük umutsuzluğunun esinlediği şefkatle çoğalmış olduğunu da duydu. Sağlık açısından karşılaştığı bunca sıkıntılara karşın, gene de bir dereceye kadar neşeliydi ve umut doluydu; buna karşılık Ann üzüntüden kahroluyordu. Vedalaşma sırasında kollarını onun boynuna doladı ve tek söz söylemeksizin ağlamaya başladı. Delikanlı ise en geç bir hafta sonra dönebileceğini umuyordu; bunun için, beşinci akşamdan itibaren, her akşam saat altıda Oxford Caddesi'nin büyük Akdeniz'inde, kendileri için bildik bir liman ve dinlenme yeri gibi olan, Great-Titchfield-street'in aşağısında kendisini bekleyecekleri anlaşmalarına göre. Onu yeniden bulabilmek için tüm önlemleri almış olduğunu sanıyordu böylece; ama, yalnız bir şeyi unutmuştu: Ann ona soyadını hiç söylememişti; ya da söylemiş olsa bile, belki pek önem vermediği için unutmuştu. Büyük iddialı, durmadan roman okuyan salon kadınları *Miss Douglas*, *Miss Montagüe* diye çağırılmaktan hoşlanırlar; buna karşılık, bu zavallı kızların en alçakgönüllüleri sadece kendi adlarıyla, *Mary*, *Jane*, *Frances*, vb. diye çağırılırlar. Üstelik, Ann o sıra müthiş nezleydi ve sesi iyice kısılmıştı; bu yüzden delikanlı da o anda tatlı sözlerle kendisini yüreklendirmek ve nezlesine çok dikkat etmesi gerektiğini öğütlemekle uğraşıp durduğu için, soyadını sormayı temelli unutmuştu; oysa kararlaştırılan buluşmalar gerçekleşmediğinde ya da

ilişkileri uzun süreli bir kopukluğa uğradığında, onun izini bulmanın en emin yolu buydu.

Kahramanımızın, yorgunluk ve arabanın sarsıntısının etkisiyle, sanki süt annesinin kucağındaymış gibi, göğsüne başını dayayıp kolları arasında uyuyakaldığı göbekli bir kilercinin şefkat ve merhameti ile renklenmiş yolculuk detaylarını atlıyorum. Sonuçta, Slough ile Eton arasında, açık havada, uzun bir uykuya dalar. Ve farkında olmadan Salt-Hill'i altı yedi mil geçtikten sonra, yanındaki adamın kolları arasında birdenbire uyanınca, yürüyerek geriye dönmek zorunda kalır. Salt-Hill'e vardığında, genç Lord'un Eton'da bulunmadığını öğrenir. Çaresiz kalınca da, ilki kadar içten bir bağlantısı bulunmayan, başka bir eski dostta, D... Lordu'nda yemek yemek ister. Nice aylardan sonra önüne çıkarılan ilk güzel sofradır bu; ama, şu işe bakın ki, yemeklerin hiçbirine elini bile süremez. Londra'da banknotlarını aldığı gün, bir ekmek dükkânından iki küçük ekmek almıştı; o dükkân ki, iki ay ya da altı hafta boyunca ona gözleriyle yiyecekmiş gibi bakmıştı; işte bu şiddetli isteğin anısı, onda bir aşağılanma duygusu olarak kalmıştı. Üstelik bunca arzulanan ekmek de onu hasta etmişti ve daha sonra haftalarca, herhangi bir yemeğe korkusuzca elini uzatmak yürekliliğini gösterememişti. Bolluğun ve *konforun* içinde bile iştahı olmuyordu. D... Lordu'na midesinin bu üzücü durumunu açtıktan sonra, Lord şarap getirtti, buna da sevindi. Yolculuğunun asıl amacına, Kontu'ndan istemeyi kurduğu ve, o bulunmadığı için, D... Lordu'ndan istediği yardıma

gelince, tam olarak bir şey elde etmiş olduğu söylenemezdi; diyeceğim, Lord kendisini büsbütün reddedip incitmek istemediğinden, kendisine yalnızca güvence vermeye razı olmuştu; ama bunun da belli koşulları ve belli vadeleri vardı. Bu yarım başarıdan rahatlamış olarak, üç günlük ayrılıktan sonra, Londra'ya dönmüş ve dostları Yahudiler'i bulmuştu. Ama ne yazık ki, borç para verenler D... Lordu'nun öne sürmüş olduğu koşulları kabul etmek istememişlerdi. Bu yeni bunalımın başlangıcında, bize açıklamadığı bir rastlantı sonucu, hamilerince kendisine bir çıkış kapısı açılmamış olsaydı ve yaptıkları yeni anlaşma yaşamını değiştirmemiş olsaydı, o korkunç yaşantısı bu kez daha da tehlikeli olarak yeniden başlamış olacaktı. Böylece, apar topar Londra'dan ayrılır ve nihayet, bir süre sonra da üniversiteye döner. Gençlik sıkıntılarını geçirmiş olduğu sahneyi de, bir daha ancak aylar sonra görebilecektir.

Peki ama zavallı Ann ne olmuştu, başına neler gelmişti? Her akşam onu aradı; Titchfield-street'te bekledi. Tanıyabilecek herkese onu sordu. Londra'da kaldığında, son dakikaya kadar, onu bulabilmek için elinden geleni yaptı. Kaldığı caddeyi biliyordu, ama evinin hangisi olduğunu bilemiyordu; ayrıca, ayrılmalarından önce, ev sahibinin hoyratlığından dolayı evden kaçmak zorunda kalmış olduğunu da şöyle böyle anımsar gibiydi. Başvurduğu kimselerden bazıları, sorularındaki coşkuya bakarak, arayışının nedenlerini bayağı duygulara bağlıyor ve yalnız gülüp geçmekle yanıt veriyorlardı; bazıları da kendisinden ufak tefek bir

şeyler aşırın bir kızı aradığını sanarak, muhbir gibi görünmek istemiyorlardı. Sonunda, Londra'dan temelli ayrılmadan önce, Ann'i şahsen tanıyan bir kişiye, daha sonraki günlerde oturacağı adresi bıraktı; ama, ne var ki, ondan söz edildiğini bir daha hiç duymadı. Yaşam sıkıntıları arasında, onun en büyük üzüntüsü de bu oldu. Unutmayınız ki bu şekilde konuşan adam, hem davranışlarının duygusallığı ile hem de yazılarının yüceliğiyle salık verilebilir, ağırbaşlı bir adamdı.

"Yaşasaydı, Londra'nın o muazzam labirentinde mutlaka birbirimizi arardık; ebedi bir ayrılık yaratmak için, Londra'nın bir caddesinde, birbirinden birkaç adım uzakta olmak, yeterlidir belki! Birkaç yıl hep onun yaşadığını umdum. Londra içindeki çeşitli gezilerim sırasında, binlerce kadın yüzünü onunkıyla karşılaştırmak umuduyla incelediğimi söyleyebilirim. Kendisini bir saniye görebilseydim, binlercesi arasından onu seçer ayırırdım; çünkü, güzel olmasa da, yüzünün tatlı bir anlatımı vardı, başını apayrı bir zarafetle tutardı. Aradım onu, dediğim gibi, hem de umutla. Evet, hem de yıllarca! Ama şimdi görsem, korkarım, tanıyamam bile; birbirimizden ayrılırken bana ürküntü veren o korkunç nezle, bugün benim için bir avuntu oluyor. Artık onu görmek istemiyorum, ama gene de düşünüyorum, hem de zevkle, uzun süredir mezarında uzanan bir kimseyi düşler gibi, -bir Madeleine'in mezarında, diyebilmek isterdim- saf benliğini hakaret ve barbarlık kirletmeden ve yüzünü bozup çarpıtmadan önce, ya da o pis heriflerin hoyratlığı, ilk saldırıları, kızcağızın yıkımını

tamam etmeden önce, bu dünyadan kaçırılmış bir kişi olarak.

"Demek böyle Oxford Caddesi, taş kalpli üvey ana, sen ki, yetimlerin iç çekişlerini dinledin ve çocukların gözyaşlarını içtin, işte kurtuldum artık senden! Senin bitip tükenmek bilmeyen kaldırımlarını acılar içinde arşınlamaya, korkulu düşler ya da açlık uykusuzlukları içinde çırpınmaya yargılı bulunmadığım o an geldi artık! Adımlarımızın izinden gidecek birçok takipçimiz var Ann ile benim; bizim yıkımlarımızın mirasçısı olan daha başka yetimlerin de bağı yandı; daha başka çocuklar göz yaşı döktüler; ve sen, Oxford Caddesi, o zamandan bu yana sayısız kalbin iniltilerinin yankısını yineledin. Ama benim atlatıp geçirdiğim bu fırtına, uzayan tatlı bir mevsimin güvencesi gibi bir şeydi."

Büsbütün kayıplara mı karıştı Ann? Hayır! Afyon dünyalarında onu yine göreceğiz; garip ve yüzü değişmiş bir hayalet olarak, anıların dumanı içinde yavaş yavaş yeniden doğacak, tıpkı Binbir Gece Masalları'ndaki cinin, şişenin buharları içinde yapmış olduğu gibi.

Afyonkeşe gelince, çocukluk acıları derin kökler salmıştır onun içinde, şimdi bunlar ağaç olacaklar ve bu ağaçlar yaşlı gölgelerini yaşamın bütün nesneleri üzerine saçacaklar.

Ama yaşam öyküsü bölümündeki son sayfalardan sezinlediğimiz o yeni acılara cesaretle, olgunlaşmış bir ruhun metanetiyle katlanacak ve en derin, en müşfik sempati ile, büyük ölçüde hafifleyecektir.

Bu sayfalar, Euménides'lerle* dolu o beynin yattığı yerin baş ucunda her zaman oturmakta olan, cesur bir kadın arkadaşa en soylu çağrışı ve en müşfik en güzel eylemleri içermektedir. Afyonun Oreste'si artık Electra'sını bulmuştur; yıllar boyu alındaki sıkıntı terlerini silmiş olan ve hastalığının ateşiyle çatlamış dudaklarını serinletmiş bulunan Electra'yı. "Çünkü sen benim Elektra'm oldun, daha sonraki yıllarımın sevgili arkadaşı! Çünkü sen İngiliz kadınının ruh soyluluğunda ve sabırla katlanılan sevgide Yunanlı kızkardeşinden geride kalmayı istemedin!" Eskiden, gençliğinde, yoksulluklar içinde yüzerken, ay ışığıyla dolu gecelerde, Oxford Caddesi'nde başıboş dolaşırken, gözlerini sık sık Mary-le-bone'un tam ortasından geçen ve kırlara dek uzanan caddelere çevirirdi (bu onun küçük bir avuntusuydu) ve, ışık ve gölge ile bölünmüş görünümüler üzerinde hayali bir yolculuk yaparken, kendi kendine şöyle derdi: "İşte Kuzey'e giden yol. İşte bu yol... Kumrular gibi benim de kanatlarım olsaydı, yeniden güç toplamak için işte buradan uçmaya başlardım!" İnsan, bütün insanlar gibi, isteklerinde kör insan! Çünkü, orada, Kuzey'de, aynı yerde, aynı vadi içinde, bunca istenilen o evde, yeni acılarını ve yeni kıyıcı hayaletlerin alayını bulacaktı. Ama yine orada, onarıcı iyilikleriyle Electra da kalıyordu ve şimdi bile, yalnız ve düşünceli adam, evcil sevgilerin tatlı merhemini isteyen sayısız üzüntüyle yüreği sıkışmış bir du-

* "İyilikseverler". İnsanların suçlarını cezalandıran Yunan Tanrıçaları Erinnyes'lere kinaye olarak kullanılır.

rumda, Oxford Caddesi'nden Kuzey'e doğru uzanıp giden yollara bakarak, bu aynı vadide, o aynı evde kendisini bekleyen sevgili Electra'yı düşünerek, koca Londra'yı adım adım arşınlarken, çocukken yapmış olduğu gibi, şöyle haykırıyordu: "Ah! Keşke kumrular gibi kanatlarım olsaydı, avunmak için uçmaya oradan başlasaydım!"

Öndeyiş böyle bitiyor; şimdi, yalancı çıkmaktan korkmaksızın, okuyucuya şu vaadde bulunabilirim: Perde, sadece edebiyatın en kırılgan aracının, kar gibi ak kâğıt üzerinde şimdiye kadar yapmış olduğu en şaşırtıcı, en karışık ve en görkemli görünüm üzerine kalkacaktır.

III

AFYONUN SAĞLADIĞI HAZLAR

Başlangıçta da söylemiş olduğum gibi, bu anıların yazarının, afyonu önceleri sık sık, daha sonra her gün kullanmasına yol açan şey, bu üzücü gençlik serüvenlerinin neden olduğu cılızlaşmış bir bedenin acılarını hafifletmek ihtiyacıydı. Yazar, keşfedilen gizemli hazların yinelenmesine karşı duyulan dayanılmaz isteğin, daha baştan kendisini bu deneyleri sık sık yinelemeye ittiğini de yadsımıyor; hatta, iç temizliğiyle, bunu itiraf da ediyor; yalnız, bir özürün kazancına sığınmakla yetiniyor. Oysa, onun afyonla ilk kez tanışması, çok daha sıradan bir durumda olmuştu. Dışının ağrıdığı bir gün, bu ağrıları sağlığının bozulmuş

olmasına bağlamıştı ve çocukluğundan beri her gün başını soğuk suyla yıkama alışkanlığını edinmiş olduğundan, ihtiyatsız davranıp yine bu alışkanlığına uymuştu; oysa böyle durumlarda çok tehlikeli bir şeydi bu. Üstelik, sonra da saçları sıırılsıklam uykuya yatmıştı. Bunun sonucu olarak, başında ve yüzünde şiddetli bir romatizmal ağrıyla uyanmıştı; yirmi gün kadar sürmüştü bu ağrı. Yirmi birinci gün, 1804'ün yağışlı bir sonbahar pazarı, ağrısını biraz olsun unutmak üzere Londra caddelerinde dolaşırken (üniversiteye girdiğinden bu yana Londra'yı ilk kez yeniden görüyordu), bir arkadaşıyla karşılaşmıştı, o da kendisine afyonu salık vermişti. Afyon terkebini, eczacının tavsiye ettiği miktarda aldıktan bir saat sonra, bütün ağrısı kesilmişti. Az önce kendisine çok büyükmüş gibi görünen bu kazanç, giderek, duymuş olduğu yeni hazların yanında bir hiç gibi kalıyordu. Ruhu nasıl da kanatlanmıştı! İçinde ne dünyalar doğmuştu! İnsani acıların tümü için bir panzehir, *pharmakon népenthèse* miydi bu acaba?

"Filozofların bunca yıldır tartışmış oldukları mutluluğun büyük gizi, bundan böyle çözülmüştü! Şimdi bir peni ödeyerek mutluluk satın alınabilir ve yelek cebinde taşınabilirdi; kendinden geçişin coşkusu artık bir şişeye kapatılacak ve ruhun huzuru posta arabasıyla yollanabilecekti! Okuyucu belki benim dalga geçtiğimi sanacaktır; ama, acı içindeyken şaka yapmak, benim eski alışkanlıklarımdandır; diyebilirim ki, afyonla alışverişi olan bir kişi öyle uzun boylu gülemez. Onun hazları bile ciddi ve törensel bir nitelik taşır

ve en mutlu durumunda bile, afyonkeş, bir *allegro* karakteriyle ortaya çıkamaz; o zaman bile, *penseiroso*'ya yaraşır bir biçimde konuşur ve düşünür."

Burada yazar, her şeyden önce, kimi karalamalardan afyonun hıncını almak istiyor: Afyon uyuşturucu değildir, en azından zekâ için; insanı sarhoş etmez; eğer *laudanum* çok miktarda alındığında sarhoşluk verebiliyorsa, bu afyondan dolayı değil, onun içindeki alkolden dolayıdır. Sonra da alkolün etkileriyle afyonunkiler arasında bir karşılaştırma yapar ve ayrımlarını çok net bir biçimde belirler: Sözgelimi, şarabın sağladığı zevk, yükselen bir ilerleme çizgisi izler sonra giderek azalıp düşmeye başlar; buna karşılık afyonun etkisi bir kez kendini gösterdi mi, sekiz on saat boyunca hep aynı kalır; biri, keskin bir haz verir; öbürü, uzun süreli bir haz; birinde bir alevlenme görülür; ötekinde hiç değişmeyen ve sürekli bir yanma, ateş. Ama, aralarındaki en büyük ayrım da şudur: Şarap, zihinsel yetileri bozup karıştırır; buna karşılık afyon, onlara yüksek bir düzen ve uyum sağlar. Şarap, insanı kendini yönetmekten yoksun eder; afyon ise bu yönetimi daha yumuşak ve uyumlu yapar, daha sakinleştirir. Herkesin bildiği gibi, şarap, küçümsemeye ve hayranlığa, sevgiye ve nefrete olağanüstü bir güç kazandırır; ama bu bir an sürer. Buna karşılık afyon, insan yetilerine derin bir disiplin duygusu ve bir çeşit tanrısal sağlık iletir. Şarap sarhoşları, hiç kimsenin anlamayacağı bir biçimde, durup dururken, birbirlerine karşı ebedi dostluk andında bulunurlar, el

sıkışır ve birlikte gözyaşları dökerler; insanın cinsel dürtüleri de doruğuna çıkar. Buna karşılık afyonun yol açtığı iyilikseverliğin gelişip büyümesi, ateşli bir hastalık nöbeti değildir; daha çok, temelde iyi ve doğru, düzelmiş, kendi doğal durumuyla bütünleşmiş, soylu yaradılışını zaman zaman bozmuş olan tüm acılardan kurtulmuş bir insandır. Son olarak, şarabın kazançları ne denli büyük olursa olsun, denebilir ki, şarap neredeyse çılgınlığa yöneliktir ya da en azından, aşırılığa kaçır ve belli bir sınırın ötesinde, düşünsel gücü, bir anlamda, buharlaştırıp dağıtır; oysa afyon, taşkın insanı yatıştırır ve dağılmış olanı adeta toplar gibidir her zaman. Tek sözcükle, şarap aracılığıyla egemenliğe el koyan, insanın salt insanı yanı, hatta genellikle kaba yanıdır; buna karşılık, afyonkeş, varlığının arınmış yanının ve içindeki sevgi duygularının azami esneklik kazandığını ve her şeyden önce de, zekâsının avutucu ve pırıl pırıl bir açıklık kazandığını dolu dolu duyar.

Yazar, ayrıca, afyonla sağlanan düşünsel coşkunun ardından, ister istemez bir dermansızlık geleceğini ve bu eczanın kullanılmasının doğrudan ve doğal bir sonucu olarak yetilerde bir durgunluk ve bir tutukluk doğacağını da yadsır. On yıllık bir süre içinde, afyon kullandığının ertesi günü her zaman dikkate değer bir düşünsel sağlık içinde bulunduğunu ileri sürer. Birçok yazarın üzerinde durmuş olduğu ve özellikle Türkler'deki alışkanlığın bir kanıtını oluşturduğu o tutukluk konusuna gelince, o böyle bir şeyle hiç

karşılaşmadığını söyler. İçine girdiği sınıflandırmaya uygun olarak, afyonun sona doğru uyuşturucu olarak etkimesi olası görülebilir; ama, ilk etkileri her zaman insanı uyarır ve coşturur, bu ruh yükselmesi hiçbir zaman sekiz saatin altında sürmez; öyle ki, uyuşturucu etkinin bütün ağırlığını doğal uykunun üzerine rast getirecek şekilde ilacını almayı düzenlememişse, afyonkeşin kendi hatasıdır bu. Yazar, afyonun bir İngiliz beyinin yetilerini uyuşturmaya elverişli olup olmadığını okuyucunun anlayabilmesi için, kendi kullanımlarından iki örnek vereceğini söylüyor ve sonra sorunu kanıtlarla değil de örneklerle işleyerek, 1804 ile 1812 arasında kalan süre içerisinde, Londra'daki *afyon akşamlarını* genel olarak nasıl geçirdiğini anlatıyor. O sıralar çok çalışıyordu ve bütün zamanı ciddi incelemelerle doluydu; her insan gibi kendisinin de arada bir kendine en uygun avuntuyu ve eğlenceyi aramak hakkının olduğuna inanıyordu.

"Gelecek cuma, inşallah, sarhoş olmaya niyetleniyorum," diyordu merhum Dükü; işte bizim yazar da, bunun gibi, belli bir süre içinde, ne zaman ve kaç kez o çok sevdiği eğlencesine kendini bırakıvereceğini daha önceden saptıyordu. Bu, üç haftada bir kez, ya da çok seyrek olarak da onun üstünde; genelde, salı akşamı ya da cumartesi akşamı, opera günlerinde olacaktı. Grassini'nin çok tutulduğu günlerdi o zamanlar. Böylece müzik, tatlı seslerin mantıki basit bir dizilişi gibi değil, tersine, bir dizi *memoranda* [muhtıra, not] gibi, ruhunun gözü önünde geçmişteki tüm yaşamını çağrıştıran

bir büyünün na meleri gibi kulağına giryordu. Afyonla yorumlanan ve aydınlanan müzik, bu düşünsel e ence i te böyledir; birazcık incelm   her insan onun y celi ini ve yo unlu unu kolayca tasarlayabilir. Oysa birçok kimse, seslerde i erilm   olan asıl düşüncenin ne olduğunu sorar; onlar unutuyorlar, ya da daha doğrusu, bilmiyorlar ki, bu yönden şiirin akrabası olan müzik, düşüncelerden çok duyguları imler; düşünceleri de esinler, doğru ama, kendi başına onları içermez. Geçmişteki bütün yaşamı bildi ine göre, onun içinde ya ıyordu, ama, belleğin bir çabasıyla değil, müzikle - cisimle mi  ve varlığa ermiş olarak ya ıyordu; onun seyrine dalmak da artık acı vermiyordu. İnsansal şeylerin özünde yatan tüm baya ılık ve  i lik, bu gizemli dirili  dışında kalıyor ya da  lk  bir sis içinde eriyip yoklu a karışıyor ve eski tutkular böylece co turulmu , soylula tırılmı  ve tinselle tirilm   oluyordu. Afyon ve müzikle ruhunun içinde aydınlatılmış olan bu ikinci sahnede,  zg rl  ne kavu mu  bir   renci olarak geçmiş olduğu dağları ve yolları; Galler'in nazik ev sahiplerini; Londra'nın geniş caddelerinin  im ek  akmalarıyla kesilip parçalanan k r karanlıklarını; hüzünlü dostlukları; Ann'i ve daha iyi bir gelecek umudunun avuntusuyla geçen, uzun yoksulluk günlerini kim bilir kaç kez g rm   t r! Sonra, bütün tiyatro salonunda, perde araları verildiğinde, İtalyanca konuşmalar ile kadınların konuştukları bu yabancı dilin müziği, o ak amın büyüsüne daha başka şeyler de katardı; çünkü, bilindiği gibi, bir dili bilmemek, kulağı

onun uyumuna daha duyarlı kılar: Bunun gibi, bir görünümün tadını, onu ilk gören kadar kimse çıkaramaz; çünkü, böylesi bir durumda, doğa tüm garipliğiyle kendini ortaya koyar ve kendisini sık sık gören bir göz için olduğu gibi, henüz körelmemiştir.

Ama bazen, cumartesi akşamları, daha garip ve gene de eskisi kadar büyüleyici başka bir zevkin çağrısı, İtalyan operasına karşı duyduğu sevgiye baskın gelebiliyordu. Müzikle yarışacak kertede ilginç olan bu zevk arayışı, şefkat yolunda bir heveskârlık diye adlandırılabilirdi. Yazar, büyük bir başkentin amansız burgacına gencecik yaşta terk edildiğinde, çok üzgündü ve derinden yaralanmıştı. Okuyucunun da gözünden kaçmayacağı gibi, iyi, ince ve sevecen bir ruha sahip olmamakla birlikte, uzun serserilik günlerinde ve daha da uzun o sıkıntı gecelerinde, yoksulları sevmeyi ve onlara acımayı öğrenmiş olduğu kolayca anlaşılabilir. Eski öğrenci, yoksulların bu yaşantısını yeniden görmek ister; o insan kalabalığı içine dalmak ister ve tıpkı bir yüzücünün denizi kollarıyla kucakladığı ve böylece doğayla daha doğrudan bir teması geçmiş olduğu gibi, o da kalabalık içinde adeta bir banyo yapmaya can atar. Burada, kitabın deyişi (edası), sözü yazarın kendisine bırakmayı bir ödev durumuna getirecek kertede yücelir.

"Daha önce de söylemiş olduğum gibi, bu zevk, yalnız cumartesi akşamları duyulabilir. Cumartesi akşamları, herhangi bir akşamdan ne bakımdan ayrılıp seçiliyordu peki? Dinlenebilmek için hangi işlerde çalışacaktım peki? Hangi ücreti alacaktım?

Grassini'yi dinlemeye bir çağrı değilse, cumartesi akşamından kaygılanacak neyim vardı peki? Haklısınız, çok mantıklı okuyucu, söylediklerinize diyecek yok. Ama, insanlar duygularına değişik bir akış verirler ve aralarından birçoğu, yoksullukları ve sıkıntıları ile şu ya da bu yolla duygudaşlık kurarak, yoksullara karşı ilgilerini gösterirken; ben o dönemde, onların zevkleriyle duygudaşlık kurarak, kendilerine karşı beslediğim yakınlığı dile getirmek istiyordum. Yoksulluğun acılarını, daha yakınlarda çekmiştim; anılarını tazelemekten hoşlanmayacak denli çekmiştim onları. Ama, yoksulların zevkleri, ruhlarının avuntuları, bedensel yorgunluklarının atılması, asla acılı bir seyir konusu olamaz. Oysa, cumartesi akşamları, yoksullar için, dinlenme döneminin dönüşünü gösterir; o gün, birbirine en düşman tarikatlar, bir noktada birleşirler ve bu ortaklaşa kardeşlik bağını tanırlar; o akşam, hemen hemen bütün Hristiyanlar işlerini bırakıp dinlenirler. Başka bir dinlenceye giriş hizmeti gören bir dinlenmedir bu; bütün bir gün ve iki gece, ilerdeki yorgunluktan onları ayırır. İşte bunun için, cumartesi akşamları, her zaman bana öyle gelir ki, ben de bir iş boyunduruğunu atmışımdır boynumdan, sanki benim de alacak bir ücretim vardır ve o dinlenme lüksünden ben de payımı alacağımdır. Nitekim, elden geldiğince geniş bir ölçüde, çok derinden duygudaş olduğum bir sahnenin tanığı olabilmek için, cumartesi akşamları afyonumu aldıktan sonra, yol ve uzaklık kaygısı taşımaksızın yoksulların aldıkları ücretleri harcamak için toplanmış olduk-

ları uzaklardaki arşıllara doğru avare avare dolaşarak gitmeyi âdet edinmişimdir. Bir erkek ve karısıyla iki-üç ocukdan oluşan birçok aileyi, onların tasarılarını, olanaklarını, bütçelerinin gücünü ya da ev eşyalarının fiyatlarını tartıştıkları sırada gözleyip dinlemişimdir. İstekleriyle, sıkıntılılarıyla ya da görüşleriyle yavaş yavaş tanışık olmuşumdur. Bu arada bazen hoşnutsuzluk mırıldanışları da duymuyor değildim elbet; ama, çoğunlukla, yüzleri ve sözleriyle sabrı, umudu ve sükûneti anlatıyorlardı. Bu konuda hemen belirteyim ki, yoksullar, genel olarak ele alındığında, zenginlerden çok daha filozof oluyorlar; diyeceğim, umarsız bir felaket ya da onarılmaz bir yitik gözüyle baktıkları konularda, daha kıvrak ve daha şen bir tevekkül gösteriyorlar. Elime fırsat geçtiğinde ya da patavatsız görünmeksizin her elimden geldiğinde, aralarına karışıyor ve tartışma konusu vesilesiyle, görüşümü söylüyordum; görüşüme her zaman hak verilme de, hep iyilikle karşılanıyordu. Ücretler biraz yükselmiş ise ya da yakında yükseleceği beklentisi varsa; ekmeğin libresinin biraz düşeceği ya da soğan ile tereyağının yakında ucuzlayacağı söylentisi ortada dolaşıyorsa, ben de kendimi mutlu sayardım, sevinirdim; ama, beklentilerin tersi çıkarsa, o zaman ben de afyonumdan avuntu bulmaya çalışırdım. Çünkü afyon, gereçlerini, hiç ayırım yapmaksızın, gülden olduğu kadar baca içlerinden de alan arı örneği, tüm duyguları kendine bağlamak ve kendi diyapozonuna göre düzenlemek sanatına sahiptir. İşte bu gezilerin ki-

mileri, beni alıp çok uzaklara götürürdü; çünkü, bir afyonkeş, zamanın akıp gidişini göremeyecek denli mutludur. Gün olurdu, evime yönelmek çabası içinde, denizcilik ilkelerine göre gözlerimi kutupyıldızına dikerek; ilk yolculuğumda karşılaşmış olduğum burunları ve çıkıntıları yeniden geçmekten sakınmak üzere, kuzeybatıya doğru tutkuyla yolumu ararken; birdenbire dar sokakların labirentlerine, çıkmaz sokakların muammalarına, hamalların cesaretiyle alay etmek ve fayton sürücülerinin aklını karıştırmak için yapılmış, çıkışı olmayan yolların problemleri içine daldım. Gün olur, o bilinmeyen topraklardan bazılarını ilk kez benim bulduğuma inanırdım ve onların, Londra'nın yeni haritasında gösterilmiş olabileceğinden kuşkuya düşerdim. Ancak, birkaç yıl sonunda, bütün bu hayal oyunlarını çok pahalıya ödedim; insan yüzü, düşlerimi zorbalığı altına aldığı sırada ve uçsuz bucaksız Londra içinde benim kararsız avareliklerim, usuma bulanıklık ve vicdanıma sıkıntı ile pişmanlık sokan düşünsel ve ahlaksal bir kararsızlık duygusuyla birlikte, uykularımda yinelendikleri zaman.."

Demek ki afyon, zorunlu olarak, bir eylemsizlik ve tutukluk doğurmuyor; tam tersine, bizim düş adamını, çoğunlukla, ortaklaşa yaşamın en kalabalık merkezlerine atabiliyor. Ne var ki, tiyatrolar ile çarşılar, pazarlar, bir afyonkeşin genellikle pek öyle gidip gezdiği yerler değildir, özellikle de tam bir keyif içinde bulunduğu zamanlar. Böyle bir durumdayken, kalabalık onun için bir baskı olur, müzik de kaba ve şehvi bir nitelik kazanır. Bu

yüzden, derin hayallerinin ve kendinden geçip coşmalarının kaçınılmaz koşulları olarak, o daha çok yalnızlığı ve sessizliği arar. *İtiraf*lar'ın yazarı, başlangıçta kalabalığın içine ve insan seline atılmış bulunuyorsa, bunun nedeni, gençlik sıkıntılarının sonucu olan düşlerine ve kara bir melankoliye duyduğu çok güçlü bir eğilime karşı tepkide bulunmak içindi. İnsan topluluklarında olduğu gibi, bilim araştırmalarında da bir çeşit hastalık hastalığından kaçıyordu o. Daha sonraları, kendi gerçek kişiliği yerleştikçe ve eski fırtınaların karanlıkları dağıldıkça, yalnız yaşama düşkünlüğüne kendini tehlikesizce verebileceğini sanmıştı. Birçok kez, bütün bir güzel yaz gecesini, pencerenin yanına oturmuş olarak, günün batışından günün doğuşuna dek kıpırdamaksızın, bir an için yerini değiştirmek istemeksizin geçirdiği günler oluyordu; o zaman gözlerini, denizin ve büyük bir kentin engin görünümüyle ve ruhunu da, bu görünümün esinlediği uzun ve nefis düşüncelerle dolduruyordu. O zaman büyük bir doğal allegori gözleri önüne serilirdi.

"Sisle ve gecenin zayıf ışıklarıyla silikleşmiş olan çok uzaklarda, ötelerde kurulmuş bulunan, ne büsbütün unutulmuş, ne de benim görüş menzili-min dışında kalan, acıları ve mezarlarıyla, şehir yeryüzünü temsil eder gibiydi. Okyanus, hep sürüp giden solumasıyla, ama alttan alta hazırladığı sükûnet içindeki haliyle, benim ruhumu ve o sırada onu yöneten etkiyi canlandırıyor. Bana öyle geliyordu ki, ilk kez yaşamın hayhuyunun dışında ve uzakta bulunmaktayım; bütün

gürültü patırtı, koşuşturma ve savaşım, artık kesilmişti; yüreğimin üzerindeki gizli baskılara sanki bir ara verilmişti; bir tatil günü dinginliği; her türlü insani işten bir kurtuluştı bu. Yaşam yolları üzerinde çiçek açan umut, mezarlıklarda yerleşmiş olan huzurla ters düşmüyordu artık, ruhumun değişimleri gökler kadar yorulmazmış gibi görünüyordu; ama, bu arada, bütün kaygılar, sanki alcyonien* bir sessizlikle yok olmuş gibiydiler; bu, bir eylemsizliğin değil, tersine, birbirine denk ve zorlu güçlerin şahane karşıtlığının sonucu gibi görünen bir sessizlik, dinginlikti; sonsuz faaliyetler, sonsuz dinginlik!

"Ey adil, etkili ve güçlü afyon!.. Cennetin anahtarları senin elinde!.."

Bu çalışmanın başında tam metin olarak aktardığım ve ona bir epigraf hizmeti görebilecek o garip, güzel eylemler, o şükran acıları işte burada kendilerini gösteriyorlar. Bayrama son veren bir buket çiçek gibi bir şey bu. Çünkü, az sonra, dekor yine kararacak ve gecenin içinde fırtınalar birikecek.

* Alcyon: Yuvasını dalgalar üzerine yapan bir masal kuşu. Bu kuşun görülmesi, sükûnet ve barışı imler.

Alcyonien: Bu kuşun adından türetilen, "sakin, barışçı" anlamında bir sıfat.

IV

AFYONUN ÇİLELERİ

Afyonla ilk kez 1804'de tanıştı. Öğrenim sırasında mutlu ve asil sekiz yıl gelip geçmişti. Şimdi artık 1812'deyiz. Oxford'tan uzakta, iki yüz elli millik bir uzaklıkta, dağların arasında bir inziva evine kapanmış olan kahramanımız (bu adı hak etmiştir artık) şimdi ne yapıyor? Ne yapacak! Afyon yiyor! Daha başka? Alman fizikötesini inceliyor. Kant'ı, Fichte'yi, Schelling'i okuyor. Bir tek hizmetçi kadınla, küçük bir kulübeye kapanmış olarak, ağırbaşlı ve sakin saatlerin akıp geçtiğini görüyor. Peki evlenmedi mi? Henüz evlenmedi. Sürekli afyon alıyor mu hâlâ? Her cumartesi akşamı. Peki bu tutum, 1804'ün o sıkıcı, yağışlı pazarından sonra da arsızca sürüp gitti mi? Ne yazık ki evet! Ya sağlığı? Bu uzun ve düzenli keyiflenmelerden sonra ne oldu? "Hiçbir zaman, diyor, 1812 ilkbaharındaki kadar sağlıklı olmadım." Hemen belirtelim ki, o zamana kadar, sadece bir heveskâr idi o ve afyon onun gözünde henüz bir sağlık sorunu olmamıştı. Aldığı dozlar hep ılımlı tutulmuş ve birkaç günlük aralarla, ihtiyatla birbirinden ayrılmıştı. İşte belki bu ılımlılık ve ihtiyatlılık, üzücü sonuçların doğmasını geciktirmişti. 1813'te yeni bir devre başlar. Geçen yaz, bize açıklamadığı acı bir olay fizik sağlığını da etkileyecek derecede

ruhunu kuvvetle sarsmıştı; daha 1813'te dava vekilinin evinin bir köşesinde geçirdiği kâbus gecelerinde, daha önce çektiği onca acıya şaşırtıcı biçimde benzeyen ve eski hastalıklı düşlerinin hepsine eşlik etmiş olan, korkunç bir mide yanması ile karşılaşmıştı. İşte en sonunda büyük açıklama, gerekçe ortaya çıkmıştı. Ama bu krizin üzerinde uzun uzadıya durmak ve olup bitenleri ayrıntısıyla anlatmak neye yarar? Savaşım uzun sürdü, acılar, yorucu ve dayanılmaz oldu, ama kurtuluş halen orada, el altındaydı. Yaşamlarının düzenli akışını karıştırıp bozan ve iradesinin tüm çabalamalarını hiçe sayan, o günlük acılar için bir merhem, bir panzehir aramış olan herkese içtenlikle söylemek isterim ki; ruh hastası, beden hastası herkese söylemek isterim ki; aranızda gerek eylem, gerekse niyet bakımından günahsız olan biri varsa, bizim hastamıza ilk taşı o atsın! Böylece, bu iş de anlaşılmış, çözülmüş olur. Ayrıca hastamız, kendisine şu noktada da inanılmasını rica ediyor: Afyonu günlük olarak almaya başladığında, bir gereklilik, bir zorunluluk, bir yazgı söz konusuydu; başka türlü yaşama olanağı yoktu. Hem sonra, her an yenilenen bir güçle, belirsiz ve uzak bir kazanç umarak her zaman hazırda bekleyen ve hiç yorulmak bilmeyen acıyı, eziyeti, her dakika yenilenen bir güç ve sabırla karşılayabilen o babayiğit insanların sayısı pek mi çok sanki? Böylesine yürekli ve böylesine sabırlı görünen bir kişi, başarısında pek büyük bir erdem göstermiş sayılmaz; ama, kısa bir süre direnç gösteren kişi de, bu kısa zamanda, kimsenin bilmediği büyük bir güç koymuştur orta-

ya. İnsanlar arasındaki yaradılış farkları, kimyasal dozlar kadar sonsuz çeşitlilikte değil midir? "İçinde bulunduğum bu sınırlı durumda, gayri insani bir ahlakçı, kaynatılmamış afyon kadar çekilmez bir şeydir benim için!" İşte güzel bir yargı, çürütülemez bir yargı. Burada artık suçu hafifletici koşullar değil, bağışlatıcı koşullar söz konusudur.

Nihayet bu 1813 krizinin bir çıkışı oldu, siz de kestirebilirsiniz bu çıkışı; bundan böyle, bizim yalnız adama filan gün afyon alıp almadığını sormak, o gün ciğerlerinin soluyup solumadığını, ya da yüreğinin işlevlerini yerine getirip getirmediğini soruşturmak gibi bir şeydir. Artık afyon uğruna ne Carem perhizi, ne ramazan, ne imsak vardır! Afyon yaşamın bir parçası olmuştur şimdi! 1816'dan az önce ömrünün en güzel, en ışıklı yılında şöyle der: Aniden ve neredeyse hiç çaba göstermeden, üç yüz çekirdek afyondan, yani sekiz bin damla laudanum'dan günde kırk çekirdeğe inmiştım, böylece, o garip besinimi sekizde yedi oranında azaltmışım. Beynimin üzerine çöken yoğun melankoli bulutu, sanki bir büyüünün etkisiyle, bir günde dağılmıştı; ruhsal canlılığım, kıvraklığım yeniden görünmüştü ve yeniden mutluluğa inanmaya başlamışım. Artık günde sadece bin damla laudanum alıyordum (Ne ılımlılık!). Ruhsal bir Saint-Martin yazındaydım sanki. Kant'ı yeniden okudum, anladım ya da anladığımı sandım. İçim o ruh hafifliği, sevinciyle dolup taşıyordu -çevrilemeyecek dile getirmek için hazin sözcükler, hem işe ve hem de kardeşlik göstermeye elverişli duygulardı bunlar. (Böylesine ciddi bir yazara saygıda kusur etmek ni-

yeti taşımaksızın söyleyelim) biraz esrik insanların sevecenliğini andıran, hemcinsine karşı duyulan bu sevecenlik, yakınlık, dahası, şefkat duygusu, bir gün, en tuhaf ve en kendiliğinden bir biçimde, bir Malezyalı'ya yöneldi. Bu Malezyalı'yı unutmayın, ileride onunla yine karşılaşacağız; korkunç bir biçimde çoğalmış olarak, yine kendisini gösterecek. Bir düş adamının yaşamında, herhangi bir olayın yansıma ve yankılanma gücünü kim hesap edebilir ki? Bir raslantıyla atılan taşın kıpırdattığı ruhsal dalgalar içindeki halkaların sonsuza kadar yayılıp genişlemesini kim düşünebilir bir ürperme geçirmeksizin? İşte böylece, günün birinde, bir Malezyalı gelir, o sessiz inziva evinin kapısını çalar. İngiltere dağlarında bir Malezyalı'nın yapacak ne işi olabilir? Kim bilir, belki de, oradan kırk mil uzakta bulunan bir limana doğru gidiyordu. Dağda doğmuş, Malezya dili bir yana, İngilizceyi doğru dürüst konuşamayan ve ömründe türban diye bir şey görmemiş hizmetçi kadın acayip korkmuştu. Ancak, efendisinin bir bilgin olduğunu anımsayarak ve yeryüzündeki bütün dilleri, belki Ay üzerindikileri de konuşabileceğini umarak, mutfağa gelip yerleşmiş olan o şeytanı oradan uzaklaştırmak üzere ricada bulunmak için onu aramaya koşmuştu. Birbirine bakan bu iki insanın yüzlerindeki zıtlık, çok ilginç ve eğlenceli bir şeydi. Birinde, kişinin gururu okunuyordu; öbüründe ise, Asyalı uşaklık; biri, pembe ve taze idi, öbürü, sarı ve asabi, kıpırdaşıp duran kaygılı gözlerin aydınlattığı bir yüz. Bilgin, hizmetçisi ve komşuları gözünde onurunu zedelememek için,

onunla Yunanca konuşmuştu; Malezyalı da kuşkusuz kendi dilinde buna yanıt vermişti; anlaşılmadılar ama, gene de her şey iyi geçmişti. Malezyalı, mutfağın döşemesinde biraz dinlendikten sonra, yola çıkmak istediğini işaretle anlatmıştı. Zavallı Asyalı, Londra'dan yaya gelmiş olduğu halde, üç haftadan beri insani bir yaratıkla herhangi bir düşünce alışverişinde bulunmamıştı. Bu yalnız yaşantının sıkıntılarını dağıtmak üzere, yazarımız, Malezya bölgesinden gelen bir adamın afyonun ne olduğunu bileceğini düşünerek, yola çıkmadan önce, o değerli maddeden kocaman bir parçayı hediye etmişti. Bundan daha soylu bir konukseverlik anlayışı düşünülebilir miydi? Malezyalı, yüzünün anlatımıyla afyonu çok iyi tanıdığını belirtmişti ve birçok kimseyi öldürebilecek büyüklükteki bu bağışlanan parçayı bir lokmada yutmuştu; sevecen bir kimseyi kaygılara sokacak bir şeydi bu elbet; ama, ülkede, anayol üzerinde bulunan bir Malezyalı cesedinden hiç bahsedilmediğine göre, o garip yolcunun zehire yeterince alışık olduğu ve böylece şefkat duygusundan beklenen sonucun sağlanmış olduğu söylenebilirdi.

Dediğim gibi, o sıralar, afyonkeş henüz mutluydu; konfora düşkün yalnız ve bilgin bir adamın gerçek mutluluğunu yaşıyordu: Sevimli bir kır evi, sabırla ve özenle oluşturulmuş güzel bir kitaplık ve dağda kıyamet koparan bir kış. Güzel bir konut, kışı daha şairane kılmaz mı ve kış da konutun şiirselliğini çoğaltmaz mı hani? Beyaz badanalı kır evi, yeterince yüksek dağlarla çevrili küçük bir vadinin bir kuytusunda kuruluydu; duvarlar üzerine

çiçeklerle bezeli bir halı seren ve baharda, yazda, sonbaharda pencerelere kokulu bir çerçeve oluşturan küçük ağaçlarla süslenmiş gibiydi; bu ağaçlar da akdikenlerle başlıyor ve yaseminlerle sona eriyordu. Ne var ki, onun gibi bir hayal ve düşünce adamı için en güzel mevsim, mutluluk mevsimi, kıştır; hem de en sert biçimiyle kış. Tanrı'ya yumuşak bir kış mevsimi için yakaran ve onun çekip gitmesinden mutluluk duyan kimseler vardır. Ama o, her yıl gökyüzünden elden geldiğince bol kar, dolu ve buz bekler; bir Kanada kışı, bir Rus kışı gerekir ona; parasının karşılığı olarak bunlar gereklidir. Yuvası daha sıcak, daha tatlı, daha sevimli olacaktır böylece: Saat dörtte yanan mumlar, güzel bir ocak başı, yumuşak halılar, döşemeye kadar dalgalanarak inen ağır perdeler, güzel bir çay demliği, ve akşamın saat sekizinden sabahın dördüne kadar çay. Kış olmasa, bu hazlardan da hiçbiri tadılmaz; her türlü konfor, güçlü bir ısıyı gerektirir; bu da ayrıca pahalı bir şeydir. İşte bizim düş adamı da, kendisi nasıl borcunu ödedyse, kışın da dürüstçe bunun karşılığını göstermesini ister elbet. Salonu küçüktür ve iki amaçla kullanılmaktadır. Daha doğrusu ona kitaplık denebilir. Birer birer satın alınmış, beş bin cilt kitap burada toplanmıştır, sabrın gerçek bir kazanımıdır bu. Şöminede büyük bir ateş yanıp parlamaktadır; tepsinin üzerine iki çay fincanı ve iki tabak konmuştur; çünkü, bize hafiften duyurmuş olduğu şefkatli Electra, meleklerle yaraşır gülümsemelerinin bütün büyüyle, kır evini süsler. Onun güzelliğini betimlemekten ne çıkar?

Okuyucu, bu ışık gücünün tümüyle fiziksel olduğunu ve dünya fırçasının alanına girdiğini sanabilir. Hem sonra laudanum şişesini de unutmamak gerekir, koca bir sürahi, inan olsun! Öyle ya, sık sık azığımızı yenileyemeyecek derecede Londra eczanelerinden uzaktayız artık; Alman fizikötesi üstüne bir kitap masanın üzerindedir her zaman, ev sahibinin hiç değişmeyen düşünsel tutkularının kanıtıdır. -Dağ manzarası, sessiz inziva evi, lüks ya da iyi bir konfor, düşünmek için bol bol zaman, zihinsel yeteneklerini toparlamaya elverişli sert bir kış; evet işte mutluluk buydu; ya da daha çok, mutluluğun son ışıkları, yazgının kötü gidişinde bir mola, kasvet içindeyken sevinçli bir gün; çünkü, işte o uğursuz döneme geldik bile; burada artık, "o tatlı büyük mutluluğa elveda, hem yazına hem kışına elveda, umuda ve rahat, sakın düşlere elveda, ruh sükûnetine elveda, uykunun kutsanmış avuntularına elveda demek gerek!" Üç yıldan fazla bir süre, bizim düş adamı, ortaklaşa mutluluk diyarından sürülmüş, kovulmuş olacaktır; çünkü, şimdi, "*bir yıkımlar Ilyada'sına varmıştır, afyonun çilelerine girmiştir.*" Karanlık bir dönem, zengin ve yorucu görülerle ara ara bölünen geniş bir körkaranlıklar örgüsü başlamıştır:

*Tıpkı büyük bir ressamın batırması gibi fırçasını
Depremi ve çöküntünün karalığına.*

Çok görkemli ve gerçekten çok Miltonvari bir nitelik taşıyan Shelley'in bu dizeleri, deyim yerindeyse, bir afyonlu görünümün rengini çok iyi yansıtır. Afyonun köleleştirmiş olduğu bir beyni saran kasvetli gökyüzü ve ötesine geçilmez çevren işte tam

böyledir. Yıkımda ve hüzünde sonsuzluk, ve her şeyden daha hüzünlü olan, işkenceden kendini söküp alamama güçsüzlüğü!

Daha ileriye gitmeden önce, bizim pişmanlık getiren adamımız (görünüş itibariyle, daha çok, her zaman eski günahlarına dönmeye hazır bir tövbekârlar sınıfına girmekle birlikte, onu ara sıra böyle niteleyebiliriz gene de), kitabının bu bölümünde, çok keskin bir düzen, en azından kronolojik bir düzen aramamamız için bizi önceden uyarır. Onu yazdığı sırada, Londra'da yalnızdı, ağır ve tiksinti verici anılar yığınıyla düzenli bir öykü kuramayacak durumdaydı ve yazılarını sınıflandırabilecek ve bir sekreterin görebileceği bütün hizmetleri kendisi için görebilecek dost ellerden uzakta, sürgündeydi. O zamanki dönemden on beş yirmi yıl ötedeki hoşgörülü bir okuyucunun önünde bulunduğunu varsayarak, ihtiyatsızca, dolayısıyla hiç çekinmeksizin yazıyor; her şeyden önce de yıkıcı bir dönemin anısını saptamak istediği için, bunu da o günkü gücünün elverdiği bütün çaba ile yapıyordu; çünkü daha ilerde bu iş için kendinde güç ya da fırsat bulabileceğinden de emin değildi.

Peki ama, denecek ona, afyonun iğrençliklerinden, terk ederek, ya da dozlarını azaltarak niçin kurtulmak istemediniz? Yoo, dozların miktarını düşürmek için uzun uzadıya ve acılı çabalar gösterdi; ama, bu yürekler acısı savaşlara, o birbirini kovalayan can çekişmelere tanık olan kimseler, aynı zamanda, bundan vazgeçmesini de ilk isteyenler olmuştu. Dozu günde bir damla niçin azaltma-

malı? Ya da su eklemek yoluyla etki gücünü niçin hafifletmemeli? Bu yolla, muhtemel bir başarıya erişebilmek için seneler geçmesinin gerektiğini hesaplamıştı. Ayrıca, tüm afyon düşkünleri de bilirler ki, belli bir kerteğe varmadan önce, hiç güçlük çekmeksizin, hatta zevkle alınan doz her zaman azaltılabilir, ancak, bu doz bir kez aşıldı mı, her indirim şiddetli acılara yol açar. Öyle ama, niçin geçici, birkaç günlük bir bitkinliğe razı olunmaz? Bitkinlik diye bir şey yoktur; acı da bundan ibaret değildir. Afyonun azaltılması, tersine, canlılığı artırır; nabız daha iyi atar; sağlık daha iyileşir ama, bunun sonucu olarak ruh sağlığı ile fiziksel güç arasında denge eksikliğinden doğan bol bol terlemelerle ve genel bir tedirginlik duygusuyla birlikte, korkunç bir mide yanması meydana gelir. Gerçekten de, afyonun başarıyla sükûnete kavuşturduğu ve tam bir itaate alıştırdığı, insanın dünyasal yanının, yani bedeninin, o zamana kadar hep kolaylık görmüş olan ruh egemenliğinin bir o kadar azalmış bulunduğu bir sırada, eski haklarını yeniden kazanmak isteyeceğini anlamak kolay olacaktır. Yeniden kurulmak isteyen, ve bir bunalım olmaksızın yeniden kurulamayan, bozulmuş bir denge vardır ortada. Mide yanmasını ve aşırı terlemeyi göz önünde tutmasak da, canlılığı garip bir biçimde uyanmış, ruhu kaygılı ve etkinlikten uzak, sınırlı bir adamın sıkıntılarını kolayca göz önüne getirebiliriz. Bu korkunç durumda hasta, genel olarak, hastalığı iyileşmeye yeğleyebilir ve başını eğip yazgısını sineye çeker.

Bizim afyonkeş, incelemelerine çoktan ara ver-

mişti. Kimi zaman, karısının ve çaya gelen bir başka hanımın ricası üzerine, Wordsworth'un şiirlerini yüksek sesle okumayı kabul ederdi. Arada bir, büyük ozanlarla hâlâ kısa sürelerle ilgileniyordu; ama, asıl yeteneği olan felsefeyi temelli savsaklamıştı. Felsefe ve matematik her zaman sürekli bir dikkat ister; bunun için, onun ruhu şimdi bu günlük ödev karşısında, içten ve üzücü bir zayıflığın bilinciyle, geri çekiliyordu. Bütün gücüyle hazırlamaya ahdettiği ve başlığını da Spinoza'nın *Reliquæ*'sından aldığı *De Emendatione Humani Intellectus*, savruk hükümetlerin ve atak mimarların girişip yarıda bırakmış oldukları o büyük yapıtların hüznü verici görünümüyle, çalışma masasının üzerinde, yarım ve askıda bırakılmış olarak duruyordu. Demek, gelecek kuşakların gözünde gücünün ve insanlık davasına bağlılığının bir kanıtını oluşturacak şey, yalnızca irade zayıflığının ve kendini beğenmişliğinin bir kanıtı olacaktı. Bereket ki, siyasal ekonomi, bir eğlence olarak, hâlâ elinde bulunuyordu. Ama o da bir bilim gibi karşılanmış olsa da, yani örgensel bir bütünlük gibi görülse de, bütünleyici parçalarından kimileri gene de kendisinden ayrı ele alınabilir ve kendi başına incelenebilirdi. Karısı ara sıra, parlamentodaki tartışmaları ya da siyasal ekonomi alanındaki yeni yayınları kendisine okuyordu; ama, derin ve bilgin bir edebiyatçı için, bunlar hiç de doyurucu bir besin olamazdı; mantıkla uğraşmış bir kimse için, insan zekâsının artıklarıydılar. Bu arada, Edinbourg'tan bir dost, 1819'da Ricardo'nun bir kitabını göndermişti ve daha ilk bölümünün oku-

masını bitirmemişti, bu bilimin bir yasa koyucusunun geleceğini kendisinin de daha önceden bildirmiş olduğunu anımsayarak şöyle haykırmıştı: "İşte geldi o adam!" Hayret ve merak, içinde yenisinden uyanmıştı. Ama, en büyük ve en tatlı hayreti, herhangi bir okumaya karşı hâlâ bir ilgi duyabilmesi olmuştu. Ricardo'ya hayranlığı da bu yüzden doğal olarak daha da artmıştı. XIX. yüzyılda, İngiltere'de böylesine derin bir kitap gerçekten doğmuş muydu? İnanamıyordu; çünkü, onun kanısına göre, İngiltere'de her türlü düşünce çoktan ölmüştü. Ricardo bir hamlede yasayı bulmuş, temeli atmıştı. Kendisinden öncekilerin içinde yitip gittikleri bütün bu karanlık gereç yığılmasına ışık serpmişti. Düşünce ve çalışma ile barışan, iyice gençleşen ve içi ateşle dolan düşün adamı da yazmaya başladı; daha doğrusu, düşündüklerini eşine dikte ettirmeye başladı. Ona göre Ricardo'nun araştırmacı gözünden birkaç önemli hakikat kaçmıştı; bunların çözümlenmesi, cebirsel yollarla kısaltılmış olarak, küçük ilginç bir kitabın konusu olabilirdi. Böylece, hasta bir adamın çalışmasından, *Gelecekteki Her Türlü Siyasal Ekonomi Sistemi İçin Temel İlkeler** kitabı doğacaktı. Bunun üzerine, bulunduğu yerden on sekiz kilometre uzaktaki taşralı bir yayınevi sahibiyle anlaşmalar yapmıştı; hatta, yapıtı daha çabuk yazabilmek için, yardımcı bir editör de tutulmuştu; kitap iki kez kamuoyuna duyurulmuştu; ama, ne yazık! Yazılacak

* Kant'ın, *Gelecekteki Her Türlü Metafizik İçin Temel İlkeler* yapıtına gönderme.

bir önsöz (bir önsöz yorgunluğu!) ve M. Ricardo'ya görkemli bir ithaf yazısı kalmıştı geriye. Ah! Sürekli bir keyif âleminin zevkleriyle gücünü yitirmiş bir beyin için, ne güç bir işti bu! İçindeki havanın baskısıyla ezilen, asabi bir yazarın küçülmesi ah! Gücsüzlük, kutup buzları gibi, korkunç, aşılmaz bir biçimde karşısına dikilmişti; bütün sözleşmeler bozulmuştu, editöre yol verilmişti ve *İlkeler*, utanç içinde, ağabeylerinin yanında, yani Spinoza'nın esinlemiş olduğu o ünlü kitabın yanında uzun bir süre yatıp kalmışlardı.

İğrenç bir durum! Fokur fokur fikir kaynayan bir kafaya, keskin bir zekâya sahip olmak, ama, zihnin kırılık yerlerini eylemin olumlu ürünlerinden ayıran köprüyü bir türlü aşamamak! Şu anda beni okuyan kişi üretimin gerekliliklerini bilseydi eğer; soylu, açık görüşlü, usta, çok özel bir türdeki bu lanetlenmeye karşı savaşım veren bir zekânın umutsuzluğunu kendisine anlatmak gereğini duymazdım. İğrenç bir büyüydü bu! Esrar üstüne incelememde iradenin zayıflaması üstüne söylemiş olduğum her şey, afyon için de geçerlidir. Mektuplara yanıt vermek mi? Saatten saate, günden güne, aydan öbür aya ertelenmekten, altından kalkılamayacak büyük bir iş olmuştu bu. Para sorunu mu? Usanç verir. Bu durumda evin ekonomisi, siyasal ekonomiden daha da çok savsaklanır elbet. Afyonun güçsüzleştirdiği beyin gerçekten güçsüzleşmiş olsaydı; çirkin bir deyişle, temelli eblehleşmiş, aptallaşmış olsaydı, hastalık da kuşkusuz daha az önemsenir ya da en azından daha hoşgörüyü karşılanabilirdi. Ne var ki, bir af-

yon bağımlısı, ahlaki özlemlerinin hiçbirini unutmaz; ödevini görür, hem de sever; bütün koşulları elden geldiğince yerine getirmek ister; gelgelelim, birşeyler yapma gücü, artık, düşüncesinin düzeyinde değildir. Birşeyler yapmak! Neler diyorum? Deneyebilir mi ki? Bütün iradesini ezip yok eden bir karabasan ağırlığı altındadır o. Böylece bizim zavallı da bir tür *Tantale* olur çıkar, ödevini yürekten seven, ama onu yerine getirmek gücü olmayan biri; elde edemeyeceği şeyi istemeye mahkûm bir ruh, hem de salt bir ruh! Ne yazık! Gözbebeği gibi sevdiği her şeye hakaret edilen ve yataktan çıkmasına izin vermeyen bir yazgıyla bağlanmış ve o yatakta kahrolarak ölmeye yatmış, yiğit bir eski savaşçı olur!

Böylece, çekeceği cezanın sırası da artık gelmişti, yavaş yavaş ama, müthiş bir biçimde. Ama ne yazık! Bu ceza artık yalnız o ruhsal güçsüzlükle kendini göstermiyordu; tersine, daha acımasız ve daha sert bir doğanın iğrençlikleriyle kendini duyuruyordu. Afyonkeşin fiziksel tutumunda başgösteren ilk belirti, üzerinde durulacak kertede ilginçtir. Çünkü, bütün bir dizi acının çıkış noktası, tohumu budur. Çocuklar, körkaranlıkların doğurgan tuvali üzerinde, tuhaf şekillerden meydana gelen başlı başına bir dünya görmek ya da yaratmak gibi bir yetiyle donanmışlardır genel olarak. Bu yeti, kimilerinde, kendi iradeleri dışında etkir. Buna karşılık, kimilerinde, bunları çağrıştırmak ya da uzaklaştırmak gücü bulunur. İşte böyle benzeri bir durumla, bizim öykücümüz de kendisinin çocuklaştığını fark etmiştir. Daha

1817 yılı ortalarına doğru, bu tehlikeli yeti ona zulmediyordu. Örneğin, yatıp uzanınca, gözlerinin önünden yaslı ve gösterişli alaylar geçiyordu; antik ve görkemli, sayısız bina yükseliyordu. Ama, sonra sonra, uykuda görülen düşler, uyanıklıktaki düşlere karıştılar; körkaranlıklarda gözünün çağrıştırmış olduğu her şey; kaygı uyandıran, dayanılmaz bir göz alıcılıkla uykusunda yineleniyordu. Midas her dokunduğunu altına dönüştürüyordu ve bu ironik ayrıcalığın kurbanı olduğunu duyuyordu. Tıpkı bunun gibi, afyon tiryakisi de hayallerinde ne gördüyse, hepsini, kaçınılmaz gerçekliklere dönüştürüyordu. Bu durum ne denli güzel ve şiirsel görünse de, bütün bu uydurma dünya, derin bir sıkıntı ve kapkara bir hüznü taşıyordu hep. Öyle sanıyordu ki, her gece, her türlü bilinen derinliğin ötesinde, içinden çıkılması umudu olmayan, karanlık uçurumlara durmadan iniyordu. Hatta uyandıktan sonra da bir hüznü, hiçliğe yakın bir umutsuzluk gene sürüp gidiyordu. Bazen esrar sarhoşluğunda görülen türden bir olay: uzay duygusu ve daha sonra, süre duygusu, tuhaf bir biçimde etkilenmişti. Anıtlar ve manzara- lar, gözler için bir acı vermeyecek kertede, geniş biçimlere bürünmüştü. Uzay, böylece, adeta sonsu- za dek şişip kabarmıştı. Buna karşılık, zamanın büyüyüp genişlemesi daha da etkili bir iç daral- masına dönüşmüştü. Bir gecelik süreyi dolduran duygular ve düşünceler, ona göre, bir yüzyıl değerindeydi. Ayrıca, çocukluğun en basit olayları, çoktan unutulmuş sahneler, beyninde yeniden doğuyordu, yeni bir yaşamı yaşıyordu. Belki

uyandığında da anımsayacaktı onları, ama, uykuda hemen tanıyordu. Boğulmak üzere olan bir insan can çekişirken, son dakikalarda nasıl bütün yaşamını sanki bir aynadaymış gibi yeniden görürse; cehennemlik bir kişi, bir saniyede, tüm dünyasal düşüncelerinin korkunç tutanağını nasıl okursa; güneşin ışııyla örtülü yıldızlar nasıl geceleyin yeniden görünmeye başlarsa, tıpkı bunun gibi, bilinçdışı belleğe kazılarak yazılan bütün yazılar, sanki sevimli bir mürekkep oyunuyla yeniden ortaya çıkıyorlardı.

Yazar, düşlerinin başlıca belirgin niteliklerini, tuhaf ve korkunç yapıda birkaç örnekle gösteriyor, bunlardan birinde, uyku olaylarını yöneten özel mantığı aracılığıyla, birbirinden çok uzakta geçen iki tarihsel olay, yazarın beyninde, en acayip bir tarzda, yan yana geliyor. Böylece, bir kır adamının çocuksu ruhunda, bir tragedya, bazen, perdeyi açmış olan komedyanın sonu oluyor:

"Gençliğimde ve o zamandan bu yana her zaman Tite-Live'in* hayran bir okuyucusu olmuşumdur; beni dinlendiren çok sevdiğim yazarlardan biridir; konu ve biçim bakımından onu Romalı tarihçilerin hepsine yeğlediğimi söyleyebilirim ve Tite-Live'in öykülerinde sık sık karşılaşılan şu iki sözcükte, *Consul Romanus*'de, Roma halkının yüceliğinin, güçlü tasarımının tümünü, ürkütücü görkeminin tümünü yaşamı-

* Latin tarihçisi (M. Ö. 64/59 - ?). Roma tarihi üzerine 142 kitap yazmış, bunlardan ancak 35'i ele geçmiştir. Roma tarihine hayran, subjektif ve tarih yazmayı yurtseverlik görevi sayan bir yazar.

şımdır; özellikle konsül, askeri niteliğiyle ortaya çıktığında. Demek istiyorum ki, kral, sultan, naip ya da büyük bir halkın yüceliğini kendilerinde kişileştirmiş insanların taşıdıkları ünvanların tümü, bana aynı saygıyı esinleyecek güçte değildir. Tarihsel konuları çok okuyan biri olmadığım halde, İngiltere tarihinin belli bir dönemini, Parlamento Savaşı dönemini de kılı kırk yararcasına ve eleştirel bir gözle iyice okumuştum; çünkü, bu dönem, bu savaşa katılanların moral büyüklüğüyle ve bu dönemden sonra da sürüp giden birçok ilginç anıyla bana çok çekici gelmişti. Boş zamanlarımda yapmış olduğum okumaların bu iki bölümü, çoğu zaman düşüncelerimin de konusu olduğundan, şimdilerde de düşlerimi besliyordu. Uyanık bulunduğum sırada, sanki bir çeşit tiyatro provası görüyordum ve daha sonra bu, toleranslı zifiri karanlıklar üzerinde, -bir yığın kadın, -belki bir şenlik ya da danslar biçiminde resmoluyordu. Şöyle söylendiğini ya da kendi kendime söylediyimi duyuyordum: 'Bunlar, barış içinde toplanan, ve evlilik yoluyla ya da kan yoluyla birbirine bağlanmış kimselerin karıları ve kızlarıdır; ama ne var ki, 1642 Ağustos'u'nun belli bir gününden sonra, artık bir daha birbirlerine gülümsememişler ve bundan böyle hep savaş alanlarında karşılaşmışlardır; Marston-Moor'da, Newbury'de ya da Naseby'de aralarındaki sevgi bağlarını acımasız bir kılıç darbesiyle kesip atmışlar ve eski dostluklarının anısını kanla silmişlerdir.' Hanımlar dans ediyorlar ve IV. George'un sarayındaki gibi baştan çıkarıcı görünüyordlardı. Bununla birlikte,

düşümde de, onların hemen hemen iki yüzyıldan beri mezarlarında yatmakta olduklarını biliyordum. Ne var ki, bütün bu şaşaa birdenbire dağılıp yok olacaktı; bir el şakırtısıyla, yankısı benim yüreğimi oynatan şu sözcükler işitiliyordu: Konsül Romanüs! Ve hemen arkasından da, çevresi bazı komutanlarıyla sarılmış, kargısının ucuna kırmızı tününi takmış ve Roma lejyonierlerinin korku salan hurrası arkasında, Paul Emilie ya da Marius, önlerindeki her şeyi silip süpürerek ilerliyordu."

Batan güneşin renklendirdiği bulutlar içinde, ancak bir ozan gözünün görebileceği devingen yapılara benzeyen, şaşırtıcı ve hiç görülmedik mimari yapılar yükseliyordu kafasında. Ne var ki, bilinmeyen yüksekliklere çıkan ve ölçsüz derinliklere gömülen teras, kule ve sur düşlerinin yerine göller ve uçsuz bucaksız su alanları geçiyordu. Su artık takınaklı bir öge olmuştu. Esrar üzerine çalışmamızda daha önce belirttiğimiz gibi, insan beyni, sıvı ögeye ve onun gizemli büyülerine karşı, şaşırtıcı bir düşkünlük göstermektedir. Bu iki uyarıcı arasında, en azından imgelem üzerindeki etkileri bakımından, garip bir yakınlığın bulunduğu söylenemez mi? Ya da böyle bir açıklama yeğlendiğinde, bir uyarıcının etkisi altında insan beyninin kimi imgelere daha çok tutkun olduğu söylenemez mi? Nitekim, sular çok geçmeden niteliklerini değiştirdiler ve aynalar gibi saydam, ısıldayan göllere, denizlere ve okyanuslara dönüştüler. Daha sonra, yeni bir başkalaşım, bu görkemli ve yalnızca sık sık görünmeleri ve genişlikleriyle kaygı verici suları, müthiş bir

işkenceye çevirmiştir. Yazarımız da, insan yüzü düşlerinde zorbaca davranmayacak kadar, halk yığınını çok sevmiş, kalabalıkların deryasına büyük bir zevkle dalmıştır. Ama işte o zaman, yine onun insan yüzünün zorbalığı dediği şey kendini göstermiştir, sanırım. "O zaman, okyanusun oynak suları üzerinde insan yüzü kendini göstermeye başladı; deniz, sanki gökyüzüne bakan binlerce insan başıyla döşendi; öfkeli, yakarıcı, umutsuz yüzler, binlercesiyle, milyonlarcasıyla, kuşak kuşak, yüzyıl yüzyıl suyun yüzünde oynamaya başladı; heyecanım sonsuzdu ve ruhum okyanusun dalgaları gibi, yükselip yuvarlanıyordu."

Okuyucu da şimdi artık anlamıştır ki, bizim adama uzun bir süredir imgeler çağrışmamakta, tersine, imgeler kendiliğinden, zorbaca onun karşısına çıkmaktadır; onları artık başından savamamaktadır; çünkü, iradesi artık gücünü yitirmiştir ve yetilerini yönlendirememektedir. Bir zamanlar bitip tükenmek bilmeyen hazların kaynağı olan şiirsel bellek, bitip tükenmek bilmeyen işkence araçları deposuna dönüşmüştür.

1818'de, daha önce değinmiş olduğumuz o Malezyalı onu acımasızca üzüyordu; çekilmez bir konuk olmuştu. Uzay gibi, zaman gibi, Malezyalı da çoğalıp artmıştı. Malezyalı şimdi Asya'nın ta kendisiydi; tapınakları, dinleri gibi karışık ve garip, gösterişli, eski Asya; orada, yaşamın en sıradan görünüşlerinden, bağrında yatan klasik ve yüce anılara varıncaya kadar her şey, bir Avrupalı'nın kafasını bozup şaşkına çevirmek için yaratılmıştı sanki. Ama onun kafasını kurcalayan, üzen şey; bir

peri masalı gibi yapay ve acayip, olağanüstü ve eski Çin değildi sadece. Bu imge doğal olarak komşusu Hindistan'ı da akla getiriyordu; bir Batı insanı için çok gizemli ve düşündürücüydü o da; arkadan da Çin ile Hindistan, Mısır'la birlikte, korku salan bir üçlü; çeşitli sıkıntılarla karmaşık bir karabasan oluşturunuyordu hemen. Kısacası, Malezyalı, uçsuz bucaksız ve masalımsı Doğu'yu çağırıyordu tümüyle. Aşağıdaki sayfalar benim özetlemeye kıyamayacağım kadar güzel:

"Her gece, Asyatik sahnelere alıp götürüyordu bu adam beni. Bilmem, başkaları bu noktada benim duygularıma katılır mı; ama, İngiltere'yi bırakıp Çin'de yaşamak zorunda olsaydım, Çinli yaşam tarzı, biçimi ve dekorları arasında çıldırırdım diye sık sık düşünmüşümdür. Bu tiksintimin nedenleri derindedir ve bazı yönlerinin de öbür insanlarla ortak yanları vardır sanıyorum. Güney Asya, genelde, korkunç görüntülerin ve korkunç fikir çağrışımlarının bir merkezi, odağıdır; yalnızca, insanoğlunun beşiği olarak, ne idüğü belirsiz, bulanık bir ürküntü ve saygı duygusu salacaktır herhalde. Ama başka nedenler de vardır. Afrika'nın ya da başka bir bölgenin yabanıl kabilelerinin o garip, barbar ve kaprisli boşınançlarının; Hindistan'daki anıtsal, eski, acımasız ve karışık dinler kadar kendisini etkileyeceğini hiç kimse öne süremez. Asya'da geçen olayların, kurumların, yıllıkların, inanç biçimlerinin eskiliği, benim için öylesine etkili bir şeydir ki; soyların ve adların eskiliğinin öylesine bağlayıcı bir yanı vardır ki, bunlar, bir insanın gençliğini hiçe sayması için yeterlidir. Bir genç

Çinli, Nuh tufanından kalma, yenilenmiş bir insan gibi gelir bana. İngilizler bile, benzeri kurumların bilgisi içinde yetişmemiş olsalar da, her biri ayrı bir yol tutan ve çok eski zamanlardaki dönemler boyunca, sularını karıştırmak istemeyen o kastların gizemli yüceliği karşısında ürpermekten kendilerini alamazlar. Ganj ve Fırat nehirlerinin adını duyan hiç kimse, bir saygı duygusuna kapılmadan edemez. Bu gibi duygulara çok katkısı olan bir nokta da, Güney Asya'nın binlerce yıldan beri yeryüzünün insan yaşamıyla en çok kaynaşan bir kesimi, büyük *officina gentium*'u olmasıdır. Bu yörelerde insan ot gibi biter. Asya'nın büyük nüfusunun her zaman içinde kalıba dökülmüş olduğu, alabildiğine geniş imparatorluklar, Doğulu adlârin ve imgelerin içerdiği duygulara ayrı bir yücelik kazandırır. En başta Çin'de -Güney Asya'nın geri kalanı ile ortaklaşa sahip olduklarını bir yana bırakıyordum-, onların yaşam biçimleriyle, örf ve âdetleriyle, bize karşı duydukları köklü nefretle ve bizleri kendilerinden ayıran ve kökleri çözümlenmesi yapılamayacak kadar derinlere inen duyguların oluşturduğu engelle dehşete kapılıyorum. Dengesiz insanlarla ya da yabanılarda yaşamak neredeyse daha kolaymış gibi görünüyordu bana. Bu Doğu görüntülerinin ve söylencesel işkencelerle yüklü düşlerin ruhuma salmış olduğu dehşeti tam olarak anlayabilmek için; benim söyleyemeyeceğim ya da anlatmaya zamanımın bulunmadığı bütün bu düşüncelere ve daha başkalarına, okuyucunun da girmesi gerekiyor.

"Tropikal sıcaklık ve dikine gelen ışık gibi birbirine bağlı iki koşul altında, tropikal bölgede bulunabilen bütün yaratıkları, hayvanları, kuşları, sürüngenleri ağaçları ve bitkileri, örf ve âdetleri ve görünüşleri topluyordum ve onları karmakarışık bir biçimde Çin'e ya da Hindistan'a savuruyordum. Benzer bir duygu ile Mısır'a ve onun bütün tanrılarına el koyuyordum ve hepsini aynı yasaya bağlıyordum. Maymunlar, papağanlar, kakateoslar gözlerini dikip bana bakıyorlar, beni yuhalıyorlar, yüz göz oynatıyorlar ya da benim hakkımda vakvaklıyorlardı. O zaman tapınaklara kaçıyordum ve yüzyıllar boyunca, ya en yüksek katta bağlanıp kalıyor ya da gizli odalara kapatılıyordum. Put oluyordum, rahip oluyordum, tapılıyordum; kurban ediliyordum; Asya'nın bütün ormanlarında Brahma'nın öfkesinden kaçıyordum; Vişnu benden nefret ediyordu; Siva bana tuzak kuruyordu. Birden İsis ve Osiris'in eline düşüyordum; bir şey yapmış olduğumu söylüyorlardı, sanki kara leylek ile timsahı ürpertecek bir suç işlemiştim. Binlerce yıl, mumyalar ve sfenkslerle birlikte, taş tabutlarda, ölümsüz piramitlerin içinde dar hücrelerde gömülüyordum. Kanserli öpücükleriyle timsahlarca öpülüyordum; dille anlatılamayacak bir yığın yapışkan nesneyle kördüğüm oluyor, Nil'in çamurları ve kamışlar içinde yatıyordum.

"İşte böylece Doğu'yla ilintili düşlerimden küçük bir parçayı okuyucuya veriyorum; bunların oluşturduğu korkunç sahne benim içimi her zaman öyle bir şaşkınlıkla dolduruyordu ki, bu işe bir süre dehşet duygusunun katışmış olduğunu da

düşünüyordum. Ama er geç, duyguların bir geri çekilişi meydana geliyordu ve böylece, şaşkınlığım yine dağılmış oluyordu ve bu beni yalnız yılgınlık değil, gördüğüm her şeye karşı bir çeşit kin ve tiksinti duygusuna da götürüyordu. Her varlığın üzerinde, her biçimin üstünde, her tehlikenin, cezanın, körkaranlık hapsin üstünde, beni bunalıma, çılgınlığın baskısı altına sokan bir ebediyet ve sonsuzluk duygusu süzülüp uçuyordu. Bir ya da iki küçük istisna dışında, fiziksel bir dehşet duygusu da hep bu düşlere eşlik ediyordu. Benim korkularım, şimdiye kadar, her zaman ahlaki ve ruhsal nitelikte olmuşlardı. Ama burada en başta gelen etkenler, o iğrenç kuşlar, yılanlar ya da timsahlar, en çok da bu sonunculardı. Melun timsah benim için öbürlerinin hepsinden iğrenç bir nesne olmuştu. Yüzyıllar boyunca, ne yazık ki, onunla birlikte yaşamak zorundaydım (düşlerimde hep böyle oluyordu). Kimi zaman kaçıyordum ve kamış masalarla döşenmiş Çinli evlerinde bulunuyordum. Masaların ve kanepelerin ayakları da canlıymış gibi geliyordu bana; timsahın o iğrenç başı, o küçük verev gözleriyle her yerden, her yandan bana bakıyordu, sayısız yinelemelerle çoğala çoğala; ve ben, dehşete tutulmuş ve büyülenmiş gibi, orada öylece kalıyordum. Bu iğrenç sürünge öyle sık uykuma giriyordu ki, aynı düş, birçok kez, hep aynı tarzda kesintiye uğruyordu. Benimle konuşan tatlı sesler duyuyordum (sızmış olsam bile, ben her şeyi duyarım) ve hemen arkasından uyanıyordum. Günlük güneşlik bir havada, tam öğle vaktiydi, çocuklarım el ele vermişler ya-

tağımın yanında, ayakta duruyorlardı; renkli kunduralarını, yeni giysilerini bana göstermek, gezintiye çıkmadan önce tuvaletlerini bana beğendirmek üzere gelmişlerdi. O melun timsahtan ve daha başka canavarlardan ve düşlerimin dille anlatılmaz hilkat garibelerinden bu masum yaratıklara, bu sade insanlık çocukluğuna geçiş öylesine müthiş oluyordu ki, ruhumun ani ve güçlü sıkışması içinde, kendimi tutamayarak, onların yüzlerini öperken ağladığımı söyleyebilirim."

Benim de uykuma yansımış olan bu eski izlenimlerin galerisinde zavallı Ann'ın o hüzünlü yüzünü de görmeyi okuyucu benden bekliyordur belki. İşte şimdi sıra ona geldi. Yazarımızın belirttiğine göre, sevdiğimiz insanların ölümü, daha genel olarak da ölüm düşüncesi, yazın, yılın öteki mevsimlerinden daha çok ruhumuzu etkiler. Gökyüzü o zaman daha yüksek, daha uzakta, daha sonsuz görünür. Gözün, gök bayrağının uzaklığını, kendilerine bakarak kestirdiği bulutlar, o zaman daha oylumlu ve daha kocaman ve daha sağlam kütleler şeklinde kümelenirler. Batan güneşin ışığı ve onun yarattığı görünüm, sonsuzluk duygusuyla daha uyumlu olurlar. Ama asıl neden, yaz yaşamının aşırı savurganlığının, mezarın donmuş kısırlığıyla sert bir karşıtlık oluşturmastır. Ayrıca uzlaşmazlık ilişkisi içinde bulunan iki düşünce, karşılıklı olarak birbirini çağırır ve biri ötekini esinler. Nitekim yazar da, yazın bize sonu gelmeyecekmiş gibi görünen günlerinde, ölümü düşünmemenin kendisi için güç olduğunu açıklar; ayrıca, tanıdık ya da sevilen bir kişinin ölümü

düşüncesi, bu aydınlık mevsimde daha da ısrarla ruhunu kuşatır. Bir gün, kır evinin kapısı önünde, ayakta duruyordu sanki; (düşünde) mayıs ayında bir pazar sabahıydı, bir Paskalya pazarı, düşlerin takvimiyle hiçbir bakımdan ters düşmeyen bir şeydir bu. Bilinen doğa manzarası önünde uzayıp gidiyordu, ama büyümüş ve uykunun büyüyle şavklanmış olarak. Dağlar, Alpler'den daha yüksekti, eteklerindeki çayırlar ve ormanlar son derece genişlemişti; çitler, beyaz güllerle süslenmişti. Henüz sabahın çok erken bir saati olduğu için, hiçbir canlı yaratık görülmüyordu; yalnız, mezarlıkta, yeşil otların kaplamış olduğu mezarlar üzerinde ve özellikle, çok sevdiği bir çocuğun mezarı çevresinde dinlenmekte olan davarlar dışında (gerçekten de o çocuk o yaz gömülmüştü ve bir sabah güneş doğmadan önce, yazar, o hayvanları bu mezarın yanında dinlendikleri sırada görmüştü). O zaman şöyle demişti: 'Günün doğmasına daha epey zaman var; bugün Paskalya pazarı; yani yenden doğuşun ilk meyvalarının kutsandığı gün. Bari ben de dışarıya çıkıp gezeyim; eski çektiklerimi artık bu gün unutayım; hava serin ve sakin; dağlar yüksek ve uzaklarda gökyüzüne doğru uzanıyorlar; orman içindeki düzlükler mezarlıklar kadar durgun; şebnemler alnımın ateşini yıkayacak ve ben de böylece dertli olmaktan kurtulacağım. İşte böyle düşünerek bahçe kapısını açmaya gidiyordu ki, o anda, sol tarafın manzarası değişti. Yine bir Paskalya pazarıydı ve de tam sabahın ortası; ama dekor artık Doğu'laşmıştı. Büyük bir kentin kubeleri ve kümbetleri etrafı dantela gibi sarıyordu

belli belirsiz (bu da belki, çocuklukta "seyredilmiş" Kutsal Kitap'tan bir manzara anısıydı). Hemen yakınında, Judée hurma ağaçlarının gölgelediği bir taş üzerinde, bir kadın oturuyordu. İşte bu Ann idi!

"Sert bir bakışla gözlerini bana dikmişti; bir an sonra ona dedim ki: 'Bak, gördün mü, en sonunda seni buldum!' Bekliyordum; ama o bir tek sözcükle bile bana yanıt vermiyordu. Yüzü hiç değişmemişti, son gördüğüm gibiydi; ama, gene de ne kadar farklıydı! On yedi yıl önce, sokak fenerinin ışığı yüzüne vururken, son kez dudaklarından öptüğüm sırada (dudakların Ann, benim için hiç de pis değildi) iki gözü iki çeşmeydi; o dönemde olduğundan daha güzel görünüyordu, ama şimdi göz yaşları kurumuştur; aslında her yönden sakindi, ama, garip bir ifade yüceliği taşıyordu; bu yüzden ben de onu bir çeşit korkuyla seyrediyordum. Birden yüzü karardı; dağlar bana doğru dönerken, ikimizin arasında yuvarlana yuvarlana geçen buharlar görüyordum; bir anda her şey uçup dağılmıştı; yoğun karanlıklar yeniden çökmüştü; bir göz açıp kapamasında kendimi uzaklarda, dağlardan çok uzaklarda bulmuştum; Oxford Caddesi'ndeki fenerlerin ışığı altında Ann ile geziniyorduk; tıpkı, ben ve o birer çocukken, on yedi yıl önce gezindiğimiz gibi."

Yazar, o hastalıklı düşlerinden, başka bir örnek daha veriyor. 1820 tarihli bu son düşün bulanık olduğu kadar korkunçtu, o kadar ele avuca gelmez bir nitelikteydi ve heyecan doluydu, ama bir o kadar da, sonsuzluğun devingen ve esnek dekoru

kendini gösteriyordu. İngiliz biçeminin büyüsunü tam olarak veremeyeceğimden korka korka çeviriyorum.

"Düşlerimde sık sık duyduğum bir müzikle, ruhu uyandırmaya ve askıda tutmaya elverişli bir müzikle başlıyordum bu düş: Bir taç giyme töreninin açılış müziğine benzeyen ve onun gibi, büyük bir yürüyüşün, atlıların sonu gelmeyen bir geçidinin ve arkası kesilmeyen orduların rap rap ilerlemesinin izlenimini uyandıran bir giriş müziği idi bu. Bir tören gününün sabahı gelmişti, – o sıralar, korkunç bir sıkıntının izlediği gizemli bir çöküşten geçen insan doğası için, nihai bir bunalım ve umut gününün sabahı. Bir yerde, neresi olduğunu bilmiyorum, –şu ya da bu yolla, nasıl olduğunu bilmiyordum –birtakım insanlarla, kimler olduklarını tanıımıyordum –bir savaş bir kavga başlamıştı –bir boğazlaşma olmuştu –büyük bir drama ya da bir müzik parçası gibi açılıp gelişen; ve benim buna karşı duyduğum yakınlık, bu olayın geçtiği yeri, nedenini, doğasını ve olası sonucunu kesinlikle bilmediğimden dolayı, benim için bir azap oluyordu. Düşlerde, her zaman olduğu gibi, kendimi her türlü devinimin öznesi durumuna getiriyordum; gücüm vardı ama bu işi bitirecek gücüm yoktu; gücüm vardı, ama, bu işi istemeye kadar yükselebilmem gerekiyordu; gelgelim, bu güç de bende yoktu; çünkü, yirmi Atlantik'in ağırlığı ya da kefareti ödenemeyen bir suçun baskısı altında bitkin düşmüştüm. *Hiç böyle her zamankinden daha derine inmemişti sonda kurşunu, kıpırdamaksızın, cansız yatıyordum. O zaman, tut-*

ku, tıpkı bir koro gibi, daha derinden bir ses kazanıyordu. Büyük bir çıkar söz konusuydu, şimdiye kadar hiçbir kılıç savunmadı ya da trampet ilan etmedi böylesine önemli bir davayı; sonra aniden telaşe başlıyordu; şurada burada koşuşan ayak sesleri, sayısız firarının paniği. İyi bir davadan mı, yoksa kötü bir davadan mı geliyorlardı, bilmiyordum: -Körkaranlıklar ve ışıklar; -fırtınalar ve insan yüzleri; -sonunda artık her şeyin bitmiş olduğu duygusuyla, tanıtana bütün bir dünya verebileceğim, benim ancak şöyle böyle görebildiğim yüzler, kadın şekilleri çıkıyordu ortalığa; - arkasından kasılmış eller; yürekler acısı ayrılışlar; arkasından, ebedi elvedalar! Cehennem mağaralarının soluklanması gibi bir iç çekişle, oğluyla yatan ananın ağzından ölümün o korkunç adı çıktığında, sesinin ebedi elvedalar diye yankılanması! Ve daha sonra, sürüp giden yankılanmalar, yankılanmalar: Ebedi elvedalar!

"Çarpıntı ve çirpınmalarla uyanıyordum, ve yüksek sesle bağıırıyordum: Hayır! Artık uyumak istemiyorum!"

V

YANLIŞ SONUÇ

De Quincey, kitabının son kısmını acayip bir biçimde kısaltmıştır, en azından ilk yayınlandığı durumuna göre. Bundan birkaç yıl önce onu ilk okuduğumda (ki zaten yayınlanmamış olan ikinci

bölümü, *Suspiria de Profundis*'i bilmiyordum; bazen kendime şöyle soruyordum: Böylesi bir kitabın sonu, bağlantısı ne olabilir? Ölüm mü? Çılgınlık mı? Ancak yazar hep kendi adına konuştuğuna göre, besbelli sağlıklı durumda kalmıştı; büsbütün normal ve iyi olmasa da, bu durum ona edebi bir çalışmaya girişme olanağını veriyordu gene de. Bana göre en olası durum, *status quo* idi; çünkü, acılarına alışması, o acayip sağlık kürünün korkunç etkilerine kendini uyarlaması idi. Kısacası, kendi kendime şöyle diyordum: Robinson eninde sonunda adasından çıkabilir, ada ne denli bilinmesede de, kıyısına bir gemi yanaşabilir ve yalnız sürgünü oradan alıp götürebilir; ama, afyonun dünyasından hangi adam çıkabilmiştir? İşte bunun için, diye sürdürüyordum kendi kendime, bir insanın gerçekçi bir itirafı ya da bir düşünceden, salt bir tasarımdan öteye geçmeyen bu garip kitap, sonu olmayan bir kitaptır (çünkü kitabın tümü üzerinde esen hava ve her ayrıntıya eşlik eden öykünülmesi olanaksız içtenlik edası yüzünden, son varsayım, tümüyle olasılık dışıdır). Serüven kitapları gibi, sonu olmayan kitaplar da vardır elbet. Ezelden ebede sürüp giden durumlar da vardır; umarsız olanla, onarılmaz olanla bir ilişkisi bulunan her şey bu kategoriye girer. Ama, afyonkeşin, başlangıçta bir yerde, *tüm varlığını kuşatmış olan o melun zinciri, halka halka çözebildiğini bildirdiğini* de anımsıyordum. Dolayısıyla, kitabın sonu benim için büsbütün beklenmedik bir şeydi, ve açıkça söyleyeyim, bunu gördüğüm zaman, görünüşteki o inceden inceye düşünülmüş hakika-

te uygunluğuna karşın, içgüdüsel olarak bunun karşısında irkilmiştim. Bilmem okuyucu bu konuda benim izlenimimi paylaşır mı; ama, talihsiz adamın kendi hatası yüzünden içinde yitip gitmiş olduğu büyülü labirentten o ince, akıllıca çıkış tarzı, bilinen bir Britanya argosu adına bir buluş; ar duygusu ve toplumsal önyargılar adına hakikatın kurban edildiği bir özveri gibi görünmüştür bana. *Kötülükler Ilyadası*'nın öyküsüne başlamadan önce, ne denli söyleysel önlemler aldığını ve *yararlanılabilir* dahi olsa, *itiraflarda* bulunmak yolunda bir hak tesisi için bile, ne çok özen gösterdiğini unutmayınız. Bakarsınız bir halk, ahlaki sonuçlar bekler yazdıklarınızdan; başka bir halk da avutucu sonuçlar ister. Nitekim, kadınlar, sözgelimi, kötülerin ödüllendirilmesinden yana olamazlar. Beşinci perde sonunda adaletin buyruğu ve taraflar arasında normal ya da daha doğrusu, ütöpik dengeyi kuran genel yıkımı, -dört perde boyunca sabırsızlıkla beklenmiş olan o adil yıkım- göremeyince, tiyatrodaki seyircilerimiz ne derdi acaba? Benim kanıma göre, yaptığı kötülükten pişmanlık getirmeyenleri halk sevmez; saygısız, küstah gözüyle bakar onlara içtenlikle. De Quincey de belki aynı doğrultuda düşünüyordu ve bu kurala uyuyordu. Daha önce yazılmış olan bu sayfalar bir rastlantıyla gözüne ilişmiş olsaydı, benim bu erken ve gerekçeli güvensizliğime tatlı tatlı gülümsemek isterdi, sanırım. Her neyse, ben, daha başka birçok yönden içten ve kavrayışlı olan metnine bağlı kalacağım ve kendisinden daha sonra söz edeceğimiz, kara put önünde üçüncü dize ge-

liş (ki, bu ikincisini de kapsar) burada hemen bil-
direceğim.

Her neyse, uzatmayalım. Afyon, uzun süreden beri, baskısını artık büyü yoluyla değil, işkencelerle duyuruyordu ve bu işkenceler de (hangi nitelikte olurlarsa olsunlar, eski alışkanlıkları bırakma güçlüğüyle ilişkili bütün deneylerle uyum içinde ve kabul edilebilir bir şeydir bu da) bu her günkü zorbadan kurtulabilmek amacıyla gösterilmiş olan ilk çabalarla başlamışlardı. Biri, afyonun sürekli kullanımından ileri gelen; öbürü, sağlık durumunun kesintiye uğramasından doğan iki çırpınma arasında, yazar, söylediğine göre, bir kurtuluş şansı olanını yeğliyor. "O dönemde ne kadar afyon aldığımı söyleyemeyeceğim; çünkü, kullandığım afyonu dostlarımdan biri almıştı benim için ve parasını da kabul etmemişti; böylece, bir senelik bir zaman içinde ne miktar kullanmış olduğumu söyleyemem. Bununla birlikte, düzenli bir biçimde almış olduğumu ve dozu günde elli ya da altmış taneden (grain) yüz elli taneye kadar değiştirdiğimi sanıyorum. İlk çabalamam bunu kırka, otuza ve son olarak, elimden geldiğince sık olarak, on ikiye indirmek olmuştu." Sonra da şunu ekliyordu: Denemiş olduğu çeşitli spesifikler arasında, yararlanmış olduğu tek spesifik, teinture amoniacale de valériane idi. Ama bu nekahet ve sağalma döneminin öyküsünü uzatmak neye yarar (konuşan kendisidir). Kitabın amacı, gerek zevk bakımından, gerek acı bakımından afyonun olağanüstü gücünü göstermekti; işte kitap böyle

sona eriyor; öykünün ahlakı yalnız afyonkeşlere dönük. İsteniyor ki, bu olağanüstü örnekle, onlar da silkinmesini öğrensinler ve on yedi yıllık afyon alışkanlığından ve sekiz yıllık aşırı kullanımından sonra da, bu meretten vazgeçilebileceğini bilsinler.

"Jérémie Taylor'un görüşüne göre, doğmak, ölmek kadar acıdır belki. Ben de bunu çok mümkün görüyorum; afyonun azaltılmasına ayrılan uzun dönem içinde, bir yaşam biçiminden başka birine geçen bir adamın bütün çelişkilerini yaşadım. Sonuç bir ölüm olmadı ama, bir çeşit fiziksel yeniden doğuş oldu... İlk durumumun bir anısı olarak, o bende hâlâ yaşamaktadır; düşlerim tam olarak sükûnete kavuşmuş değil; korkunç şişkinlik ve fırtınanın kaynaşması henüz tümüyle yatışmadı; düşlerimi dolduran lejyon askerleri çekiliyorlar, ama, henüz hepsi çekip gitmiş değil; uykum şamatalı ve ilk atalarımızın kendilerini seyretmek için dönmüş olduklarında, Cennetin kapıları misali, Milton'un çarpıcı dizesinin söylediği gibi; o, her zaman:

*Alev alev yanan kollarla
ve korkunç yüzlerle tıkanmış.*

(1812 tarihini taşıyan) ek, bu sonun hakikate yakınlığını daha özenle güçlendirmeye; ona, adeta, güçlü bir tıbbi görünüş vermeye ayrılıyor. Sekiz bin damlalık bir dozdan, üç yüzden yüz altmışa değişen ılımlı bir doza inmiş olmak, kuşkusuz, oldukça göz kamaştırıcı bir başarı. Ama, daha sonra gösterilmesi gereken çaba, yazarın beklediğinden de büyük bir enerjiyi gerektiriyor ve bu çabanın zorunluluğu giderek daha çok kendini gösteriyor.

Özellikle, midesinde belli bir katılaşma, bir duyarlılık eksikliği fark ettiğinde, bu ağrısız bir kanser urunun habercisi gibi görünüyor. Hekim, azaltılmış dozlarla da olsa, sürekli afyon kullanımının böyle bir sonuç doğurabileceğini ileri sürüyor. Dolayısıyla, afyonun bırakılmasına, ama kesinkes bırakılmasına and içmek gerekiyor. Sergilediği iradenin ilk başarılarından kaynaklanan fiziksel ağrılarının, duraksamalarının, çabaların öyküsü, gerçekten ilginçtir. Adım adım azalmalar oluyor; iki kez sıfıra ulaşıyor; ama, sonra nüksetmeler başlıyor; bunlar da daha önceki perhizleri bol bol ödönlüyor. Özetle, ilk altı haftanın deneyi şu sonuçla bağlanıyor: Bütün sistemde, özellikle de midede korkunç bir uyarılma hazırlığı görülüyor; bunun sonucu, sistem kimi zaman normal bir canlılık durumu gösteriyor; kimi zaman da acayip bir biçimde ıstıraplı oluyor; ne gece ne gündüz, dur durak bilmeyen bir çarpıntı; yirmi saatte üç saatlik bir uyku (ama ne uyku!); öylesine hafif bir uyku ki, en küçük bir gürültü bile kaçırılmıyor; alt çene durmadan şişiyor; ağızda yaralar açılıyor ve bu tip belirtiler arasında, bir de şiddetli hapsirmeler; bunlarla birlikte her zaman afyona karşı bir isyan da kendini gösteriyor (bu yeni sakatlık, kimi zaman iki saat sürüyor ve günde iki-üç kez kendini gösteriyor); ayrıca, bir soğukluk duygusu ve son olarak, afyonun etkili olduğu süre içinde asla görülmeyen korkunç bir nezle. Acılara başvurarak mideyi normalleştirmeyi; diyeceğim, öbür insanların yapmış oldukları gibi, sindirim işlemlerinin bilincini yitirmeyi başarıyor. Kırk ikinci gün, bu te-

laş verici belirtilerin tümü, nihayet, başkalarına yer açmak üzere yok oluyor; ne var ki o, bunların, afyonun eski kötü kullanımından mı, yoksa kesilmesinden mi ileri geldiğini bilemiyor. Böylece, Noel yaklaşırken bile, dozun günbegün düşürülmesiyle at başı gitmiş olan bol bol terleme, yılın en sıcak mevsiminde büsbütün kesiliyor. Buna karşılık, daha başka fiziksel acılar da, yaşadığı bölgenin yağışlı Temmuz sıcaklığına bağlanabilir.

Yazar (kendisiyle aynı durumda olabilecek talih-sizlere yardımcı olabilmek için), çalışmasını daha da ileriye götürüyor ve girişimini başarı ile yürütmüş olduğu ilk beş haftanın özet bir tablosunu veriyor; afyonu kullanmış olduğu tarihleri ve miktarlarını belirtiyor. Bu tabloda sıfırdan 200'e, 300'e, 350'ye varan korkunç nüksetmeler görülüyor. Ama belki de düşüşler çok hızlı ve iyi basamaklandırılmamış olduğu için, gereksiz acıların doğmasına yol açılmıştı ve bunlar da, onu, bazen hastalığın asıl kaynağından medet ummak zorunda bırakmıştı.

Bu sonucun uydurma olduğu düşüncesinde, en azından kısmen, beni her zaman desteklemiş olan şey, bu ekin birçok yerinde hüküm süren bariz bir ironi ve hatta acı alaycı edasıdır. Son olarak, zamanlarını kendilerini dinlemekle geçiren mızızların o titiz dikkatleri o sefil bedenine göstermediğini tanıtlayabilmek için, yazar, o bedeni, o rezil 'sıskayı', kendisine çektirmiş olduğu bunca eziyetten dolayı cezalandırmak için; yasaların en kötü insanlara uygulamış olduğu o onur kırıcı yollara başvuruyor.

Ve eğer Londra hekimleri, kendisi gibi inatçı bir afyonkeşin bedeninin çözümlenmesinden bir yarar sağlayabileceklerini umuyorlarsa, bedenini seve seve kendilerine bırakacağını söylüyor. Suetone'nun şakadan söylemiş olduğu gibi, Roma zenginlerinden kimileri, daha ölmeden, mallarını prenze miras bıraktıklarını, ama sonra *yaşamakta inat etmek* ihtiyatsızlığını gösterdiklerini ve mirası lütfen kabul etmiş olan Sezar'ın da yersiz olarak uzayıp giden yaşamlara iyiden iyiye alındığını anımsıyorum. Ama, *afyonkeş*, hekimlerden yana, şaşırtıcı bir sabırsızlık belirtisi göreceğinden korkmuyordu. Onlardan sadece kendilerinininkine benzeyen duygular beklenebileceğini biliyordu; diyeceğim, kendi değerli cesedinin o hazin bağışını yapmaya kendisini iten temiz bilim aşkına karşılık gelen duygular beklenebileceğini biliyordu. Dilerim ki bu miras son derece uzak bir zamana ertelenir; dilerim ki bu derin görüşlü yazar, alaylarına varıncaya kadar sevimli olan bu hasta; söylendiğine göre, ölmek için seksen dört yıl harcamış olan o çıtkırıldım Voltaire'den daha uzun yaşar aramızda.*

Bu satırları yazdığımız sırada, Thomas De Quincey'nin ölüm haberi Paris'e ulaşmış bulunuyordu. Şu işe bakın, biz de, birdenbire kesilmiş olan o onurlu yazgının sûrûp gitmesi yolunda dileklerimizi belirtiyorduk. Wordsworth'un, Coleridge'in, Southey'in, Charles Lamb'in, Hazlitt'in ve Wilson'un saygıdeğer dostu ve rakibi, arkasında birçok yapıt bırakmıştır. İhtiyar İngiltere'nin en özgün, gerçekten en humora yatkın kişilerinden birinin ününü değil, edebiyat tarihini onurlandırmış en kibar, en sevecen kişilerinden birinin ününü bırakmıştır. Çözömlemesine giriştiğimiz ve başlığı, bu acı haber dolayısıyla iki kat hüzünlü bir hal alan, *Suspiria de Profundis*'de naif bir

biçimde betimlenmiş olduğu biçimiyle, Bay De Quincey, yetmiş beş yaşında Edimbourg'ta ölmüştür.

Kimi hüzünlü düşüncelere konu olabilecek, 17 Aralık 1855 tarihli bir makale var önümde, ölümüyle ilgili. Dünyanın bir ucundan öbürüne, büyük ahlak çılgınlığı, edebi tartışmaların tümünde salt edebiyatın yerini gaspediyor. Ponmartin'ler ve öteki salon vaizleri, bizimkiler gibi, Amerikan ve İngiliz gazetelerini de tıka basa doldurmuş. Daha önce, Edgar Poe'nun ölümünü izleyen o acayip cenaze söylevlerinde de, edebiyatın ölümle ilgili alanına, bir polis talimatnamesinin, mezarları hayvanların *masum* zararlarına karşı koruduğu kamusal mezarlıktan daha az saygı gösterildiğini gözlemlemek fırsatını bulmuştum.

Tarafsız bir okuyucunun yargıcım olmasını isterim. *Afyonkeşin* insanlığa olumlu hizmetlerde bulunduğu bizi ne ilgilendirir? Eğer yazdığı kitap güzelse, ona borçluyuz demektir. Böyle bir sorunda otorite olan Buffon, başarılı bir tümcenin, yeni bir üslubun, gerçekten ruhça zengin bir insan için, bilimin buluşlarından daha büyük bir yarar taşıdığını; başka bir deyişle, Güzel'in Hakikat'ten daha soylu olduğunu düşünmüyor muydu?

De Quincey, dostlarına karşı bazen akıl almayacak ölçüde haşin davranmış; öyle ama, edebiyat tutkusunun ateşini bilen herhangi bir yazar, bunu kınamak hakkını kendinde bulabilir mi? Zaten o kendisine de acımasızca davranmıyor muydu? Ayrıca, bir yerde belirtmiş olduğu gibi, *kötülük dedikleri hep yürekten gelmez, bir de zekâ ve imgelem kötülüğü vardır.*

Buna karşılık, işte size bir eleştiri başyapıtı. De Quincey, gençliğinde, ata mirasının önemli bir bölümünü Coleridge'e bağışlamıştı: "Kuşkusuz bu övgüye değer ve soylu bir davranıştı, *ihtiyatsızca da olsa*, diyor İngiliz yaşamöykücü; ama, afyonun kurbanı olduğu, sağlığının harap olduğu ve işlerinin ters gittiği bir dönemde gelmiş olduğunu, dostlarının şefkatini kabule hemen razı olduğunu anımsamak gerekir." Eğer doğru çevirebildiysek, bu da şu demektir: Elinin açıklığından dolayı ona gönül borcu duymaya gerek yok; çünkü, o da, daha sonra, başkalarının cömertliğinden yararlanmıştır. Deha, benzerlik çizgilerine bakmaz. Oraya yükselebilmek için, ahlaksal eleştirinin hırslı ve titiz ruhunu taşımak gerekir.

VI

DÂHİ ÇOCUK

İtiraflar'ın tarihi 1822'dir ve bunları tamamlayan *Suspiria*'lar da 1845'de yazılmıştır. Bu yüzden, üslup tümüyle farklıdır denemese de, en azından daha ciddi, daha hüzünlü, daha mütevekkildir denebilir. Bu ilginç sayfaları döne döne gözden geçirirken, yaşam savaşlarından dönen insanları betimleyebilmek için ozanların kullanmış oldukları değişik eğretilmeleri uzun uzun düşünmekten kendimi alamıyordum; kimi zaman, sırtı kamburlaşmış, kırıksıklıklarının girift ağıyla yara bere içinde bir yüzü olan ve bin türlü serüvenden geçmiş, yiğit bir gövdeyi ocak başında ısıtan bir yaşlı denizciyi; kimi zaman da, sabah geçmiş olduğu kırlardan akşamleyin dönen ve artık ufukta duman olup uçup gitmiş, o yörelerden geçerken kafasının takılmış olduğu binlerce fanteziyi içli içli ve hüzünle anımsayan bir yolcuyu düşlüyordum. Genel olarak hortlak hali diyebileceğim bir şeydir bu; doğaüstü değil, ama insanlığa nerdeyse yabancı, yarı yarıya dünyasal, yarı yarıya dünya-dışı; öfkesi ya da yaralı onuru susup, büyük René'nin dünya nesnelere karşı duymuş olduğu küçümseme büsbütün karşılıksız olduğu zaman, *Mezar Ötesi Anıları*'nda ara sıra bulduğumuz bir eda, deyiş.

Suspiria'ların giriş yazısından öğrendiğimize göre, o sabırlı sağaltımında sergilemiş olduğu tüm yiğitliğe karşın, afyon tutkusu, müptela için ikinci ve üçüncü kez nüksetmişti. *Kara put önünde üçüncü bir dize gelişi*, diyordu o buna. Kendini özürlü göstermek için öne sürmüş olduğu perhizini yeterince ihtiyatla yürütememek gibi nedenleri geçerse, bu felaketin de kolayca kestirilebileceğini sanırım. Ama bu kez, ne savaşım, ne de başkaldırı söz konusudur artık. Çünkü, savaşım ve başkaldırı, her zaman belli bir miktar umut anlamına gelir; buna karşılık, umutsuzluğun dili yoktur. İlacın olmadığı yerde, en büyük sıkıntılara katlanılabilir. Dönüş için bir zamanlar açık duran kapılar artık kapanmıştır ve insan kendi yazgısı yolunda uysal uysal yürür gider. *Suspiria de Profundis*! Çok iyi bir ad konmuş kitaba.

Yazar, artık *İtiraf*lar'ın, en azından bir bölümünün, kamu sağlığını gözeten bir amaçla yazılmış olduğuna inandırmaya çalışmıyor. Doğal düşlem yetisini güçlendirmekte afyonun nasıl bir güce sahip olduğunu göstermeyi amaçladığını söylüyor açık açık. Görkemli bir biçimde düş kurmak herkese vergi değildir ve buna sahip olanlar da durmadan artıp büyüyen modern dağınıklıkla ve maddi ilerlemenin gürültü patırtısı ile, giderek her gün azalmak tehlikesiyle karşı karşıya bulunmaktadır. Düşlem gücü, gizemli ve tanrısal bir yetidir; çünkü insan, çevresini saran kapkaranlık dünya ile, düşlem aracılığıyla iletişim kurabilir. Ama, bu yetinin de serbestçe gelişebilmesi için, yalnızlığa gereksinimi vardır; insan ne kadar kendi-

ni toplarsa, o kadar geniş, derinden düş kurabilir. Bu durumda, hangi yalnızlık, maddi çıkarlardan daha kopuk, daha büyük, daha sakın bir yalnızlıktır, afyonun yaratmış olduğundan başka?

Itiraflar, afyon alışkanlığını haklı göstermiş olabilecek gençlik olaylarını anlatmıştı. Ama burada şimdiye kadar doldurulmamış iki önemli boşluk bulunmaktadır; biri, yazarın üniversitede kalmış olduğu sırada, kendisinde afyonun yaratmış olduğu düşlemleri içerir ("*Oxford görüleri*" dediği de bunlardır); öbürü, çocukluk izlenimlerini içerir. Böylece, birinci bölümde olduğu gibi ikinci bölümde de yaşamöyküsü, bir bakıma, beynin gizemli serüvenlerini açıklamaya ve doğrulamaya yarayacaktır. Yetişkin insanın, daha doğrusu, dehasının tuhaf düşlemlerinin filizlenmesini, çocukluk dönemiyle ilgili notlarda buluyoruz. Tüm yaşamöykücüleri, az ya da çok yetkin olarak, bir yazarın ya da bir sanatçının çocukluk dönemine ilişkin öykülerin önemini kavramışlardır. Ama bana göre, bu önem, hiçbir zaman yeterli kesinlikte ortaya konmamıştır. Kolayca kavranılabilen maddilikleri içinde değil, konturlarının çok açık hiyegrolifleri ya da öznelerinin apaçık anlamı içinde değil de, tersine taşıdıkları ruh, içerdikleri atmosferik izlenim, ruhlarımız üstüne boşalttıkları ışık ya da körkaranlıklar içinde, sanat yapıtlarını düşünürken, yazarlarının çocukluğunun bir görü gibi benim içime girdiklerini duymuşumdur çoğunlukla. Bakarsınız çocuğun küçük bir üzüntüsü, bakarsınız küçük bir sevinci, nefis bir duyarlılıkla ölçsüz bir biçimde büyüyerek, ye-

tişkin insanda daha sonra, hem de farkında olma-
dan, bir sanat yapıtının ilkesi, temeli olmuştur.
Kısacası, daha özlü bir dille söylemek gerekirse, ol-
gun yaştaki bir sanatçının yapıtlarıyla
çocukluğundaki ruhsal durumu arasında felsefi bir
karşılaştırma yaparsak, dehanın açık seçik olarak
dile getirilmiş, ama şimdi kendini anlatabilmek
için güçlü ve erkekçe organlarla donanmış
çocukluktan başka bir şey olmadığını kolayca
söyleyemez miyiz? Bununla birlikte, salt bir kesti-
rimden daha iyi bir şey uğruna bir fikri fizyolojiye
bırakmak savında da değilim ben.

İşte bunun için, Oxford'da beyninin günlük besi-
nini oluşturan düşlemleri daha anlaşılır duruma
getirmek için, afyonkeşin belli başlı çocukluk izle-
nimlerini hızla çözümlemek istiyorum. Okuyucu,
çocukluğunu anlatan kişinin bir ihtiyar olduğunu;
çocukluğuna dönerek, onun yine inceden inceye
düşünen bir ihtiyar olduğunu ve son olarak, daha
sonraki düşlemlerin temeli olan bu çocukluğun, bu
düşlemin, yani afyonun saydam kalınlığının büyük
çevresi içinden yeniden görülmüş olduğunu unut-
mamalıdır.

VII

ÇOCUKLUK ÜZÜNTÜLERİ

Babaları, annelerine büyük bir servet, bir İngiliz
tüccarının o gerçek servetini bırakarak öldüğünde,
o ve üç kız kardeşi henüz çok küçüktü. Lüks, bol-

luk, rahatlık ve görkemli yaşam, çocuğun doğal duyarlılığının gelişmesine çok elverişli koşullardır. "İşte bu saf üç kız kardeşten başka arkadaşım bulunmadığından; yoksulluk, baskı ve haksızlık gibi durumlardan uzakta, şirin ve sessiz bir çiçek bahçesine kapanmış olarak, hep onlarla birlikte yatıp kalktığımdan, bu dünyanın gerçek karmaşıklığından endişe duyamıyordum" diyor. Bu eşsiz ayrıcalıktan ötürü, yani yalnız kırdaki ve yalnızlık içinde yetişmiş olmaktan dolayı değil; "yanı sıra, kendisini her zaman yumruklamaya hazır erkek kardeşlerce değil de, kız kardeşlerin en tatlılarınca ilk duygularına biçim verilmiş olduğundan dolayı" birçok kez Tanrı'ya şükretmişti. Gerçekten de kadınlarca ve kadınlar arasında yetiştirilmiş erkekler, yaradılıştaki ya da ruhsal yetilerde birbirilerine eşit oldukları varsayılsa bile, başka erkeklere tümüyle benzemezler. Sütannelerin beşik sallamaları, annelerin okşamaları, kız kardeşlerin, özellikle de ablaların, yani o küçük annelerin tatlı sözleri, erkeklik hamurunu yoğurarak dönüşüme uğratırlar. Kadının yumuşak havasında, ellerinin, göğsünün, dizlerinin, saçlarının dalgalı ve biçimli giysilerinin yumuşak iklimi içinde uzun süre yıkanmış olan bir erkek,

Dulce balneum suavis

Unguentantum odoribus,

teninde bir yumuşaklık ve edasında bir seçkinlik, bir çeşit hüsnalık kazanır; bunlar olmadı mı, en çetin ve en erkek bir deha, sanattaki yetkinliğe göre, eksik bir varlık olarak kalır. Kısaca, demek istiyorum ki, kadın dünyasının, *mundi muliebris*'in

bütün bu dalgalanan, kıvılcımlar saçan güzel kokulu dünyasına karşı erken yaşta duyulan bu düşkünlük, üstün dehalar yaratır. Sonra, ben şuna da inanıyorum ki, benim o çok zeki hanım okuyucum, düşüncemdeki temizliği onaylayıp anladığı gibi, deyişlerimdeki nerdeyse cinsel nitelikte olan biçimi de bağışlayacaktır.

Jane ölmüştü ilk olarak. Ama, küçük erkek kardeşi için onun ölümü henüz anlaşılır bir şey değildi. Sanki Jane, sadece görünmüyordu artık; ama dönecekti kuşkusuz. Hastalığı sırasında kendisine yardımcı olmakla görevlendirilmiş bir hizmetçi kadın, ölümünden iki gün önce, kendisine biraz sertçe davranmıştı. Bunun söylentisi aile içinde yayıldı ve o andan sonra, küçük oğlan, bu kadının yüzüne bakamaz olmuştu. Onu gördüğü anda, gözlerini yere dikiyordu. Kızgınlıktan değildi bu, gizli bir öç alma duygusundan da değildi; yalnızca duyduğu dehşettendi; herhangi hoyrat bir temastan gocunan alıngan bir kişinin davranışiydı bu korku ve kırgınlık karışımı; bu dünyanın bir dert, bir savaşım ve bir sürgün dünyası olduğunun ilk kez ortaya çıkmasıyla anlaşılmış olan o müthiş hakikatin yaratmış olduğu bir sonuçtu.

Ama çocuk kalbinin ikinci yarası öyle kolayca kapanacak türden değildi. Mutlulukla geçen birkaç yıllık bir aradan sonra, sevgili, soylu Elisabeth de ölmüştü; öylesine soylu ve öylesine erken olgunlaşmış bir zekâsı vardı ki, karanlıkların içinde onu hayal ettiği zaman, geniş alnının çevresinde bir ay-la ya da bir taç görür gibi olurdu hep. Kendisinden iki yaş büyük olan ve ruhu üzerinde çok güçlü bir

yetke kurmuş bulunan o sevgili varlığın sonunun yaklaştığı bildirilince, tarifsiz kederlere kapılmıştı. Bu ölümün ertesi günü, bilme merakı henüz bu çok kıymetli cesede el atmadığı için, kız kardeşini bir kez daha görmeyi kafasına koydu. "Çocuklarda, iç sıkıntısı, ışıktan nefret eder ve insan bakışlarından kaçır." Bunun için, bu son ziyaret de gizli ve tanıksız olacaktı. Öğle vaktiydi; odaya girdiğinde, ardına kadar açık, büyük bir pencereyle karşılaştı gözleri; yakıcı bir yaz güneşi bütün görkemiyle içeriye doluyordu. "Kuru bir sıcaklık vardı, gökyüzü bulutsuzdu; mavi derinlikler, sonsuzluğun yetkin bir örneği gibi görünüyordu; gözle seyretmeye, ya da yürekle tasarlamaya olanak yoktu yaşamın ve yaşamdaki güzelliğin böylesine dokunaklı bir simgesini."

Yılın en güzel mevsiminde bizi çarpıp yıkan bir büyük acı, onarılması olanaksız bir yara, söylendiğine göre, daha acı, daha hüznün verici bir nitelik taşırmış. Daha önce de belirtmiş olduğumuz gibi (*Itiraflar*'ın çözümlenmesinde sanırım), ölüm, yaz mevsiminin görkemli saltanatında daha derinden etkiliyor bizi. "O zaman, dışardaki yaşamın tropikal bolluğu ile mezarın kara kısırlığı arasında korkunç bir zıtlık meydana geliyor. Gözlerimiz yazı görüyor, düşüncemiz mezarlıktan kopup ayrılamıyor; çevremizde şahane bir aydınlık varken içimiz körkaranlıkta oluyor. Çarpışma durumuna giren bu iki imge, karşılıklı olarak, birbirlerine abartılmış bir güç kazandırıyorlar." Ne var ki, ilerde ruh ve imgelem yüklü bir bilgin olacak olan çocuk için, *Itiraflar*'ın

ve *Suspiria*'ların yazarı için, bu zıtlıktan daha başka bir neden, yaz görüntüsünü ölüm imgesine daha önceden kuvvetle bağlamıştı. *Kutsal Yazılar*'da betimlenmiş olan görünümlemler ile olaylar arasındaki içten ilişkilerden oluşan bir nedendi bu. "Köklü düşüncelerin ve duyguların çoğu, doğrudan doğruya ve yalın, soyut biçimlerde değil, tersine, somut nesnelerin karmaşık birleşmesinden gelir bize." İşte bu yüzden, kışın o uzun ve zengin akşamlarında, genç bir hizmetçi kadının çocuklara okumuş olduğu İncil, yazarın imgeleminde bu iki düşünün birleştirilmesinde çok etkili olmuştu. Doğu'yu tanımış olan bu genç kadın, onlara, oraların iklimlerini ve yazlarının çeşitli ayrımlarını açıklamıştı. İnsandan daha öte bir şey olan, doğru, bir Doğu ikliminde, ebedi bir yaz bağışlanmış gibi görünen o ülkelerin birinde, çilesini doldurmuştu. Kuşkusuz, ırgatlar, buğday başaklarını da yazın köklüyorlardı. Nitekim, Rameaux Pazarı, Palm Sunday [Palmiye Pazarı] de bu düşünme bir kaynak sağlamıyor mu sizce? Sunday [pazar] o dinlenme günü, insan yüreğinin kavrayamayacağı, daha derin bir dinlenme imgesi; Palm [palmiye], hem yaşamın hem de yaz doğasının görkemini içeren bir sözcük! Rameaux'lar pazarı geldiğinde, Kudüs'te geçecek en büyük olay da yaklaşmıştı artık; bu bayramın anımsattığı eylem yeri, Kudüs'e komşu idi. Delfi tapınağı gibi yeryüzünün göbeği ya da özeği sayılmış olan Kudüs, en azından ölümlülüğün özeği sayılabilir. Çünkü, ölüm eğer orada ayaklar altına alındıysa, en korkunç çukurunu da yine orada açmıştır.

Demek ki o, ölü odasına acımasızca dolan görkemli bir yaz önünde, son bir kez, sevgili ölüsünün yüz çizgilerini seyretmeye gelmişti. Bu çizgilerin, ölümünden sonra hiç değişmediklerinin söylendiğini duymuştu evde; alnı, tıpkı eskisi gibiydi; ama donup katılaşmış göz kapakları, solgun dudakları, katılaşmış elleri korkunç bir biçimde onu çarpmıştı; hiç kıpırdamadan kendisine baktığı sırada, güçlü bir rüzgâr yükseldi ve sert sert esmeye başladı, "benim şimdiye kadar işittiğim en melankolik rüzgâr" dedi. O zamandan beri, yaz günlerinde, güneşin en sıcak olduğu anda, aynı rüzgârın yükseldiğini birçok kez işitti, "aynı derin, gösterişli, dinsel sesini kabartıyordu" Bu, insan kulağının algılayabileceği, ebediyetin tek simgesidir, diye ekliyordu. Aynı sesi, aynı koşullar altında, açık bir pencere ile bir yaz günü ölmüş bir kimse- nin kadavrası arasında, üç kez işitmişti yaşamında.

Dışardaki yaşamın parıltısıyla kamaşmış olan ve göklerin şatafatı ve parlaklığı ile ölünün yüzünü örten soğukluğu karşılaştıran gözleri, birden, garip bir görüntü ile karşılaşmıştı. Mavi gökyüzünde sanki bir galeri, bir kubbe açılıyordu, sonsuzluğa uzanıp giden bir yol. Mavi dalgalar üzerinde yükseldi ruhu; sonra hem dalgalar ve hem de kendi ruhu, Tanrı'nın tahtına doğru koşmaya başladılar. Bu garip kendinden geçiş içinde, uyu- yakalmıştı; bir süre sonra kendine geldiğinde, kız kardeşinin yatağı yanında oturmuş olduğunu anladı. İşte böylece, yalnız çocuk, ilk acısıyla bitkin düşmüş bir durumda, en yüce yalnız olan Tanrı'ya

doğru uçmuştu. İşte böylece, her türlü felsefenin üstünde olan içgüdü, göksel bir düş içinde, ona gelip geçici bir avuntu sağlamıştı. Bu sırada, merdivende bir ayak sesi duyar gibi oldu ve bu odada yakalandığı takdirde, bir daha gelmesine engel olurlar korkusuyla, kız kardeşinin dudaklarını aceleyle öptü ve ihtiyatla çekilip gitti. Ertesi gün, ölünün beynini incelemek üzere hekimler gelmişti; çocuk, ziyaretlerinin amacını bilmiyordu ve onlar çekilip gittikten birkaç saat sonra, yeniden odaya sızmaya çalıştı; ama, kapısı kapalıydı ve anahtarı da alınmıştı. Demek ki, mermer ya da buz gibi temiz, devinimsiz ve sakın bir imgesini, el değmemiş bir biçimde saklayabilsin diye, bilimin yol açmış olduğu hasarlarla tanınmaz hale gelen kardeşinin kalıntılarını kendisine göstermek istememişlerdi.

Ve arkasından da cenaze töreni gelip çattı, yeni bir azaptı bu; acısıyla hiç ilgisi olmayan konular üzerinde çene çalan vurdumduymaz insanlarla, tören arabası yolculuğunun vermiş olduğu sıkıntı; orgun korkunç harmonisi ve kız kardeşini göklere çıkaran bir dinin vaatleri; bir çocuk için çok ağır olan o Hristiyan merasiminin tümü; sevdiğini yeryüzünde yitirmiş olmanın acısını unutturamıyordu ona. Üstelik, kilisede de gözleri üzerinde bir mendil tutması öğütlenmişti. Demek ki, ayakta zar zor durulabilse de, bir ağlayıcı rolüne çıkmak ve güya acısını yenebildiğini göstermek gereği de vardı hesapta! Havarilerin, azizlerin baş halelerini sergileyen renkli vitrayları alev alev yakıyordu ışıık; sonra, daha ertesi günlerde kendisini duaya (*offises*) götürdüklerinde,

vitrayların renkli olmayan kısmına takılıp kalan gözleri, gökyüzünde kümelenmiş bulutların durmadan pencere perdelerine ve beyaz baş yastıklarına dönüştüklerini ve bunlar üzerinde acılı, ağlayan ve ölmekte olan çocuk başlarının dinlenmekte olduğunu görüyordu. Yataklar yavaş yavaş göğe yükseliyor ve çocukları pek seven Tanrı'ya doğru çıkıyorlardı. Daha sonra, çok zaman sonra, kuşkusuz duymuş olduğu, ama belki dinlemediği ya da çok sert avutuculuklarıyla acısını depreştirmiş olan, ölüm duasından üç bölüm, kurtuluştan, diriliştan ve ölümsüzlükten söz ederek, gizemli ve derin anlamlarıyla belleginde canlandılar ve onun için sık sık bir düşünme konusu oldular. Ancak, bu dönemden çok önce, bütün derin tutkuların, özellikle de avuntu istemeyen tutkuların gösterdikleri o şiddetli eğilimle yalnızlığa kendini kaptırdı. Kırkların alabildiğine sessizliği, yorucu bir ışıkla dolu yaz mevsimleri, sisli öğle sonraları, tehlikeli bir hazla içini dolduruyordu. Bulunamayacak bir şeyi ararken, gözleri gökyüzünde ve sisler içinde boş yere dolaşüyor ve sevgili bir hayali orada görebilmek için, mavi derinlikleri araştırıyordu; belki, özel bir ayrıcalıkla, bir kez daha kendini gösterebilme izni verilmişti bu hayale. Bir labirent gibi çıkışı olmayan, bu derin, dolambaçlı acının öyküsünü içeren, son derece uzun bölümü, gerçekten üzülerek kısaltacağım. Bu bölümde, doğa, bütünüyle çağrıştırılmıştır ve her nesne de bir tek düşünün temsilcisi olmuştur. Bu acı, arada bir yaslı ve cana yakın, aynı zamanda hem hazin ve hem de zengin

çiçekler yeşertir; hüzünlü âşıkane havaları çoğunlukla yaldızlı düşüncelere dönüşürler. Yasın da süsleri olmaz mı? Hem sonra, ruhu heyecanlandıran yalnız bu duygulanmanın içtenliği de değildir; eleştirmen için, burada, genelde yalnız Roma Kilisesi bahçesinde çiçek açan ateşli ve ince gizemliliğin açılıp serpilmesini görmek yolunda garip ve yeni bir tarz vardır. Son olarak, öyle bir dönem geliyordu ki, hep bir anıdan beslenen bu hastalıklı duyarlılık ve bu aşırı yalnızlık düşkünlüğü açık bir tehlikeye dönüşebiliyordu. Hüzne kapılmış olan ruhun kendi kendine: 'Eğer sevdiklerimiz artık bize gelemiyorlarsa, bizi onlara gitmekten kim alıkoyabilir?' dediği; takınaklı, büyülenmiş imgelemin, mezarın yüce eğlencelerini büyük hazlarla yaşadığı, o bağlayıcı, kritik dönemlerden biri gelmişti. Bereket ki, zorlayıcı çalışma ve zoraki oyalanmaların çağı da gelmişti. Yaşamın ilk koşumunu sırtına geçirmek ve klasik incelemelere (öğrenime) hazırlanmak gerekiyordu.

Daha neşeli görünen aşağıdaki sayfalarda, şimdi artık hayvanlara, insanın bu garip kölelerine, kedilere, köpeklerle; kolayca rahatı kaçırılabilen, ezilebilen ve zincire vurulabilen tüm varlıklara gösterilen, aynı kadınsı şefkat duygusunu yine buluyoruz. Aslında hayvan, kaygısız sevinciyle, yalınkatlığıyla, insanın çocukluğunun bir çeşit temsilcisi de sayılamaz mı? Burada da, genç hayalperestin sevecenliği, yeni nesneler üzerinde şaşkınlıklar göstermekle birlikte, ilk niteliğinden gene de ayrılmıyordu. Zayıflığı, suçsuzluğu ve temizliği, az ya da çok yetkin biçimleriyle hâlâ sev-

mekteydi. Yazgının üzerinde izini bırakmış olduğu belli başlı işaretler ve karakterler arasında, aşırı bir vicdan inceliğini de belirtmek gerekir; çünkü bu, hastalıklı duyarlılığına ek olarak, en sıradan olguları ölçüsüzce şişirmekte ve en hafif, hatta hayali hatalardan, yazık ki fazlasıyla gerçek korkular çıkarmakta işe yarıyordu. Kısacası, ilk ve en büyük sevgi nesnesinden yoksun, yalnızlığa düşkün ve sırrını kimseye açamayan bir çocuk düşünün. İş bu kerteğe gelince, okuyucu da, düşlerin sahnesinde geliştirilmiş olan olayların çoğunun, ilk yılların deneylerinin bir yinelenmesi olacağını iyice anlayacaktır. Yazgı önceden tohumunu atmıştı; afyon onu geliştirdi ve garip ve çok verimli bitkilere çevirdi. Yazara ait bir eğretilmeyi kullanarak söyleyeyim, çocukluğunda görmüş olduğu şeyler, afyonun doğal katsayıları (*coeficients*) olmuştu. Gördüğu her şeyi ülküleştirme ve onlara doğaüstü boyutlar kazandırma olanağını veren, işlenip geliştirilmiş, yalnızlık içinde uzun süre kullanılmış, erkenden oluşmuş bu yeti, Oxford'da, afyonla aşırı ölçüde etkinleşince, kendi yaşındaki gençlerin çoğunda, çok tuhaf sonuçlar doğuracaktı.

Okuyucu, kahramanımızın Galler'deki serüvenlerini, Londra'daki sıkıntılarını ve vasileriyle uzlaşmasını anımsayacaktır herhalde. İşte artık üniversitededir; okuma ile güçlendiği için, düş kurmaya her zamankinden daha çok eğilim duymaktadır; daha önce söylemiş olduğumuz gibi, nevraljik acılar konusunda, Londra'da tanımış olduğu maddeden, erkenden düşe bağlanan yetileri için, tehlikeli ve güçlü bir yardımcı (*adjuvant*) ilaç

oluşturmuştur. Bundan böyle, ilk yaşantısı, ikincisinin içine girmiştir ve, içten olduğu kadar anormal da olan bir bütünlük kurmak üzere, onunla karışıp kaynaşmıştır. Bu bütünlük, ilk yaşantısını yeniden yaşamak üzere, yeni yaşamını işgal etmiştir. Okulda, boş kaldığı zamanlarda, kız kardeşinin cesedinin bulunduğu cenaze odasını, yaz ışığı ile ölünün soğukluğunu, mavi göklerin kubbesi altında kendinden geçmeye açık duran yolu; sonra, açık bir gömüt yanında beyaz üstüklü rahibi, toprağa verilen tabutu ve toza iade edilen tozu; son olarak, orgun pes sesiyle, gökyüzüne çıkışlarını sağlayan o beyaz yataklara, o güzel çocuk beşiklerine, görkemli bir çerçeve oluşturan ve gün ışığıyla aydınlanmış bulunan vitraylardaki azizleri, havari-leri ve şehitleri kim bilir kaç kez görmüştü! Bütün bunları yeniden yaşamıştı, ama değişikliklerle, çiçeklemelerle, ya daha solgun ya daha uçucu renklerle görmüştü; çocukluğunun bütün dünyasını yeniden görmüştü, ama, artık eğitilmiş, çok incelmış ve en büyük hazları yalnızlıktan ve anılarından duymaya alışmış bir ruhun eklemiş olduğu şairane bir zenginlikle görmüştü.

VIII

OXFORD GÖRÜLERİ

I. PALIMPSESTE*

"İnsan beyni kocaman ve doğal bir 'palimpseste' değil de nedir? Benim beynim bir 'palimpseste'dir ve seninki de, ey okuyucu. Sayısız düşün, imge, duygu katmanları, birbiri arkası sıra, ışık kadar yumuşak bir tarzda, beyninize gelip konmuştur. Sanıldı ki, bunların her biri, kendisinden daha önce geleni daha derine itip gömüyordu. Ama, gerçekte, hiçbirisi yok olup gitmiyordu." Ne var ki, birbiri üstüne bindirilmiş bir Yunan tragedyası, bir keşişlik efsanesi, bir şövalye öyküsü taşıyan bir 'palimpseste' ile bizim ölçüye sığmayan belleğimizin oluşturduğu, Tanrı yaratısı, yüce 'palimpseste' arasında şu ayrım vardır: Birincisinde, fantastik, kaba saba bir kaos gibi, türdeş olmayan öğeler arasında bir çarpışma vardır; buna karşılık ikincisinde, insan yaradılışının yazgısı, en tutarsız öğeler arasına bir uyum koyar kesinlikle. Bir insan ömrü ne denli tutarsız olsa da, insani birlik (bütünlük) bundan zarar görmez. Eğer eşzamanlı olarak uyandırılabilseydiler, belleğin bütün

* Yeniden yazmak için ilk yazısı silinen parşömendeki el yazması.

yankıları, hoş ya da acıklı, ama mantıklı ve kakışmalardan uzak bir konser oluşturabilirlerdi.

Ani bir olay karşısında şaşırıp kalmış, örneğin, aniden suda boğulmak gibi ölüm tehlikesiyle burun buruna gelmiş varlıklar, genellikle, beyinlerinde, geçmiş zamanların, bütün bir sahne gibi aydınlandığını görmüşlerdir. Burada zaman, bir hiçliğe indirgenmiştir ve birkaç saniye, yıllarla eşdeğerli bir duygu ve imge niceliği içermeye yetmiştir. Bu deneyde, insana daha da garip gelen şey, rastlantının birçok kez getirmiş olduğu şey, birbirini izleyen bunca ögenin eşzamanlılığı değil, insanın kendisinin bile artık bilemediği ama gene de kendisine özgü olduğunu tanımak zorunda bulunduğu, her şeyin yeniden ortaya çıkmasıdır. Demek, insan unutkanlığı geçicidir; bu gibi olağandışı koşullarda, belki ölümden ve genel olarak afyonun yol açmış olduğu yoğun uyarılma durumlarında, belleğin büyük ve karmaşık parşömeni, unutma dediğimiz o şeyle gizemli bir biçimde mumyalanmış, üst üste bindirilmiş olan, ölü duygu katmanlarıyla birlikte, bir çırpıda göz önüne seriliverir.

Melankolik, insandan kaçan ve yaşadığı yüzyılın adaletsizliğinden öcünü almak isteyen, deha sahibi bir kimse, bir gün, henüz elyazması olan yapıtlarının tümünü ateşe atar. Hınçla yapılmış olan bu korkunç özveriden dolayı kınandığında (aslında, kendi umutlarının tümünün gözden çıkarılması demektir bu), şöyle yanıt verir: "Ne umurumda? Önemli olan, bu gibi şeylerin yaratılmış olmasıdır; işte yaratılmış oldular, öyleyse,

vardırlar artık" Böylece o, yaratılmış olan her şeye, yok edilmez bir nitelik yüklemiş oluyordu. Bu düşünce, iyi ve kötü tüm düşündüklerimize, tüm eylemlerimize çok daha açık bir biçimde nasıl da uyar! Ve eğer bu inançta; düşüncemizin, bizim zevkle üzerinde durup düşünebileceğimiz yanımıza dönmüş olduğu durumda son derece avutucu bir şey varsa eğer; ruhumuzun, ancak nefretle yüz yüze gelebileceğimiz yanımıza dönmüş olduğu, gelecekteki kaçınılmaz durumda, son derece müthiş bir şey yok mudur? Ne ruhsal alanda, ne de maddesel alanda, hiçbir şey yitmez. Evrensel eylemin burgacına atılmış her eylemin, olası sonuçlar bir yana, özünde geriye dönemez ve onarılamaz (*irréparable*) olduğu gibi, her düşünce de silinip yok olmaz. Belleğin 'palimpseste'i yok edilemez.

"Evet, okuyucu, beynimizin 'palimpseste'i, parşömeni üstüne birbiri ardına yazılmış olan sevinç ya da hüznün şiirlerinin sayısını bilemezsin; bakir ormanların yaprakları gibi, Himalayalar'ın hiç erimeyen karları gibi, ışığın üstüne düşen ışık gibi, bunlar da hiç kesilmeksizin, tabaka tabaka birikirler. Ve, sırası geldiğinde, her birinin üstünü unutkanlık örter. Ancak ölüm anında, ya da ateşler içinde yanarken, ya da afyonun kurcalamalarıyla, bu şiirlerin tümü yeniden yaşam ve güç kazanabilirler. Aslında onlar ölmüş değil, uykudadırlar. Sanılır ki, Yunan tragedyasına yol verilmiş, yerine keşişin efsanesi getirilmiştir; yoktur böyle bir şey. İnsan denilen varlık, yaşam yolunda ilerledikçe, gençliğinde gözlerini kamaştıran roman, çocukken

kendisini baştan çıkaran masalımsı efsane solmaya başlar ve kendiliğinden kararır. Ama çocuklukta geçirilen derin tragedyalar, annelerinin boyunlarından temelli ayrılmış çocuk kolları, kız kardeşlerinin öpücüklerinden temelli uzakta kalan dudaklar, – 'palimpseste'in öbür efsaneleri altında, gizli gizli hep yaşar dururlar. Tutku ve hazların, bu ölümsüz izleri yakıp yok edecek kimyası yoktur."

II. LEVANA VE HÜZÜNLER ANAMIZ

"Oxford'da iken, düşlerimde, sık sık Levana'yı gördüm. Romen simgeleriyle onu tanıyordum." İyi ama, Levana nedir? Çocuğun ilk günlerinde kendisini gözetken, bir bakıma, ona insani saygınlığını kazandıran Roma tanrıçasıydı bu.

"Doğum sırasında, çocuk, gezegenimizin karışık havasını ilk kez tadarken, toprak üzerine bırakılıyordu. Ama, hemen arkasından, böylesine yüce bir yaratığın kısa bir süre sonra toprak üzerinde sürünmesinden çekinilerek, tanrıça Levana'nın temsilcisi olarak baba; ya da babanın temsilcisi olarak yakın bir akraba, çocuğu havaya kaldırıyor, sanki bu dünyanın kralıymış gibi ta yukarlara bakmayı buyuruyordu; çocuğun alnını yıldızlara gösteriyordu ve onlara, içinden belki de şunları söylüyordu: 'Sizlerden daha yüce olan şu yavruya bakınız!' İşte bu simgesel eylem, Levana'nın işlevini gösteriyor. İşte bu gizemli tanrıça; – yüzünün çizgilerini asla hiç kimseye göstermemiş olan (benim dışımda, o da düşlerimde) ve her za-

man temsilcilerle hareket eden bu tanrıça- adını, havaya kaldırmak, yüksekte tutmak anlamına gelen, Latince *levare* fiilinden alır."

Kuşkusuz, çoğu kişi, Levana'dan, çocukların eğitimini gözetleyen ve yöneten koruyucu gücü anlamıştır. Ama burada, abeceler ve dilbilgileriyle hükmünü yürüten o çocuk eğitiminin söz konusu olduğunu da sanmayın; daha çok, "insan yaşamının derinliklerinde gizlenmiş olan ve sırasıyla tutkuyu, savaşımı, ayartılmayı, direnme gücünü onlara öğreterek, çocukları durmadan işleyen, özeksel güçlerin oluşturduğu o alabil-diğine geniş dizgeyi" düşünmek gerekir. Levana, gözlemiş olduğu insan varlığını soylulaştırır, ama acımasız araçlarla yapar bunu. Katı ve serttir bu iyi kalpli sütanne ve insan denen varlığı yetkinleştirmek yolunda en çok başvurduğu yollar arasında, hepsinden çok sevdiği bir yol vardır: Acı. Üç tanrıça ona bağlıdır, gizemli niyetlerinde onları kullanır. Nasıl üç Güzel, üç Pargues, üç Peri varsa, nasıl başlangıçta üç Müza vardıysa, üç de Hüzün tanrıçası vardır. İşte bizim Hüzünler Anamız bunlardır (*Notre-dame des Tristesses*).

"Onları sık sık Levana'yla konuşurken gördüm, giderek kimi zaman benim üstümde de duruyorlardı. Konuşuyorlar mı? Yo, hayır! Bu güçlü hayaletler, dilin yetersizliklerini küçümserler. İnsandaki organlarla sözler çıkarabilirler ağızlarından, bir insan kalbine girdiklerinde; ama, kendi aralarında insan sesi kullanmazlar; sadalar çıkarmazlar; ebedi bir suskunluk hüküm sürer ülkelerinde... Bu üç kız kardeşin en büyüğünün adı: Gözyaşı Anası (*Mater*

Lachrymarum), ya da Gözyaşlarının Anası (*Notre-dame des Larmes*). Yokluğa karışmış yüzleri çağrıştırarak, gece gündüz durmadan sayıklayıp inleyen odur. Yakınan bir insan sesi işitildiğinde, çocukları için ağlayan ve avuntu istemeyen Rachel-le'in sesi işitildiğinde, Rama'daki odur. Herod'un kılıcı suçsuzların tümünü sığınaklarından dışarıya uğrattığı gece, Bethléem'de o vardır... Gözleri bir tatlı, bir yürek delicidir; bir dehşet verici, bir uykuludur; sık sık bulutlara dikilir, sık sık gökleri suçlar. Başının üzerinde bir taç vardır. Ve ben çocukluk anılarımdan biliyorum ki, ilahilerin hıçkırıklarını ya da orgun gürlemesini duyduğunda, ya da yaz bulutlarının dökülüp saçılmasını seyrederken, rüzgârlar üzerinde yolculuk edebilir. Bu ablanın belinde, Papa'nın anahtarlarından daha güçlü anahtarlar vardır ve bunlarla bütün kulübelerin ve bütün sarayların kapısını açabilir. Biliyorum, geçen bütün yaz, kör bir dilencinin, sohbet etmekten hoşlandığım o adamın baş ucunda duran da oydu yine; bu adamın yüzünden nur akan sekiz yaşındaki dindar kızı, tozlu yollar-da dertli babasıyla bütün gün dolaşabilmek çin, kentin neşesine katılma hevesine karşı direnmiş bulunuyordu. Bu yüzden, Tanrı ona büyük bir ödöl göndermişti. Yılın ilkbaharında, tam onun da çiçek açmaya başladığı bir zamanda, onu kendi yanına çağırmıştı. İşte şimdi kör olan babası, onun için hep ağlar durur ve hep gece yarıları, kendisine kılavuzluk etmiş olan o küçük eli kendi eli içinde tutmakta olduğunu düşler ve hep kör-karanlıklarda uyanır, ama bunlar şimdi daha yeni

ve daha derin karanlıklardır... İşte Gözyaşları Anamız, o karanlık hayalet, Ganj'dan Nil'e, Nil'den Mississippi nehrine değin, uyuyamayan erkeklerin, uyuyamayan kadınların, uyuyamayan çocukların odalarını bu anahtarlar yardımıyla açar. Ama ilk doğan o olduğu için ve en büyük ülkeye sahip olduğu için, biz de onu Madone sanıyla onurlandıracağız.

"İkinci kardeşin adı, İç-çekişler Anası'dır (*Mater Suspirianum*). O, bulutlara hiç yükselmez ve rüzgârlar üzerinde dolaşmaz. Taç da yoktur alnında. Gözleri, eğer görebiliyorsa, ne tatlı ne de yürek delicidir; içlerinde hiçbir öykü de okunamaz. Orada, olsa olsa, yarı yarıya ölü, bulanık bir yığın düş ve unutulmuş bir sayıklamanın (*délire*) kalıntıları görülebilir. Gözlerini yukarıya hiç kaldırmaz; lime lime olmuş bir türbana sarılı başı hep öne düşer ve hep toprağa bakar. Ağlamaz, inlemez de. Arada sırada, kimseye belli etmeden içini çeker. Kardeşi Madone, kimi zaman fırtınalı ve çılgındır (*frenetique*), çünkü göğе karşı köpürüp söylenir ve sevgililerini ister. Ama bizim İç-çekişler Anamız hiç bağırmaz, hiç suçlamaz, başkaldırmayı hiç düşlemez. Düşkünlüğe (*l'abjection*) varacak kadar alçakgönüllüdür. Yumuşaklığı, umutsuz insanların yumuşaklığıdır... Eğer kimi zaman mırıldanıyorsa, bu da kendisi gibi kuytu yerlerde, harabe kentlerde ve güneş dinlenmeye çekildiğinde olur. Bu kardeş, Paryanın, Yahudi'nin, gemilerdeki kürek mahkûmlarının konuğudur; ...başını barındıracak aşkı olmayan, yalnızlığını aydınlatacak umudu olmayan, körkaranlıklarda

oturan kadının... hapishanedeki her tutsağın; tüm ihanete uğramışların ve tüm reddedilmişlerin; geleneğin yasasına uyularak sürgün edilmişlerin, ana-babasının adı kötüye çıkmış çocukların konuğudur. Bunların hepsi İç-çekişler Anamız'ın yol-daşlarıdır. Evet, onda da bir anahtar vardır, ama ona hiç de gereksinim duymaz. Çünkü onun ülkesi, özellikle, Sem çadırları ile bütün iklimlerin serserilerinin arasındadır. Ancak, insanlığın en yüce katlarında, kimi sunaklar bulduğu da olur ve şanlı İngiltere'de bile, bütün dünya karşısında başlarını bir Rengeyiği kadar dik tutan ve gizliden gizliye, alınlarına kendi damgalarını yemiş olan insanlar vardır.

"Ya üçüncü, aynı zamanda en küçük olan kardeş?.. Şışt! Yalnız alçak sesle sözünü edebiliriz onun. Ülkesi de büyük değildir; yoksa hiçbir canlı (*chair*) orada yaşayamazdı; buna karşılık, ülkedeki iktidarı mutlaktır... Başını, sarmış olduğu üç katlı krep peçeye karşın, ne denli yüksekte tutarsa tutsun, gözlerinden çıkan yabanıl ışık, sabahları da akşamları da, öğle vakti de gece yarısı da, denizin gel zamanında da git zamanında da hep alev alev yanan ışık, alttan görülebilir. Bu kardeş, Tanrı'ya meydan okur. Hem çılgınlıkların anası hem de intihar edenlerin akıl hocasıdır... Madone, uygun adımla, hızlı ya da yavaş yürür, ama her zaman trajik bir güzellikle. İç-çekişler Anası, çekine çekine ve ihtiyatla yanaşır. Buna karşılık en küçük kardeş, önceden kestirilmesi mümkün olmayan davranışlarla çıkar karşımıza. Sıçrar; kaplanlar gibi sıçrar. Anahtar taşımaz; çünkü, insanların ziyareti-

ne çok az çıkmış olsa da, kendisine bir kapıya yaklaşma izni verildiğinde, hemen ona saldırır ve yıkar. Onun adı da Mater Tenebrarum, yani, Korkaranlıklar Anası.

"Oxford'da, düşlerimde her zaman karşılaştığım (korkunun esinlemiş olduğu antik dalkavukluğun söylediği gibi) Euménides'ler ya da Güzel Tanrıçalar işte bunlardı. Madone gizemli eliyle konuşuyordu. Başıma dokunuyordu; İç-çekişler Anası'nı parmağıyla çağırıyordu ve düş dışında hiçbir insanın okuyamayacağı (çözemeyeceği) işaretleri şöyle dile getirilebilirdi: 'Bak! İşte! Çocukluğunda sunaklarıma adadığım. En sevdiğim odur. Onun yolunu şaşırttım, baştan çıkardım, gözlerini bağladım ve gökyüzünün yüce katından kalbini çekip benimkine getirdim. Benim yüzümden o putatapıcı oldu; benim yüzümden istekler ve kendinden geçmelerle doldu, toprak kurduna tapındı ve kurtçuklarla dolu mezara dualar okudu. Onun için gömüt kutsaldı; korkaranlıklar sevimliydi; bozulup çözülme, aziz. İşte bu putatapıcıyı ben senin için hazırladım, ey sevgili ve tatlı İç-çekişler Anası! Şimdi al onu, bağrına bas ve korkunç kardeşimiz için hazırla onu. Ve sen, - Mater Tanebratum'a dönerek- şimdi de sen al bakalım onu. Dikkat et, asan ağırlığını duyursun başı üzerinde. Bir kadının, sevecenlikle, geceleyin gelip yanına oturmasına izin verme. Umudun tüm zayıflıklarını kov, aşkın tüm merhemlerini kurut, gözyaşı çeşmelerini yak; lanetle onu, çünkü yalnız sen bilirsin lanet okumayı. İşte böyle bir fırında yetkinleşecek o; işte böyle görülmemesi gereken

şeyleri, iğrenç sahneleri ve dille anlatılamayan gözleri görecek. İşte böyle antik hakikatleri, hazin hakikatleri, yüce, korkunç hakikatleri okuyacak. İşte böyle, ölmeden önce yeniden canlanacak. Ve o zaman bizim de görevimiz, Tanrı'dan aldığımız görev yerine gelecek: Ruhunun yetilerini geliştirinceye dek, kalbini hırpalamak görevimiz.' "

III. BROCKEN'IN HAYALETİ

Güzel bir Pentecôte* pazar sabahı, Brocken'a çıkıyoruz. Bulutsuz, göz kamaştıran bir şafak vakti! Bununla birlikte, Nisan, yenilenen mevsime son olarak bir-iki yoklama yapıyor ve bir kesilip bir başlayan sağanaklarıyla onu suluyor. Dağın doruğuna varıyoruz; böylesine bir sabah vakti, Brocken Hayaleti'ni görebilmemiz için daha çok şans vaat ediyor Bu hayalet, putatapıcı büyücülerle öyle uzun bir süre yaşamış, ve onca kara tapınmalarda hazır bulunmuştu ki, kalbi bozulmuş ve inancı sarsılmıştı denebilir. Sınama kabilinden, ilkin bir haç çıkarın ve onu yinelemeye razı olup olmaya-çağına dikkatle bakın. Gerçekten, yineliyor onu; ama, sağanakların giderek hızlanması nesnelerin biçimlerini bozuyor ve ona, ödevini hep gönülsüzce ya da baştansavma yerine getiren bir insan hali kazandırıyor. Öyleyse sınamaya yeniden başlayın, "eskiden, büyücünün çiçekleri adıyla bilinen ve belki korkunun o iğrenç kut-törenlerinde kendi rolleri-

* Paskalya'dan sonraki yedinci pazar günü kutlanan yortu.

ni oynayan o Manisa lâlelerinden birini koparın. Onu, putatapıcı bir sunak biçimini andıran şu taşın üzerine koyun; şimdi diz çöküp, sağ elinizi havaya kaldırarak şunları söyleyin: Ey göklerde olan babamız!.. Ben kulunuz ve bu Pentecôte günü bir saatliğine hizmetime koşmuş olduğum şu kara hayalet, hakiki tapınımına adanmış şu sunak üzerinde saygı ve sevgilerimizi birleştirip sunuyoruz! Bak! Hayalet bir lâle koparıyor ve sunağın üzerine koyuyor; diz çöküp, sağ elini Tanrı'ya doğru uzatıyor. Dilsizdir o, doğru; ama, dilsizler de Tanrı'ya pekâlâ hizmet edebilir."

Bununla birlikte, çok eski bir tarihten beri körcesine bir dindarlığa alışkanlık kazanmış bu hayaletin, her türlü tapınımına boyun eğmeye yatkın olduğunu ve doğal uşaklığının, göstermiş olduğu saygı ve sevgiyi anlamsızlaştırdığını düşünüyor belki. Bu garip varlığın ne olduğundan emin olabilmek için başka bir yol arayalım öyleyse. Varsayalım ki, çocukluğunuzda, dille anlatılamayan bir acı çektiniz, umarsız bir umutsuzluk, o Roma madyonlarında, *palmier*'sinin altında üzgün üzgün oturan Judée gibi, bir peçenin arkasında gözyaşı döken o sessiz üzüntülerden birini geçirmiş bulunuyorsunuz. Bu büyük acının anısına, başınızı bir peçeyle örttünüz. Brocken Hayaleti de hemen başını peçeyle örtmüştür, sanki bir insan kalbi taşıyormuş ve sanki sessiz bir simge ile, sözcüklerle anlatılamayacak denli büyük bir acının anısını dile getirmek istiyormuş gibi. "Bu sınağa bağlayıcıdır. Şimdi artık, bu görüntünün sadece sizin öz yansımanız olduğunu ve gizli duygu-

larnızın anlatımını hayaletle yönelterek, onu simgesel bir aynaya  evirdiğinizi ve orada, gün ışığında, başka türlü olduğunda temelli gizli kalacak olan bir şeyin yansıdığını biliyorsunuz."

Afyonke in yanında, bir de Somurtuk Tercüman vardır. Bu, onun ruhu dolayısıyla, Brocken Hayaleti'nin yolcu ile kurduğu ilişkiyle aynı ilişki içindedir. Bu hayalet, kimi zaman fırtınalarla, sislerle ve yağmurlarla heyecanlanıp çağırır; tıpkı bunun gibi, Gizemli Tercüman da kimi zaman, yansidan ibaret olan benliğine, yabancı öğeler karıştırır. "Genelde söylemiş olduğu, onun, benim uyanıkken, kalbimde izlerini bırakacak kertede derin düşüncelere daldığımda kendi kendime s ylediklerimdir sadece. Ama kimi zaman da sözleri, çehresi gibi bozulup deği irler ve benim seve seve kullanacaklarıma benzemez olurlar. D  lerde olup biten her şeyi, hiç kimse açıklayamaz. Öyle sanıyorum ki, bu Hayalet, kendi benliğimin sadık bir tasarımıdır genelde; ama ayrıca, ara sıra, d  ler üzerinde hükmü geçen, iyi Phantassus'un etkisi altında da kalır." Ancak, genellikle ba roldeki oyuncunun gizli düşüncelerini dile getiren Yunan tragedyalarındaki koro ile kimi ilişkileri olduğu da söylenebilir; ama, onun için de yine gizlidir bu düşünceler ya da iyice a ımlanmamı lardır; yalva lara yara ır ya da geçmişle ilintili, Tanrı'yı doğrulamaya ya da kendi sıkıntısının şiddetini yatı tırmaya elverişli yorumlardır; son olarak, kalbi kendisine düşünmek için zaman bıraktığında, bahtsız kişinin de kendi kendine bulabileceği yorumlardır.

IV. SAVANNAH-LA-MAR

İçinde, resimsel olduğu kadar müzikal bir güzellik de bulduğum -bütünü, kısaltılmış olarak ancak görebilmiş olan okur da bilmem aynı duyguyu taşır mı- hüznün alabildiğine büyük ve devingen sahnelerini gösteren bu resim tablolarından oluşan melankolik galeriye, büyük bir senfoninin finali gibi karşılanabilecek bir parça daha gelir eklenir.

"Tanrı, Savannah-la-Mar'ı çarptı ve henüz dimdik duran anıtları ve uykudaki halkı ile birlikte, onu bir gecede kıyının sağlam temellerinden okyanusun mercan yatağına indiriverdi. Tanrı dedi ki: 'Pompei'yi toprağa gömdüm ve on yedi yüzyıl boyunca onu insanların gözünden gizledim; bu kenti de toprağa gömeceğim, ama gözlerden gizlemeyeceğim. İnsanların gözünde o benim gizemli öfkemin anıtı olacak, gelecek kuşaklar için gök mavisi bir aydınlık içinde dikili bir anıt; çünkü, benim tropikal denizlerimin kristal kubbesi içinde onu çerçeveleyeceğim.' İşte böylece, pırıl pırıl sessizlikler içinde, suların saydam çevresinden gelip geçen denizciler, sanki bir çanın altında korunan, bu sessiz kenti görecekler ve meydanlarını, teraslarını bakışlarıyla gözden geçirecekler ve kapılarını ve kiliselerinin çanlarını sayacaklar: 'Bizim havamızı alt üst eden fırtınalardan uzakta, deniz altındaki inziva evlerinde sürüp giden, insan yaşamının masımsı bir günyüzüne çıkışı gibi, gözleri büyüleyen geniş mezarlık'." Birçok kez, Kara Tercüman'ıyla birlikte, düşlerinde Savannah-la-Mar'ın dokunulmaz yalnızlığına konuk olmuştu.

Hiç kıpırdamayan çanların ilan edilecek düğünleri boşuna beklemelerine, gözetleme kulelerinden birlikte bakıyorlardı: Artık ne gökyüzü şenliklerini, ne de insanın insanın üzüntülerini kutsayan orglara yaklaşıyorlardı; beş kuşak boyunca bütün çocukların uyumakta olduğu sessiz yatakhaneleri birlikte geziyorlardı.

"Göksel şafağın sökmesini bekliyorlar –dedi yavaşça, kendi kendine Kara Tercüman– ve bu şafak söktüğünde, çanlar ve orglar, cennetin yankılarıyla yinelenen bir sevinç şarkısı söyleyecekler. –Sonra da bana dönerek, şöyle diyordu: İşte üzücü ve melankolik bir şey bu; ama, küçük bir yıkım Tanrı'nın niyetlerini gerçekleştirmek için yeterli değildir. Bunu iyi belle... Şimdiki zaman matematiksel bir noktaya indirgeniyor ve bu matematiksel nokta da, daha biz onun doğuşunu ileri sürmeye vakit bulamadan bin kez ölüyor. Şimdiki zamanda, her şey bitimlidir, ve bu bitimli de kendi ölüme doğru kaçışının hızı içinde, sonsuzdur. Buna karşılık Tanrı'da bitimli bir şey yoktur; Tanrı'da gelip geçici bir şey yoktur. Tanrı'da ölüme yönelik bir şey yoktur. Bundan şu sonuç çıkar: Tanrı indinde şimdiki zaman yoktur, Tanrı için şimdiki zaman, gelecektir; gelecek için o insanın şimdiki zamanını gözden çıkarır. Bunun için yer sarsıntısını gönderir. Bunun için acıyla çalışır. Ah! Ne derin sürer yer sarsıntısı toprağı! Ah! Ne derin (burada sesi, bir katedralin korosundan yükselen bir *sanc-tus** gibi yükselir) ne derindir acının çektiğı çizik!

* Katolik duası. Messe denilen müzikli ayinin dördüncü bölümü.

Ama Tanrı'nın çiftçiliği için bunlar da gerekli değildir. O bir gecelik depremden sonra, insanlar için bin yıllık güzel konutlar da kurar. Bir çocuğun acısından, başka bir yolla asla sağlanamayacak, ruhsal, zengin bağ bozumları çıkarır. Zaten, daha acımasız sabanlarla, bu sert toprak sürölüp işlenemez. Gezegenimize, insanın barınağına, yeryüzüne, sarsıntı gerek; ve acı, Tanrı'nın en yararlı aracı olduğu için, daha da sık olarak gereklidir; –evet (ve kasıtlı bir tavırla bana bakıyordu), yeryüzünün gizemli çocukları için kaçınılmazdır o!"

IX

SONUÇ

Bu uzun düşlemler, bu şiirsel tablolar, geneldeki simgesel niteliklerine karşın, yazarımızın moral karakterini, zeki bir okuyucu için, öykülerin ya da yaşamöyküsel notların yapabileceğinden daha da iyi örneklemektedir. *Suspiria*'ların son bölümünde, artık çok uzaklarda kalmış yıllara, adeta zevkle, yine bir dönüş yapıyor ve başka yerlerde olduğu gibi burada da, asıl değerli olan, olgu değil, tersine, yorumdur; çoğunlukla kara, acı, üzgün (*désolé*) yorum. Yeryüzünde ve insanın savaşım sahnelerinden uzaklara uçup gitmeye can atan yalnız düşünce; gökyüzü doğrultusunda büyük kanat çırpışlar; her zaman kolayca yaralanabilen bir ruhun kendi başına konuşması. Daha önce

özömlemiş olduğumuz parçalarda olduğu gibi, burada da, bu düşünce, ne olduğunu iyi bilen bir serserinin iç temizliğiyle onun çok hoş bir biçimde değinmiş olduğu thyrse'dir. Kuru ve yalın bir değneğin değeriinden başka bir değeri taşımaz konu; buna karşılık kurdelalar, yapraklar ve çiçekler, çılgınca birbirine sarılıp dolanmalarıyla, gözler için değeri bir zenginlik olabilirler. De Quincey'nin düşüncesi yalnız dolambaçlı olmakla kalmaz; sözcük burada tam yerinde değildir: Doğal bir biçimde sarmaldır da. Öte yandan bu yorumlar ve bu düşünceler özömlenmek için çok zaman gerektirdiğinden, benim de, bu çalışmanın amacının, bir örnekle, düşünceye yatkın ve düşleme eğilimli bir kimse üzerinde afyonun yapmış olduğu etkileri göstermek olduğunu anımsamam gerekiyor. Sanırım bu amaca da erişildi.

Ancak, şu kadarını da söylemekle yetineyim: Kendisi için birçok acıların ve hazların kaynağı olmuş bulunan o erkenden olgunlaşan duyarlılığa; çok büyük özgürlük sevgisine ve kendisine sorumluluk esinleyen o ürpertiye, o yalnız düşünür, zevkle yeniden döner. "Daha ilk gençliğimde, yaşamın çirkinlikleri, yaşamın göksel tatlılığıyla karışıyordu." *Suspiria*'nın son sayfalarında, yalı, yıpranmış, yeryüzü nesnelerinden başka şeylere özlem duyan birşeyler vardır. Gençlik serüvenleri konusunda, neşe ve keyif, birçok kez ortaya koymuş olduğu o kendi kendisiyle alay etme güzelliği, şurada burada yine kimi zaman birbirine teğellenirler; ama asıl görünen ve göze çarpan, umarsız bir melankolinin lirik patlamalarıdır.

Sözelimi, özgürlüğümüzü tedirgin eden, duygularımızı hüznölere çeviren ve gençliğin en yasal ve yerinde haklarını çiğneyen insanlar konusunda şöyle haykırır: "Ah! Nasıl oluyor da, filan adamın ya da filan kadının dostu olduğunu söyleyen kimseler; yine filan adamın ya da filan kadının, ölüm anında, 'Şükürler olsun Tanrı'ya ki, senin yüzünü hiç göstermedi bana' vedasıyla selamladığı kimseler olabiliyor; başkaları değil!" Ya da, aynı iç temizliğiyle söylüyorum, benim için hemen hemen kardeşçe bir güzellik taşıyan şu itirafı hiç çekinmeden ortaya atıverir: "Bu dünyada, bende nefret uyandıran, o nadir rastladığım insanlar, varlıklı ve ünlü kimselerdir. Sayıları hiç de az olmayan, tanımış olduğum yaramaz adamlara gelince, ayrım gözetmeden, hepsini zevkle ve iyi duygularla anıyorum." Sırası gelmişken söyleyelim, dalavereli işler çeviren dava vekili konusunda da bu güzel düşünce karşımıza çıkar. Ayrıca şunu ileri sürer: Eğer yaşam büyüğü bir biçimde karşımızda açılabilseydi, henüz gençken gözümüz koridorları, bu otelin salonlarını ve odalarını gözden geçirebilseydi, gelecekteki tragedyaların tiyatrolarını ve bizi bekleyen cezaları karıştırıp araştırabilseydi, bizler ve dostlarımız, hepimiz, dehşetten ürpererek geriye çekilirdik! Bir tarifsiz renk zenginliği ve güzelliğiyle, bir rahatlığın, görkemin ve temizliğin tablosunu; varsıllık çerçevesi içinde güzelliği ve iyiliği resmettikten sonra; analarından kızlara, hepsi, sırasıyla, ağır ıstırap bulutlarından geçmiş olan, ailesindeki güzel kahraman kadınları birer birer bize gösterir ve so-

nunda şöyle der: "Ölüme çekinmeden, dosdoğru bakabiliriz; ama, aramızdan kimilerinin bugün bildiği gibi, insan yaşamının ne olduğunu bile bile (önceden haber verilmiş olduğu varsayılarak), kim, hiç ürpermeksizin kendi doğum saatine cesaretle bakabilir."

Bir sayfanın alt tarafında bir not buluyorum; De Quincey'nin yakınlardaki ölümüyle karşılaştırıldığında, yaslı bir anlam kazanıyor. *Suspiria de Profundis*'ler, yazarın düşüncesine göre, garip bir biçimde genişleyip büyüyeceklerdi. Bu notun bildirdiğine göre, Hüznün Kızkardeşleri üstüne söylence, daha sonraki yayımlar için doğal bir bölüm oluşturacaktı. Böylece, nasıl birinci bölüm (Elizabeth'in ölümü ve erkek kardeşinin üzüntüleri) mantıksal açıdan Madone'a ya da Gözyaşları Anamız'a bağlanıyorsa, bunun gibi, yeni bir bölüm de, *Paryaların Dünyaları*, İç-çekişler Anası'nın adı altında yer alacaktı. Son olarak Körkaranlıklar Anamız, *Körkaranlıkların ülkesini koruması altına alacaktı*. Ama ölüm, tasarılarımız için kendisine hiç danışmadığımız ve rızası olup olmadığını hiç sormadığımız ölüm; bize mutluluk ve ünlenme düşleri kurmamıza izin veren ve ne evet ne de hayır diyen ölüm; kurduğu pusudan birden çıkıveriyor ve planlarımızı, düşlerimizi ve son günlerimizin ışıldayışını, düşüncemizde barındırmış olduğumuz ülküsel yapıları, bir kanat çırpışıyla süpürüp götürüyor.

EKLEME

Baudelaire, Brüksel'e giderken, beslediği iki hayal şuydu: Vereceği konferanslarla zengin olmak ve tüm yapıtlarının yayınlanması için gönlüne göre bir yayıncı bulmak. Doğrusu ya, hiç de kuruntu sayılamazdı bunlar: Başka Fransız yazarlar Belçika'da verimli konferans turneleri yapmışlardı ve Belçikalı yayıncılar da onları çok yüreklendirmişlerdi. Ne yazık ki, onun girişimi, iki yönden de başarısızlıkla sonuçlandı; asıl üzücü olan, konferansların başarısızlığı, daha ilk gelişinde moralini bozmuştu (konferanslarda bazen ancak on beş kişi bulunuyor, onların da çoğu, ya dinlerken dalıyor ya da sıkılıyordu). Baudelaire, bu yüzden, Théophile Gautier, Delacroix ve *Yapma Cennetler* üzerine yazmış olduğu denemelerden parçalar alarak, konferansı yürütmeye çalışıyordu.

Burada yayınladığımız metin, son konferansa giriş konuşmasıdır; arkasından da, çeşitli metinler arasında yapılan bağlamalar ve doğaçlamalar için notlar gelir. Baudelaire, *Yapma Cennetler*'in bir nüshası üzerinde bunları işaretlemiştir. Nokta nokta çizgiler, asıl konuşmaların katılmış olduğu yerleri gösterir.

SÖZDE SONUÇ

Yorumumuzda (sayfa 236), bu "basılmamış şiir"ın 1917'de nasıl ortaya çıkarıldığını ve bunun niçin kesinlikle bir aldatmaca olduğunu söylemiştik. Baudelaire, çok güçten düştüğünde bile, böyle tek kıvılcım saçmayan, sıradan bir şey yazmaz. Ayrıca, onun bir sözcüğü yarım-dizede asla kesmediği ya da bu sözcüğü bir sessiz üzerine düşürmediği de göz önünde tutulmalıdır: İlk iki dizedeki o "kışkırtma" da, düzenbazın alaycı bir göz kırpması sayılabilir. (Y. F.)

UYARICI MADDELER

Baylar, uyarıcı maddeler üstüne eksiksiz bir kitap yazmak, bana yersiz görünüyor; çünkü, bunların genel karakteri, uyarılmayla orantılı bir güçsüzleşme ve alınan hazzın keskinliğiyle orantılı kıyıcı bir cezaya yol açmaktır. Absent, çay, kahve, kınakına şarabı ya da koka yaprakları çiğnenince insanın uykusunu azaltarak ve iştahını keserek güç artıran o acayip bitki, eritroxylon gibi sıradan uyarıcılardan, ya da, alındığında, söylendiğine göre, zehirlenmiş beynin gözleri önüne Nuh tufanından önceki dünyanın canavarlarını çıkaran, İzlanda baldıranından bahsetmek de yersizdir kanımca.

Bütün bunlarda, hekimleri ilgilendiren çok şey vardır; oysa ben salt bir fizyoloji kitabı değil, özellikle bir ahlak kitabı yapmak istiyorum. Cennet arayıcılarının kendi cehennemlerini yarattıklarını; hazırladıklarını kestirebilseler, kendilerini belki dehşete düşürebilecek bir başarıyla onu kazmaya çalıştıklarını göstermek istiyorum.

Bu kitabın birinci bölümü tümüyle bana ait: *Esrarın Şiiri*. O da birçok kesime ayrılmıştır, bunların da başlıklarını sırasıyla sizlere bildireceğim. İkinci ve üçüncü bölümler, son derece ilginç bir İngiliz kitabının (De Quincey'nin *Afyonkeş*'inin) çözümlenmesidir; ama ben buna, şurada burada, kişisel düşüncelerimi de kattım; yalnız, özgün yazar

kişiliğimden hangi dozda katkıda bulunduğum, şimdilik, benim belirleyeceğim bir şey değildir. Öylesine bir karışım yaptım ki, benden gelen yanı bilip tanıyamam; aslında o da çok küçük bir parça olmalıdır.

Baylar, afyonun irade dışı olan ve insanı işkence altına alan görülerinin sonunda kalmıştık. Oturumumuz zaten öylesine uzun olmuştu ki, iyileşme öyküsünü, afyonkeşin sahte iyileşmesini bu akşama devretmek zorunda kalmıştım.

..*kötülük*, bütün partilerin bağnazlarının üzerinde durup düşünmeleri gereken bir söz (ki bunlar, genelde, aptal kişilerdir, ama tehlikeli aptallar).

Sanat yapıtının temeli çocukluk üzüntüsü.

Çocuğun yuvası, bir ağaç, çiçekler, loş bir oda. Böyle bir yuvada doğan deha sahibi bir çocuk, değişik bir çevrede doğmuş olan deha sahibi bir adama benzemez.

Kadın dünyasına duyulan özel eğilim, üstün dehaları yaratır. Beni dinleyen zeki kadınların, deneylerimin neredeyse cinsel olan biçimini bağışlayacaklarından eminim, çünkü onlar onaylamaktadırlar ki...

Baylar, lütüfkâr konukseverliğinize ve kimi zaman çok uzun olan bu konuşmalara göstermiş olduğunuz olağanüstü dikkatten dolayı, sizlere içtenlikle teşekkür etmek isterim...

SÖZDE SONUÇ

*Yapma Cennetler! Sarışın Dumanlar
Yakıcı tatlar, Tanrısal düşler, canlı ölü,
Çok sevilen kadınların tatlı unutuluşu
Ve bizi yıkan geçmiş üzüntüler*

*Kusursuz bellediğim eski zaman sevgilileri,
Okşanmak delisi ucubeler, aşk, kapris, zulüm,
Bizim için sizler neyseniz, uyuşturucular da benim için
Sadakatsizliğin karanlık ertesi günlerinden hafiftir*

*Yapma ve baş döndüren yaşamı boşaltırlar,
Tedirgin uyku, kafa bozucu yalan,
Ruh esrik ve hiçe inmiş, Kaprisine uyar
Düşün kendisini alıp götürür ve uyandığında*

*Güçsüz, güzel bir düşün ölümü başında olur,
Bizi yeniden gördüğünde, ruhumuz düş gördüğünü sanır
Bu ona yalan gibi görünen gerçekliğin kendisidir
Bitmemiş bir düşün döküntülerisiniz siz.*

YORUMLAR

Yves Florenne

KİTABIN ÖYKÜSÜ

Yapma Cennetler'in yazılışının ve yayınlanması- nın öyküsü, onlarca yıl uzar gider. Bununla birlikte, bu uzun hazırlık döneminde, üç aşama ayırt edilebilir.

1851'de, Baudelaire, *Le Messenger de l'Assemblée*'de, 7, 8, 11 ve 12 Mart'ta dört parça halinde yayınlanan *Şarap ve Esrar Üstüne* (konunun bu ilk yazılışına dikkat edelim) başlığını taşıyan kısa bir deneme yayınlamıştı. Bu yazı, kimi okumalar ile kişisel bir deneyin birleşmesinden doğmuş gibi görünüyordu. Baudelaire'de bir "kaynak" aranması beyhude bir çabadır. Sorun ortalıkta konuşulmaktaydı. Kamuoyu, uyuşturucu maddelere çok ilgi duyuyordu. Ama bu arada, Baudelaire'in sözünü ettiği kimi adları da burada anmamız gerekir: Hammer ve Silvestre de Sacy; Jacques Crépet tarafından kesinlikle ortaya çıkarılmış olan, daha başka adlar da buna eklenebilir: d'Aubert, Roche, Liautaud, Dorvault, Gastinel, Jacquot, Lallemant, Théophile Gautier ve elbet, son olarak, Tours'lu Moreau gibi. Baudelaire, *Fusées*'de değinmiş olduğu, Brierre de Boismont'un *Sanrılar* yapıtıyla da ilgilenmişti kuşkusuz. Görülüyor ki, XIX. yüzyıl ortasında, uyuşturucu madde üstüne kaynakça hiç de küçümsenecek boyutta değildir.

Bununla birlikte, şurası kesindir ki, belirleyici olay, Thomas de Quincey'nin keşfi olmuştur; Baudelaire için o, hemen hemen Edgar Poe kadar

önemli bir kişiydi. Ancak, yaygın görüşün aksine, Baudelaire'in Poe'yu çevirilerden tanıdığı olduğundan kuşkulandırılabilirse de, Quincey'nin keşfinin ona ilişkin bir metinden kaynaklanmış olması ihtimali çok düşüktür. Çünkü, ondan yapılmış bir çeviri yoktu, yalnızca, 1828'de Afyon-keş İngiliz başlığını taşıyan ve A. D. M. harfleriyle bir imza altında, bir uyarlama vardı. Bu harflerin, Alfred de Musset adının ilk harfleri olduğu bugün artık biliniyor. Baudelaire bunu biliyor muydu? Ya da böyle bir şeyi sezinlemiş miydi? Bundan şüphe etmek için elimizde sağlam gerekçeler var: Örneğin, "içli bir berduş"un o gençlik günahını ele güne duyurmak için böyle güzel bir fırsatı kaçırmazdı. Ayrıca, böyle bir öncüye sahip olduğunun açıkça bilinmesinden de çok sıkıntı duyardı. Yarışmadan muaf tutulması gerektiğini ve kendisinden önce, hem de yıllarca önce gelen kişinin kimliğini bilmediğini varsaymak daha iyibence. Yapma cennetlerin alanında iki şairin karşılaşması, Baudelaire'in ağabeyine karşı duyduğu küçümseme ve kin göz önüne alınırsa, gene de çok ilginçtir.

Kitabi bilgilerin bolluğu, belli bir deney yoksunluğunu tamamladı mı? Soruyu kestirip atmak çok güç, çünkü, ahlaki tabular tartışmayı saptırmışlar ve ateşlemişlerdir. Baudelaire'den ya bir uyuşturucu bağımlısı, ya da katıksız kuramcı, yapılmak istenmiştir. Her zaman olduğu gibi, gerçek, yolun ortasındaymış gibi görünüyor. Baudelaire'in birkaç uyuşturucu denemiş olduğu söylenebilir, ama bunu ılımlı ve denetimli bir

biçimde yapmıştır. Anımsamak gerekir ki, ünlü "Esrarkeşler Kulübü"nün toplantılarını yapmakta olduğu Pimodan Otelinde, o dönemde Baudelaire de kalmaktaydı. Bu toplantılara onun salt bir gözlemci olarak katılmış olması çok kuşkuludur. Bu konuda Théophile Gautier'nin tanıklığına da hiç güvenilemez: Bu tanıklık, şairin ölümünden sonra yapılan "Tüm Yapıtları" baskısının önsözüne alınmıştı; ama böyle bir anıtın alınlığına, ölü şairin anısına gölge düşürecek bir şey kazınip yazılamazdı. İmdi, 1868'de, ara sıra da olsa, "dene-me kabilinden" de olsa, uyuşturucu kullanmak bir kusurdu. Saygı ifade eden bir yazıda, elbet buna dokundurma yapılamazdı; tersine, onurlandırılan kimsenin erdemini kuvvetle vurgulamak ve böyle bir şeyin yazılmasını önlemek, daha uygun olurdu. Sevgiye dayalı bu yalancı tanıklık, tarihlere de uzanıyor mu? Yoksa bu bir bellek kusuru mu? Ya da yazım hatası mı? Şurası kesindir ki, Gautier, Baudelaire'i ancak 1849'da tanımış olduğunu söylüyor; buna karşılık Baudelaire'in kendisi bu ilk karşılaşmayı 1843'e bağlıyor.

Baudelaire'i esrara kimin başlattığı pek önemli değil. Belki, 1843'de tanışmış olduğu Charles Ménard ile Louis Cousin. Cousin'in tanıklığı çok değerli: *"Bir kış günü, Baudelaire'le ben, o sıralar Paris'te çok az tanınmış olan esrarın çılgın zevklerini, çatı katı evimizin sahibiyle birlikte tatmak üzere randevulaştık. Bu yeşilimtırak pomadın etkisi altında ve özlemle kendimizden geçmeyi beklerken, Yapma Cennetler'in gelecekteki yazarı, bu ayaktaki portreyi benim için çizmişti..."* Baudelaire'in kendisini Vendôme di-

kilitaşından daha yüksek olarak gösterdiği, acayip bir portredir bu. Son olarak, yine biliyoruz ki, afyon, Baudelaire'in ilaçları arasına da giriyordu; böylece, onun etkilerinin kimilerini, sözgelimi rahatlatıcı ya da sanrılar gösterici etkilerini yaşamıştı; ama, De Quincey gibi, tedaviden "amaçsız" tüketime herhangi bir zaman geçmiş olduğunu söyleyemeyiz.

1857'ye doğru, yani, *Fleurs du Mal*'in (Kötülük iekleri) yayımlandığı dönemde, Baudelaire uyururucu alışkanlığı üzerine olan düşüncelerini, yalnızca *Afyon ve Esrar* başlığı altında toplamayı düşündü, bu başlığın altına da "Yapay Uyarılmalar" sözlerini ekledi. O sıralar niyeti, *Curiosits Esthtiques*'lerle birlikte bunları bir ciltte toplamaktı: Poulet-Malasis'e 18 Mart ve 27 Nisan tarihlerinde yazmış olduğu mektuplardan bunu öğreniyoruz. Ne var ki, metin, Baudelaire'in önceden kestiremediği boyutlara varmıştı; işte o zaman ayrı bir yayın yapmayı düşündü. Daha 19 Mayıs 1858'de, *Revue Contemporain*'in yöneticisi Alphonse de Calonne'a, üç gün sonra elyazmasını göndereceğini bildiren bir mektup yazdı. Baudelaire bu tür tahminlerde her zaman iyimser olmuştur. Nitekim hastalanmış, tasarlamış olduğu hızla çalışmamıştır; öte yandan, yayıncı da düzeltmeler istemiştir. Esrar zerine olan parça nihayet 30 Eylül 1858'de yayınlanmıştır, şu başlık altında: *Yapay Ideal -Esrar*. Afyon üstüne olan parça daha da zaman gerektirmiştir. Baudelaire, Thomas de Quincey'nin itiraflarında, kullanılması gerekli görünen sayfaları seçmek zorunda kalmıştır. Bu çalışmanın

yapıldığı dönemi saptamak için, elimizde kesin tarihler vardır. Annesine yazdığı 9 Temmuz 1857 tarihli bir mektubunda, Baudelaire, *Afyonkeş*'ten, "gelecekte yapılacak çalışmalarımın biri" diye bahseder; 13 Nisan 1858 tarihinde de Poulet-Malassis'e, yapının 'tezgâh üzerine konmuş' olduğunu haber verir. Yazarın gayreti, büyük bir para sıkıntısı ile kamçılanmıştı. Annesine yazmış olduğu 11 Aralık tarihli bir mektubun da tanıklık ettiği gibi, o zamana kadar yazmış olduklarından hiç de hoşnut değildi: "*Afyon*'um çok dert açtı başıma; iğrenç bir şey yapıyorum, diye bir duygu var içimde. Kendilerinden çeşitli yetenekler çıkarmak için, zehirleri tanımayı öğrenmek gerçekten zahmete değer." (Sırası gelmişken belirtelim ki, kendilerinden yetenek "çıkarabilmek" olanağını verecek olan bu "zehirler üstüne bilgi" kuramsal olmayacaktır: Bu itiraf değerlidir.) Zaman ilerliyordu. Sonunda, Calonne, elyazması üzerinde rötuşlar yapılmasını istedi. Bu taleplerin hepsi gerekçeli değildi, bu yüzden, "çok yorucu çekişmelere" yol açıyordu (1 Ocak 1860 tarihli, annesine mektubu). En sonunda, 18 ve 31 Ocak 1860 tarihli *Revue Contemporaine* dergisinde, *Bir Afyonkeş'in Sarhoşluk ve Çileleri* yayınlandı.

Baudelaire, kitabının kısa vadede yayınlanmasını istiyor ve Poulet Malassis'i sıkıştırıyordu. *Journal de la Librairie*, 26 Kasım 1859 tarihli sayısında, *Afyon ve Esrar*'ı daha önce duyurmuştu. Bu arada Baudelaire kesin başlığı bulmuştu: "*Yapma Cennetler* istiyorum kesinlikle. Satış için iyi bir başlık." (Poulet-Malassis'e mektup,

Şubat 1860). Ne var ki Poulet-Malassis'in ödeme güçlükleri giderek artıyordu. Baskı ancak Mart sonunda başlayabildi. Baudelaire, bu çalışmada da, her zaman göstermiş olduğu o büyük özenle provaları düzeltmişti. Calonne'un *La Revue Contemporaine* için kesip ayırmış olduğu kimi parçaları da son anda kitaba aldı. Ve son olarak kitabı o gizemli J. G. F. 'ye ithaf etti.

Bu ithaf da çok kafa karıştırdı, araştırmacıları kışkırttı, Baudelaire'cilerin anlayış güçlerini sınamaya soktu; ama, ortaya atılan varsayımlardan hiçbir inandırıcı olmamıştır. Hiçbir benzerlik olmadığı halde, Juliette Gex-Fagon diye biri icat edildi. Jacques Crépet ile Jean Pommier, Baudelaire'e bağlanan ve 'A Mme E. M... Gentille Femme' a ithaf edilmiş olan şiir, yani *Sonnet Cavalier* ile benzerliği dolayısıyla, "A Jeanne Gentille Femme" diye okunmasını önerdiler. Ne var ki, Baudelaire'in esinlediği şekliyle ortada beliren çehre, Jeanne'inkine hiç de benzememekte idi. Hem sonra, bu ilk harfler, gerçek bir adın ilk harfleri midir ki? Gerçek ya da düşsel birçok kadının birbirine karışmış olduğu, o gizli ve gizemli göstergeler söz konusu olamaz mıydı? Herhangi bir afyon ya da esrar arkadaşı, cennet ve cehennem çevrelerinde şaire eşlik etmekle yükümlü herhangi bir Beatrice, sözgelimi?

YAPMA CENNETLER'İN BASINDA KARŞILANIŞI

Nihayet, *Bibliographie de la France*, 2 Haziran 1960'da şu haberi duyurdu: *Yapma Cennetler. Afyon ve Esrar*, yazarı: Charles Baudelaire. Yazar, reklamın çok yetersiz olduğundan yakındı, yapılan hizmet de çok azdı. Her neyse, ama başarı büyük oldu. "Çok az kitap üzerine bu kadar yazılmıştır" diye açıklayacaktır annesine Baudelaire. Barney d'Aurevilly, *Le Pays* dergisinin 28 Ağustos sayısında bir makale yayınladı ve Katoliklerin göstermekten kendilerini alamayacakları çekincelerin bile yazara duyulan hayranlığı azaltamayacağını belirtti; "İnsanın içinde kendi üzerindeki egemenliğini ve kendine sahipliğini yitirmiş olduğu ve duyumun budalaca mutluluğundan başka bir şey bulamadığı, o sefil patolojik durumlar üstüne bu kılı kırk yaran gözlem, her şeyi okutturacak ve hemen hemen her şeyi bağışlatacak bir anlatıma bürünmüştür."

Le Moniteur'de Gustave Claudin'in makalesi daha da destekleyicidir; Emile Deschnel de *Journal des Débats*'da, "uyarıcılar" üstüne üç yazı yazdı: Baudelaire, burada tarihsel bakış açılarından geniş geniş yer alır, "uslup -biçem- sahibi usta bir sanatçı" olarak selamlanır. Lescure'ün *Gazette de France*'daki makalesi de yine ilginçtir, özellikle Baudelaire'in çizilen portresi bakımından: "Doğru çizgili, belirgin

yüzeyle enerjik bir baş, militan bir püritenden, söylev çekiciden ve askerden oluşan bir şey, Paris bulvarlarını ve köprülerini, o kasılmış yanaklarıyla, o kırışık alnıyla, şeytanca gülümsemesiyle, iç fırtınalarına alışkanlığı ve düşkünlüğü haber veren o içe dönük gözleriyle adım adım dolaşıyor." Lescure, yazarın "ruhbilimsel gözlem gücünü, bütün felsefi açık kalpliliğini ve bütün Hristiyanca namusluluğunu" da övüyor.

Glatigny de, *L'Orphéon*'da Baudelaire'i kutlamaktan geri kalmamıştır; daha önemli bir olgu da, Jules Janin: *L'Almanach de la Littérature*'e, *Cennetler*'de "son gücüne erişmiş bir şiir" bulunduğunu söylüyordu. Kuşkusuz, basının bir kısmı da tümüyle çekimser kalmıştı; hatta ahlaki nedenlerden dolayı düşmanlık göstermişti. *La Revue Européenne*'in durumu böyleydi örneğin.

Ama, bütün bu makalelerden çok, Baudelaire, kuşkusuz, Flaubert'in Croisset'den yazmış olduğu mektubuna hassasiyet göstermişti; orada şöyle deniyordu özellikle:

"Bana öyle geliyor ki, bu denli yüksekte işlenmiş bir konuda, bir doğabiliminin başlangıcı sayılan bir gözlem ve tümevarım yapıtında, *Kötülüğün Ruhu* (L'Esprit du Mal) üzerinde (çok?) duruyorsunuz, hem de birçok kez. Şurada burada adeta Katolikliğin mayası kokuyor. Esrarı, afyonu, aşırılığı kınamanızı dilerdim. Bunlardan daha sonra ne çıkacağı biliniyor mu?"

Başka yerlerde çok coşkulu olan Flaubert'in tek karşı çıkışı budur: "Yapıtınızı bir baştan ötekine yetkin buldum. Çok yüksek, çok sağlam, çok ince-

likli bir biçem içinde." Ona göre, özellikle ikinci kısım, *Bir Afyonkeş*, "bir harika"

Baudelaire'in yanıtı da büyük önem taşıyor: "...Gözleminiz beni çarptı, ve düşlemlerimin anısına çok ciddi bir biçimde eğildiğimde, kendisi dışında kötü bir kuvvetin müdahalesi varsayımı olmadan, insanın ansızın doğan kimi düşüncelerini ve eylemlerini açıklamamın olanaksızlığına kafamın takılıp kaldığını gördüm!"

Ama bu "takınaklı" düşünce, Baudelaire'de söylenildiği kadar güçlü ve değişmez mi? Burada Bernanos'un kopardığı çığlığın eşdeğerlisi görüldü: "Kötülük, bir kimse bu." Bu, burada yalnız kaçamak bir söz görmek isteyerek- daha sonra Baudelaire'in eklediğini bile bile unutmaktır: "Fikir değiştirme ya da kendi kendimle ters düşme zevkindin vaz geçemem."

Baudelaire'in bir başka bir açılışı, Armand Frasse'e açılışı da bizim için aynı derecede değerlidir: "Her türlü uyarıcıya nefretle bakıyorum, bir geliş güzel uyarıcının, her şeye bir zaman genişlemesi ve aşırı bir büyüklük vermesi yüzünden. Sürekli ruhsal bir cümbüş içinde, yalnız iş adamı olmak değil, edebiyat adamı olmak da olanaksızdır."

Poulet-Malassis'in iflası, okuyucusu arttıkça, başarısının daha da büyüyeceği umulan bir kitabın geleceğini tehlikeye soktu. Baudelaire ikinci bir baskı daha aklından geçirdi. Ama, girişimleri ne yazık, boşuna gitti. Cennetler'in başına gelen bu, tıpkı daha sonra öteki yapıtları ve "tüm Yapıtlar" tasarısı için olduğu gibi: Hiçbir yayımcı bulamaz oldu. Belçika'da kalırken karşılaştığı en ağır

başarısızlıklardan bir de bu oldu. İlk "Tüm Yapıtları" (aslında o da tüm değildi) ancak ölümünden sonra gün yüzü görebildi. Les Petits poèmes en prose, La Fanfarlo ve Le Jeune Enchanteur ile birlikte, Yapmacık Cennetler IV. cildi oluşturdular.

Son olarak, nedense bilinmez, ithaf denli dikkat ve kararsızlığa yol açmış olan bir soun üzerine bir şeyler dememiz gerekiyor: Sözde-Sonuç sorunu.

Le Mercure de France, 1 Ağustos 1917 tarihli sayısında, demek Cennetler'in yayınlanmasından elli yıl sonra, Baudelaire'in sözde bir "basılmamış şiirini" yayınladı; bunun el yazması da, gerçekten, Biblioteque Jacques Doucet'de saklı tutulmaktadır. Bu dizelerin yayınlanmasını borçlu olduğumuz René Emery, bunları, "Fleurs"ler ile "Epaves"ların ikinci baskısıyla ilgili birkaç mektupla birlikte onları da saklamış olan, Poulet-Malassis matbaasının bir yöneticisinden" almış olduğunu söylüyordu. Bu iddia çok kuşkuluydu; çünkü, kitabı Poulet-Malassis yayınlamıştı, ama o basmamıştı. Dizeler son derece sıradan; üstelik de kötü bir benzek(pastiche) olduğu seziliyor. Elyazması da bir şeyi tanıtlamaz. Baudelaire bu kötü dizelerin bir kopyasını çıkarabilirdi. Bundan da daha güvenilir olan taraf, yazının Baudelaire'inkine benzemesi; onun karikatürleştirilmiş şekli; tıpkı, sonucun da Baudelaire'ci şiirin karikatürü olduğuna gibi. Küçük bir dalavere mi, yoksa basit bir aldatmaca oyunu mudur, bilinmez? Ama ilk kurbanı René Emery.

“Ortak bir yanları olduğu için, aynı makalede hem şaraba hem de esrara değinmeyi düşündüm: İnsanın aşırı sanatsal gelişimi. Sağlıklı ya da tehlikeli olsun, kişiliğini coşturan bütün maddelere karşı insanın taşıdığı çılgın eğilim, onun yüceliğini gösterir. O, her zaman umutlarını kızıştırmak ve sonsuzluğa yükselmek için can atar. Ama, sonuçları göz önünde tutmak gerekir.

“Şarap iradeyi coşturur; esrar hiçe indirir. Şarap fiziksel bir destektir; esrar bir intihar silahı. Şarap insanı iyi yapar ve topluma karıştırır; esrar soyutlar, yalnız yaşatır. Biri çalışkandır; öbürü özünde tembeldir (gerçekten, bir çırpıda cenneti ele geçirdikten sonra, çalışmak, çift sürmek, yazmak... neye yarar, kaç yazar). Şarap

halk içindir ve onu içmeye layık olan içindir; esrar yalnızlık sevinçleri sınıfına girer, işsiz güçsüz sefiller için yaratılmıştır. Şarap yararlıdır, verimli sonuçlar sağlar; esrar yararsızdır ve tehlikelidir.”

Deneme

